ENDONEZYA
PAZAR BİLGİLERİ

T.C.
Ticaret Bakanlığı
Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği
Genel Müdürlüğü

İçindekiler

1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE UYGULAMALARI 3
2. PAZARIN ÖZELLİKLERİ 20
3. ÖNEMLİ SEKTÖRLER 24
4. PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR VE DİĞER BİLGİLER.....40
5. ŞİRKET KURULUŞU VE İŞ YAPMA İLE İLGİLİ BİLGİLER 46

T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026

1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE UYGULAMALARI

Dış Ticaret Mevzuatı (İthalat Rejimi, İhracat Rejimi)

Endonezya, 1995 yılından bu yana Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi olup ASEAN'ın kurucu üyelerinden biri olarak bölgesel ticarette merkezi bir rol üstlenmektedir.

ASEAN Serbest Ticaret Alanı (AFTA) kapsamında üye ülkeler arasında birçok ürün grubunda gümrük vergilerini büyük ölçüde sıfırlayan Endonezya, ASEAN'ın taraf olduğu serbest ticaret anlaşmaları kapsamında Çin, Hindistan, Güney Kore, Japonya, Hong Kong ve Avustralya -Yeni Zelanda ile tesis edilen anlaşmalara da taraf durumundadır.

Endonezya'nın ayrıca Japonya, Avustralya, Güney Kore, Şili, Birleşik Arap Emirlikleri ve EFTA ülkeleri ile ikili kapsamlı ekonomik ortaklık anlaşmaları bulunmaktadır. Endonezya ile Avrupa Birliği arasında yürütülen Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması (CEPA) müzakereleri 2025 yılında tamamlanmıştır. Anlaşmanın, Avrupa Parlamentosu, AB üye devletleri ve Endonezya tarafından onaylanmasını müteakip 1 Ocak 2027 tarihinde yürürlüğe girmesi beklenmektedir.

Benzer şekilde, Kanada ile Endonezya arasında 2021 yılından başlayan Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması (CEPA) müzakereleri, 2024 yılında sonuçlandırılmış ve 2025 yılında liderler düzeyinde imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmanın, tarafların iç onay süreçlerinin tamamlanmasını müteakip 2026 yılında yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Endonezya ile Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) arasında müzakere edilen Serbest Ticaret Anlaşması (STA) 2025 yılında imzalanmış olup, anlaşmanın tarafların iç onay süreçlerinin tamamlanmasını müteakip yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Öte yandan Endonezya ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 2026 yılı Şubat ayı içerisinde Karşılıklı Ticaret Anlaşması (Agreement on Reciprocal Trade) imzalanmıştır. Anlaşmanın her iki ülkenin iç hukuki prosedürlerini ve onay süreçlerini tamamladıklarını karşılıklı olarak resmen bildirmelerinden 90 gün sonra yürürlüğe girmesi öngörülmektedir. Söz konusu anlaşma ile iki ülke arasında karşılıklı tarifelerin düzenlenmesi ve ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik hükümler tesis edilmiştir.

Öte yandan, ASEAN ile Avustralya, Çin, Japonya, Güney Kore ve Yeni Zelanda arasında imzalanan Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) Anlaşması dünyanın en büyük serbest ticaret anlaşmasıdır. Anılan anlaşma ticaret, hizmetler, yatırımlar, e-ticaret, telekomünikasyon ve fikri mülkiyet hakları gibi birçok alanı kapsamaktadır. Toplam 15 Asya-Pasifik ülkesi arasında gümrük vergilerinin kademeli olarak azaltılması, ortak ticaret kuralları ile ticaretin kolaylaştırılması, tarife dışı engellerin azaltılması, lojistik süreçlerinin kolaylaştırılması yoluyla ticaretin geliştirilmesini amaçlayan anlaşma Endonezya tarafından 2022 yılında onaylanmış olup; 2 Ocak 2023 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Gelişen Sekiz Ülke (D-8) üyesi de olan Endonezya bu kapsamda imzalanan D-8 Tercihli Ticaret Anlaşması'na da taraf durumdadır.

Bu anlaşmalara ilaveten Endonezya'nın Pakistan, Mozambik ve İran ile Tercihli Ticaret Anlaşmaları; Filistin ile belirli ürünlerde ticaretin kolaylaştırılması açısından mutabakat zaptı bulunmaktadır. Endonezya ayrıca MERCOSUR, Peru, Birleşik Krallık, Hindistan, Kolombiya, Nijerya, Mauritius (Tercihli Ticaret), Bangladeş (Tercihli Ticaret), Tunus (Tercihli Ticaret), Fas

(Tercihli Ticaret) ve Sri Lanka ile ticaret anlaşmaları yapılmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir.

Ülkemiz ile Endonezya arasında "Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması" müzakereleri ise 2017 yılında başlatılmış ve dört müzakere turu gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte 2025 yılı Şubat ayında Türkiye ve Endonezya Ticaret Bakanlıkları arasında imzalanan Mutabakat Zaptı çerçevesinde taraflar, Türkiye–Endonezya Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması (CEPA) için zemin hazırlamak üzere öncelikle sınırlı kapsamlı bir Tercihli Ticaret Anlaşması üzerinde uzlaşı sağlanması konusunda mutabakata varılmıştır. Bu hedef doğrultusunda Bakanlıklar arasında teknik çalışmalar ve görüşmeler sürdürülmektedir.

Endonezya, ihracat yasakları, ihracat kotaları, ihracat vergileri, asgari ihraç fiyatı uygulamaları ve ihracat lisansları gibi çeşitli politika araçlarıyla bazı işlenmemiş hammaddelerin ihracatını kısıtlamaktadır. Söz konusu uygulamalarla yurtiçi sanayinin korunması ve geliştirilmesi, yurtiçinde yaratılan katma değerin, istihdamın ve vergi gelirlerinin artırılması ile daha yüksek katma değerli ihracatın teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Endonezya tarafından uygulanan ihracat kısıtlamaları arasında öne çıkan uygulamalar aşağıda yer almaktadır.

Endonezya, 1 Ocak 2020 tarihinden itibaren işlenmemiş nikel cevherinin ihracatını yasaklamıştır. Benzer şekilde, işlenmemiş boksit ihracatı da Haziran 2023 itibarıyla yasaklanmıştır. Ayrıca bakır ve diğer bazı madenler için de işlenmemiş halde ihracata kısıtlamalar getirilmiştir. Özellikle bakır için, ülkede işleme tesislerinin kurulmasını teşvik etmek amacıyla belirli koşullara bağlı ve süreli ihracat izinleri verilmektedir. Bu izinler, şirketlerin belirli işleme kapasitesi yatırımlarını gerçekleştirmeleri şartına bağlanmaktadır.

Bunun yanı sıra Endonezya, bazı doğal kaynaklarda iç piyasa arz güvenliğini sağlamak amacıyla dönemsel ihracat kısıtlamaları da uygulayabilmektedir. Bu kapsamda geçmiş yıllarda ham palm yağı ve bazı türevlerinin ihracatına geçici kısıtlamalar getirilmiş, ayrıca yerli enerji arzının güvence altına alınması amacıyla kömür ihracatı belirli dönemlerde geçici olarak durdurulmuştur. Bunun yanında, kalay ihracatında da işlenmiş ürün ihracatını teşvik etmeye yönelik düzenlemeler uygulanmaktadır.

İthalat rejimi açısından ise Endonezya, özellikle Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları ve bölgesel Serbest Ticaret Anlaşmaları kapsamında anlaşmaya taraf ülkeler menşeli ürünlere daha düşük gümrük vergileri uygulamakta, birçok ürün grubunda ise gümrük vergileri kademeli olarak azaltılmakta veya tamamen kaldırılmaktadır. Başta AESAN içerisindeki ticaret olmak üzere, ASEAN'ın taraf olduğu ticaret anlaşmaları ve ikili ekonomik ortaklık anlaşmaları kapsamında sağlanan bu tercihli tarifeler, Endonezya pazarında söz konusu ülkelerden yapılan ithalat açısından önemli bir rekabet avantajı yaratmaktadır.

Bununla birlikte Endonezya ithalat rejiminde belirli ürün grupları için ithalat lisansları, kota uygulamaları, teknik düzenlemeler, ürün standartları ve helal sertifikasyonu gibi tarife dışı önlemler de uygulanabilmektedir. Bu nedenle, ithalat vergilerinin düşük olduğu durumlarda dahi ilgili mevzuat ve idari prosedürler ticaret akışını etkileyebilmektedir.

Gümrük Vergileri

Endonezya'nın uyguladığı gümrük vergileri ile ithalat sırasında uygulanabilecek diğer mali yükümlülüklere Indonesia National Single Window (INSW) sistemi kapsamında yer alan (*https://insw.go.id/intr*) bağlantısından ulaşılması mümkündür. Söz konusu platform aracılığıyla, ihraç edilecek eşyaya ilişkin HS kodunun (Türkiye'deki karşılığıyla GTİP) girilmesi ve sonuç ekranında yer alan "Detail" bölümüne erişilmesi suretiyle ilgili vergi oranları görüntülenebilmektedir. Ayrıca, aynı ekran üzerinden ürün bazında geçerli olan ilgili mevzuat ve düzenlemelere ilişkin bilgilere de ulaşılabilmektedir.

Vergi oranlarının gösterildiği sayfada yer alan kısaltmalardan "BM" gümrük vergisi oranını, "PPN" katma değer vergisini (KDV) ifade etmektedir. "PPH" ise gümrüklerde tahsil edilen ve her ürün için geçerli olmayan bir gelir vergisi uygulamasını göstermektedir. "PPnBM" ise belirli ürün grupları için uygulanan lüks tüketim vergisine işaret etmektedir.

Bu bilgilerin altında yer alan "Tarif Preferensi" başlığı kapsamında, Endonezya'nın tercihli ticaret anlaşması bulunduğu ülkeler menşeli ürünlere uygulanan gümrük vergisi oranlarına da ulaşılabilmektedir.

Söz konusu platformda ayrıca, ürün bazında ithalat düzenlemeleri, izin ve belge gereklilikleri ile teknik mevzuata ilişkin detaylı bilgiler yer almaktadır. Sorgulama sayfasında bulunan "Regulasi Impor (Lartas Border)" başlığı altında, ilgili ürünün ithalatında gümrük aşamasında uygulanacak kısıtlamalar ve yerine getirilmesi gereken yükümlülükler detaylı şekilde sunulmaktadır. Bu kapsamda; ithalatın belirli kurumların iznine tabi olup olmadığı, gerekli lisans ve belgeler (örneğin İthalat Onayı (PI), uygunluk sertifikaları, sağlık veya teknik onaylar), kontrol ve denetim süreçleri ile sınırda uygulanacak prosedürler belirtilmektedir. Ayrıca, ilgili düzenlemelere ilişkin mevzuat referansları ve sorumlu kurum bilgileri de yer almakta olup, ithalat sürecinde karşılaşılabilecek idari yükümlülüklerin önceden tespit edilmesine imkân sağlamaktadır. Bazı ürünler için geçerli olabilen "Regulasi Impor (Tata Niaga Post Border)" bölümünde ise gümrük işlemlerinin tamamlanmasının ardından uygulanacak denetim ve yükümlülüklere ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu çerçevede, ürünlerin piyasaya arzı sonrasında yerine getirilmesi gereken ilave yükümlülükler; teknik düzenlemelere ve standartlara uygunluk denetimleri, etiketleme ve işaretleme kurallarına uyum, kayıt ve bildirim zorunlulukları, dağıtım ve satış izinleri ile piyasa gözetimi ve denetimi süreçleri kapsamında detaylandırılmaktadır.

İç Vergiler ve Oranları

Endonezya'da vergi sistemi; kurumlar vergisi, KDV, lüks tüketim vergisi, gelir vergisi ve gayrimenkul vergisi gibi temel kalemlerden oluşmaktadır. Vergi kanununa göre, bir firmanın Endonezya'da vergi açısından yerleşik kabul edilebilmesi için firmanın Endonezya'da kurulmuş olması veya yönetiminin Endonezya'da bulunması gerekmektedir. Yabancı sermayeli bir firma, Endonezya'da kalıcı ikamet yoluyla ekonomik ve/veya ticari aktivitelerde bulunması halinde, Endonezya'da vergi yükümlüsü olarak kabul edilmektedir.

T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026

Endonezya'da vergi yılı esas itibarıyla takvim yılıdır. Bununla birlikte şirketler, vergi idaresinin onayını almak kaydıyla takvim yılından farklı bir mali yıl da kullanabilmektedir.

Endonezya'da kurumlar vergisi beyan esasına göre uygulanmakta olup kurumlar vergisi oranı %22'dir. Bununla birlikte, bazı vergi kalemleri veya sektörler özel vergi rejimlerine tabidir. Yıllık brüt cirosu 50 milyar Endonezya rupisi veya altında olan şirketler için belirli gelir dilimleri bakımından kurumlar vergisi oranında %50 oranında indirim uygulanabilmektedir. Ayrıca hisselerinin en az %40'ı borsada işlem gören halka açık şirketler için kurumlar vergisi oranında %3 oranında indirim uygulanmakta olup bu durumda efektif vergi oranı %19 seviyesine düşmektedir.

Arsa ve bina yatırımları kapsamında alınan gayri menkul vergisi, kamu otoritesi tarafından saptanan satış değeri üzerinden genel olarak binde 1 ila binde 5 arasında değişen oranlarda tahsil edilmektedir. Damga vergisi resmi nitelikteki şirket belgeleri için belge başına 10.000 Endonezya rupisi tutarındadır.

İthal ürünler, yerli ürünler ve hizmet ticareti genel olarak %11 oranında KDV'ye tabidir. Resmi KDV oranı %12 olarak *(01 Ocak 2025'ten itibaren)* belirlenmiş olmakla birlikte uygulanan hesaplama yöntemi ile çoğu vergilendirilebilir mal ve hizmet için uygulanan etkin KDV oranı %11 düzeyindedir. %12'lik KDV oranı yalnızca belirli lüks mallar için geçerlidir. Yerli veya ithal lüks tabir edilen ürünlerin satış konusu olması durumunda ise %10-75 arasında değişen oranlarda lüks satış vergisi uygulanabilmektedir.

Endonezya'nın aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 71 ülke ile çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşması bulunmaktadır.

Ürün Standartları ile ilgili Uygulamalar

Endonezya Ulusal Standartları (SNI - Standar Nasional Indonesia), Endonezya genelinde geçerli olan ulusal standarttır. SNI sistemi, ürünlerin belirli teknik kriterlere uygunluğunu sağlayarak tüketici güvenliğini artırmayı ve piyasada standart bir kalite seviyesini temin etmeyi amaçlamaktadır.

SNI sisteminin hazırlanması, yayımlanması ve genel standardizasyon politikalarının yürütülmesinden sorumlu kurum Ulusal Standardizasyon Ajansı'dır (BSN- Badan Standardisasi Nasional). SNI sistemi genel olarak gönüllü bir standardizasyon sistemi olmakla birlikte kamu güvenliği, insan sağlığı, çevre koruması ve tüketici güvenliğinin sağlanması amacıyla bazı ürün grupları için zorunlu SNI uygulaması bulunmaktadır.

Zorunlu SNI uygulaması doğrudan BSN tarafından değil, ilgili sektörden sorumlu teknik bakanlıkların düzenlemeleri aracılığıyla yürürlüğe konulmaktadır. Bir ürün için zorunlu SNI uygulaması yürürlüğe girdiğinde söz konusu ürünlerin Endonezya'da üretilmesi, ithal edilmesi veya piyasaya arz edilmesi için SNI sertifikasına sahip olması gerekmektedir.

Zorunlu SNI uygulaması kapsamındaki ürün listesi zaman içerisinde genişletilmiş olup özellikle tüketici güvenliği açısından kritik kabul edilen sektörlerde yoğunlaşmaktadır. SNI zorunluluğu

T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026

ürün bazında ve HS (GTİP) kodu temelinde belirlenmekte olup uygulamaya ilişkin teknik düzenlemeler ilgili bakanlık mevzuatlarında yer almaktadır. Bu nedenle Endonezya'ya ihracat planlayan firmaların ürünlerinin zorunlu SNI kapsamında olup olmadığını güncel düzenlemeler üzerinden kontrol etmesi önem taşımaktadır.
Zorunlu SNI uygulamasına ilişkin öne çıkan ürün/ürün grupları aşağıda özetlenmekte olup, güncel ürün listelerine (*https://bsn.go.id/main/berita/detail/11826/regulasi-teknis-sni-yang-diwajibkan*) bağlantısından ulaşılabilmektedir.

- Yiyecek ve gıda ürünleri (konserve balık, tuz, şeker, nişasta, bitkisel krema vb.)
- Tarım ve sanayi amaçlı kimyasallar (sülfürik asit, STPP vb.)
- Gübreler (üre, amonyum sülfat, fosfat ve potasyum bazlı gübreler)
- Demir ve çelik ürünleri (sac, çubuk, tel, boru vb.)
- Elektrik kabloları ve iletkenler
- Elektrik ekipmanları (devre kesiciler, prizler, anahtarlar vb.)
- Elektronik ve beyaz eşyalar (buzdolabı ve benzeri cihazlar)
- Piller ve bataryalar
- Aydınlatma ekipmanları
- İnşaat ve yapı malzemeleri (çimento, cam, güvenlik camı vb.)
- Basınçlı ekipmanlar ve güvenlik ürünleri (yangın söndürücüler vb.)
- LPG tüpleri, hortumları ve ilgili ekipmanlar
- Cam ürünleri (inşaat, otomotiv ve ambalaj amaçlı)
- Kağıt ve ambalaj ürünleri
- Mutfak eşyaları ve metal ev gereçleri
- Tekstil ve hazır giyim ürünleri (özellikle bebek ürünleri)
- Kauçuk ve plastik ürünler
- Otomotiv ve ulaşım ekipmanları (kask, bisiklet vb.)
- Kişisel koruyucu ekipmanlar (iş güvenliği ayakkabıları vb.)
- Doğal kauçuk ve ilgili hammaddeler

Zorunlu SNI uygulaması kapsamına girmeyen ürünler için SNI sertifikası alınması ithalat açısından zorunlu değildir. Bununla birlikte bazı sektörlerde SNI sertifikasına sahip ürünlerin Endonezya'daki tüketiciler ve dağıtım kanalları tarafından daha güvenilir kabul edildiği ve bu durumun pazarlama açısından rekabet avantajı sağlayabildiği değerlendirilmektedir. Bu nedenle bazı yabancı üreticiler, zorunlu olmasa dahi ürünleri için gönüllü SNI sertifikasyonu sürecine başvurabilmektedir.

Test Etme, Muayene ve Belgelendirme

Endonezya'da uygunluk değerlendirme altyapısı, Komite Akreditasi Nasional (KAN) tarafından yürütülen akreditasyon sistemi çerçevesinde şekillenmektedir. Bu kapsamda faaliyet gösteren uygunluk değerlendirme kuruluşları; test laboratuvarları, muayene kuruluşları ve belgelendirme kuruluşlarından oluşmakta olup, ürün belgelendirme alanında faaliyet gösteren kuruluşlar "Lembaga Sertifikasi Produk (LSPro)" olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu kuruluşlar aracılığıyla ürünlerin ilgili teknik düzenlemelere ve standartlara uygunluğu; test, muayene, denetim ve sertifikasyon süreçleri yoluyla değerlendirilmektedir.

SNI sertifikasyonu, KAN tarafından akredite edilen LSPro'lar aracılığıyla yürütülmekte; bu kuruluşlar ilgili ürünün SNI standardına uygunluğunu test, denetim ve değerlendirme süreçleri ile incelemekte ve uygunluk tespit edilmesi halinde SNI işaretinin kullanımına imkân tanıyan SPPT-SNI (Surat Persetujuan Penggunaan Tanda SNI) sertifikasını düzenlemektedir. KAN tarafından akredite edilen uygunluk değerlendirme kuruluşlarının güncel listesine (*https://kan.or.id/index.php/documents/terakreditasi/86-sertifikasi-produk-proses-dan-jasa*) bağlantısından ulaşılabilmektedir.

SNI sertifikasyonu, Endonezya'nın ulusal akreditasyon kurumu olan Komite Akreditasi Nasional (KAN) tarafından akredite edilen ürün sertifikasyon kuruluşları (Lembaga Sertifikasi Produk – LSPro) tarafından yürütülen uygunluk değerlendirme faaliyetleri sonucunda gerçekleştirilmektedir. LSPro'lar, ilgili ürünün SNI standardına uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla test, denetim ve değerlendirme faaliyetlerini yürütmekte ve uygunluk tespit edilmesi halinde ürün için SNI işaretinin kullanılmasına izin veren SPPT-SNI (Surat Persetujuan Penggunaan Tanda SNI) sertifikasını düzenlemektedir. KAN tarafından akredite edilen uygunluk değerlendirme kuruluşlarının güncel listesine (*https://kan.or.id/index.php/documents/terakreditasi/86-sertifikasi-produk-proses-dan-jasa*) bağlantısından ulaşılabilmektedir.

SNI sertifikasyon süreci belirli aşamalardan oluşmaktadır. İlk aşamada ürün için ilgili SNI standardı ve varsa zorunlu uygulama durumu tespit edilmektedir. Ardından ürün kapsamı için yetkilendirilmiş bir LSPro kuruluşuna başvuru yapılmakta ve gerekli teknik dokümantasyon sunulmaktadır. Sertifikasyon sürecinde genellikle üretim tesisinde yerinde denetim gerçekleştirilebilmekte ve ürün numuneleri KAN tarafından akredite edilmiş laboratuvarlarda test edilmektedir. Test ve denetim sonuçlarının değerlendirilmesi sonucunda ürünün ilgili SNI standardına uygun olduğunun tespit edilmesi halinde LSPro tarafından SNI işaretinin kullanılmasına izin veren sertifika düzenlenmektedir.

SNI sertifikası başvurusu yalnızca Endonezya'da kurulmuş gerçek veya tüzel kişiliğe sahip işletmeler tarafından yapılabilmektedir. Başka bir ifadeyle yabancı üreticilerin Endonezya'daki sertifikasyon kuruluşlarına doğrudan başvuru yapması mümkün değildir. Bu nedenle Türk ihracatçıların SNI sertifikasyonu sürecini genellikle Endonezya'da faaliyet gösteren bir ithalatçı, distribütör veya yerel temsilci aracılığıyla yürütmesi gerekmektedir. Sertifika başvurusu yerel firma tarafından yapılmakla birlikte sertifikasyon sürecinde üretim tesisinin denetlenmesi ve ürün testlerinin gerçekleştirilmesi gibi aşamalarda yabancı üreticinin aktif rol oynaması gerekmektedir.

SNI sertifikasyonu yalnızca sertifikanın alınması ile sınırlı bir süreç değildir. Sertifikanın geçerliliğinin korunabilmesi için sertifika sahibi ürünler belirli aralıklarla gözetim denetimlerine tabi tutulabilmektedir. Bu kapsamda LSPro kuruluşları tarafından üretim tesislerinde periyodik denetimler gerçekleştirilebilmekte ve ürünlerin SNI standardına uygunluğunun devam edip etmediği kontrol edilmektedir. Uygunsuzluk tespit edilmesi halinde sertifika askıya alınabilmekte veya iptal edilebilmektedir.

Endonezya pazarına ihracat planlayan firmalar açısından SNI sistemi yalnızca teknik bir uygunluk prosedürü değil aynı zamanda pazara giriş sürecinin önemli bir parçası olarak

değerlendirilmektedir. Bu çerçevede ihracat öncesinde ürünün SNI kapsamındaki durumu, uygulanacak teknik standartlar, sertifikasyon sürecinin süresi ve maliyeti ile yerel temsilci üzerinden yürütülecek idari süreçlerin dikkatli biçimde planlanması önem taşımaktadır. Özellikle zorunlu SNI uygulamasına tabi ürünlerde sertifikasyon sürecinin tamamlanmadan ithalat işlemlerinin gerçekleştirilememesi nedeniyle ihracatçı firmaların SNI sertifikasyon sürecini pazara giriş stratejilerinin erken aşamalarında dikkate almaları önem arz etmektedir. Ayrıca, Endonezya'da ithal edilen, dağıtılan ve piyasaya arz edilen gıda, içecek, ilaç, sağlık takviyeleri ve kozmetik ürünlerine ilişkin güvenlik, kalite ve etiketleme gereklilikleri Badan Pengawas Obat dan Makanan (BPOM) tarafından belirlenmektedir. Bu kapsamda, söz konusu ürünlerin mevzuata uygunluğu; ürün kayıt süreci çerçevesinde yürütülen belge incelemeleri, laboratuvar analizleri ve etiketleme kontrolleri sonucunda değerlendirilmekte ve uygun bulunan ürünler için gerekli izinler düzenlenmektedir.

Endonezya mevzuatına göre, ithal edilen veya yerel olarak üretilen ve aşağıda yer alan kategorilere giren tüm ürünlerin, Endonezya pazarında dağıtılmadan önce BPOM kaydının tamamlanması zorunludur.

- İlaçlar (Obat) – Reçeteli ve reçetesiz ilaçlar
- Geleneksel İlaçlar (Obat Tradisional) – Bitkisel ilaçlar, jamu vb. tedavi ürünleri
- Sağlık Takviyeleri (Suplemen Kesehatan) – Vitaminler, mineraller, probiyotikler ve besin destek ürünleri
- Kozmetikler (Kosmetik) – Cilt bakımı, saç bakımı, makyaj ürünleri, parfümler vb.
- İşlenmiş Gıdalar (Pangan Olahan) – Paketlenmiş ve işlenmiş yiyecek ve içecekler
- Kuazi İlaçlar (Obat Kuasi) – Kozmetik ile ilaç arasında kalan ürünler (antiseptik solüsyonlar, kovucu spreyler, ilaçlı sabunlar, vb.)

Helal alanında uygunluk değerlendirme ve belgelendirme işlemleri, Endonezya Helal Ürünler Garanti Ajansı Badan (BPJPH- Penyelenggara Jaminan Produk Halal) koordinasyonunda yürütülmektedir. *(https://bpjph.halal.go.id/)* Bu kapsamda, ürünlerin helal uygunluk incelemeleri yetkili helal denetim kuruluşları (LPH- Lembaga Pemeriksa Halal –) tarafından gerçekleştirilmekte; nihai helal uygunluk kararı ise Endonezya Ulema Konseyi (MUI- Majelis Ulama Indonesia) tarafından verilen fetvaya dayanılarak alınmakta ve sertifika BPJPH tarafından düzenlenmektedir. Bununla birlikte, yurt dışında faaliyet gösteren helal belgelendirme kuruluşları (LHLN- Lembaga Halal Luar Negeri) tarafından düzenlenen sertifikaların Endonezya'da geçerli olabilmesi için söz konusu kuruluşların BPJPH tarafından tanınması ve ilgili belgelerin Endonezya sistemine kayıt/tescil edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, karşılıklı tanıma ve yetkilendirme süreçleri, yabancı menşeli ürünlerin helal sertifikasyon sürecinde belirleyici rol oynamaktadır.

Ambalaj, Paketleme ve Etiketleme

Endonezya mevzuatı uyarınca, ithal edilen tüketici ürünlerinde ürün içeriği, kullanım talimatları, son kullanma tarihi (uygulanabildiği durumlarda) ile ithalatçıya ait ad ve adres bilgilerinin Endonezce (Bahasa Indonesia) olarak açık, doğru ve okunabilir şekilde etiket üzerinde yer alması zorunludur. Etiketlemenin ürünün piyasaya arz edilmesinden önce tamamlanması gerekmekte olup, uygulamada bu işlemler çoğunlukla gümrükten çekim öncesinde veya gümrük aşamasında gerçekleştirilmektedir.

T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026

Endonezya Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanan düzenlemeler kapsamında; elektronik ürünler, inşaat malzemeleri, otomotiv yedek parçaları ve tekstil ürünleri gibi belirli ürün grupları için zorunlu Endonezce etiketleme yükümlülükleri getirilmiştir.
Helal ve helal olmayan ürünlere ilişkin etiketleme yükümlülükleri ise BPJPH tarafından düzenlenmektedir. Bu kapsamda, helal ürünlerde ambalaj üzerinde Endonezya'nın resmi helal logosunun görünür şekilde yer alması zorunlu olup, bu logo geçerli bir helal sertifikasına dayanmalıdır. BPJPH tarafından yayımlanan düzenlemeler çerçevesinde helal logosunun standart formatı belirlenmiş olup, uygulamada mor renk esas alınmakla birlikte teknik zorunluluklar halinde farklı renklerde (örneğin siyah-beyaz) kullanım da mümkündür. Yabancı helal sertifikasyon kuruluşlarına ait logolar, BPJPH logosuna ilave olarak kullanılabilmekle birlikte tek başına yeterli kabul edilmemektedir. Helal olmayan ürünlerde ise, ürünün helal olmadığını açıkça belirten bir ibare veya işaretin görünür, silinemez ve ayırt edilebilir şekilde ambalaj üzerinde yer alması gerekmektedir.

Buna ilave olarak, gıda, içecek, ilaç, sağlık takviyeleri ve kozmetik ürünlerin etiketlenmesine ilişkin düzenlemeler BPOM tarafından yürütülmektedir. Bu kapsamda, söz konusu ürünlerde ürün kayıt numarasının (örneğin ML, NIE veya NA) etiket üzerinde yer alması zorunludur. Etiketleme gereklilikleri ürün grubuna göre farklılık gösterebilmekte ve düzenlemeler zaman içerisinde güncellenebilmektedir.

Ambalajlama açısından ise özellikle gıda ve hassas ürünlerde kullanılan materyallerin ürün güvenliğini sağlayacak nitelikte olması, hijyen ve muhafaza koşullarını karşılaması beklenmektedir. Ayrıca bazı ürün gruplarında çevresel işaretleme ve geri dönüşüm sembollerine ilişkin yükümlülükler de uygulanabilmektedir.

Endonezya pazarına ihracat planlayan firmaların, ürünlerine ilişkin etiketleme ve ambalaj gerekliliklerini ihracat öncesinde detaylı şekilde incelemeleri ve özellikle BPOM ve helal mevzuatına ilişkin güncel düzenlemeleri dikkate alarak hareket etmeleri önem arz etmektedir.

Teknik Engeller

Sevk Öncesi İnceleme: Endonezya'da, bazı ürün/ürün gruplarının ithalatı, ülkenin yetkili kuruluşu olan KSO Sucofindo- Surveyor Indonesia (KSO SCISI) tarafından yetkilendirilen ve menşe ülkede faaliyet gösteren uluslararası gözetim şirketlerinin düzenleyeceği "Sevk Öncesi İnceleme Belgeleri"ne bağlıdır.

Sevk Öncesi İnceleme uygulaması, Endonezya Ticaret Bakanlığının 2021 tarihli ve 16 sayılı Dış Ticaret Alanında Doğrulama veya Teknik Takip Hakkındaki Yönetmeliği kapsamında ele alınmaktadır. Sevk Öncesi İnceleme mezkûr yönetmelikte belirtilen hükümler doğrultusunda idari doğrulama ve fiziksel doğrulamayı içermektedir. İdari doğrulama faaliyetleri KSO SCISI tarafından yürütülürken, malların fiziksel doğrulaması ise KSO SCISI tarafından yetkilendirilen şirketlerce gerçekleştirilmektedir.

Genel uygulama itibarıyla, söz konusu incelemeler, ithalatçının Endonezya'daki yetkili kurumlara yaptığı başvuru ve ilgili ödemenin tamamlanmasını müteakip, KSO SCISI tarafından

T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026

yetkilendirilen uluslararası gözetim kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Halihazırda KSO SCISI, dokuz uluslararası gözetim kuruluşu ile çalışmaktadır. Bu kuruluşlar Alex Stewart International, Baltic Control, Bureau Veritas, CCIC (China Certification & Inspection Group), Cotecna, CWM, Intertek, OMIC ve SGS'dir.

2026 yılı itibarıyla sevk öncesi incelemeye tabii olan 43 ürün grubu aşağıda yer almaktadır. Bununla birlikte yıllar itibarıyla sevk öncesi inceleme uygulamasına tabii olan ürünlerde artış görülmekte olduğundan, en güncel listenin (https://www.scisi.co.id/en/semua-komoditas/) bağlantısı üzerinden kontrol edilmesinde fayda görülmektedir.

1. Alkollü İçecekler için Hammaddeler
2. Ayakkabı
3. Bahçe Bitkileri (Hortikültür) Ürünleri
4. Batik ve Batik Desenli Tekstil ve Tekstil Ürünleri
5. Bazı Kimyasal Maddeler
6. Cep Telefonları, El Tipi Bilgisayarlar ve Tablet Bilgisayarlar
7. Çanta
8. Demir veya Çelik, Alaşımlı Çelik ve Türevleri
9. Diğer Bitmiş Tekstil Ürünleri
10. Düz Cam
11. El Aletleri
12. Farmasötik Olmayan Prekürsörler
13. Geleneksel İlaçlar ve Sağlık Takviyeleri
14. Gıda ve İçecekler
15. Giyim ve Giyim Aksesuarları
16. Hidroflorokarbon (HFC)
17. İki ve Üç Tekerlekli Bisikletler
18. İnci
19. Kozmetik ve Evsel Tüketim Ürünleri
20. Kullanılmış Lityum Batarya
21. Kullanılmış Sermaye Malları
22. Lastik
23. Madeni Yağ (Lubricant) Hammaddeleri
24. Nitro Selüloz (NC)
25. Oyuncaklar
26. Ozon Tabakasını İncelten Madde Metil Bromür
27. Ozon Tabakasını İncelten Maddeler – ODS
28. Pirinç
29. Plastik Ürünleri
30. Renkli Çok Fonksiyonlu Yazıcı, Renkli Fotokopi Makinesi ve Renkli Yazıcı
31. Sakarin ve Siklamat ile Alkol İçeren Koku Verici Preparatlar
32. Sarımsak
33. Seramikler
34. Soğutma Sistemine Dayalı Elektronik Ürünler
35. Soğutma Sistemine Dayalı Olmayan Elektronik Ürünler
36. Soğutma Sistemine Dayalı Ürünler
37. Şeker
38. Tehlikeli Maddeler – B2
39. Tehlikeli ve Zararlı Olmayan Atık (Non-B3)

40. Tekstil ve Tekstil Ürünleri
41. Tuz
42. Tütün
43. Vana

Helal Sertifikası: Endonezya'da helal ürün belgelendirme sistemi, 2014 tarihli ve 33 sayılı Helal Ürün Güvencesi Kanunu **(Kanun No. 33/2014**) ile yeniden yapılandırılarak kapsamı genişletilmiştir. Söz konusu düzenleme öncesinde, özellikle sığır eti ve diğer hayvansal ürünlerin ithalatında helal kesim ve sertifikasyon şartları ithalat mevzuatı kapsamında zorunlu tutulmaktaydı. 33/2014 sayılı Kanun ile mevcut uygulama genişletilerek, yalnızca hayvansal ürünleri değil başta gıda ve içecekler olmak üzere farklı ürün gruplarını da kapsayan bütüncül bir helal sertifikasyon sistemi tesis edilmiştir.

Söz konusu Kanun uyarınca helal ürün güvencesi sisteminin idari ve düzenleyici yetkisi BPJPH'ye verilmiştir. Bu çerçevede BPJPH hem yerli hem de ithal ürünlerin helal gerekliliklere uygunluğunun sağlanmasından sorumlu kılınmış ve Endonezya pazarına girişte kritik bir otorite haline gelmiştir.

2014 tarihli 33 sayılı Kanunun uygulama esasları, öncelikle **2021 tarihli ve 39 sayılı Hükümet Yönetmeliği** ile belirlenmiş, akabinde kapsam ve takvimi güncelleyen **2024 tarihli ve 42 sayılı Hükümet Yönetmeliği** ile detaylandırılmıştır.

2021 tarihli ve 39 sayılı Yönetmelik ile Endonezya'da helal ürün güvencesi sisteminin kurumsal yapısı, başvuru ve denetim süreçleri, yerli ve ithal ürünlere ilişkin sertifikasyon prosedürleri ile ilgili kurum ve kuruluşların görev ve yetkileri ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Ayrıca söz konusu düzenleme ile yabancı helal sertifikasyon kuruluşlarının tanınmasına ilişkin usul ve esaslar da belirlenmiştir.

Yönetmelik kapsamında zorunlu helal sertifikasyonu uygulaması kademeli bir takvime bağlanmış ve uygulamanın farklı ürün grupların için 2024, 2026, 2029 ve 2034 yıllarında yürürlüğe girecek şekilde aşamalı olarak genişletilmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede, uygulamada başlangıçta ağırlıklı olarak hayvansal gıda ürünlerini kapsayan zorunluluk; gıda ve içecekler, ilaçlar ve sağlık takviyeleri ile kozmetik ürünlere teşmil edilmiş, ayrıca yalnızca bu ürün gruplarıyla bağlantılı olmak üzere kimyasal ve biyolojik ürünler ile genetiği değiştirilmiş ürünleri ve hayvansal kaynaklı olan ve/veya hayvansal içerik barındıran tüketim mallarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

2024 tarihli ve 42 sayılı Yönetmelik ise, Endonezya'da helal ürün güvencesi sistemine ilişkin uygulama esaslarını düzenleyen 2021 tarihli ve 39 sayılı Yönetmelikte değişiklik yaparak zorunlu helal sertifikasyonunun kapsamı ve yürürlük takvimini yeniden düzenlemiştir. Söz konusu düzenleme ile özellikle ithal ürünler bakımından uygulamaya geçiş süreleri güncellenmiş; gıda ve içecekler, kesim ürünleri ve kesim hizmetleri başta olmak üzere çeşitli ürün grupları için zorunlu helal sertifikasyonunun yürürlüğe giriş tarihleri ertelenmiş ve uygulamanın farklı ürün kategorilerine 2026, 2029 ve 2034 yıllarına yayılan kademeli bir takvim çerçevesinde uygulanması öngörülmüştür. Söz konusu Yönetmelik çerçevesinde zorunlu helal sertifikasyonu uygulamasına ilişkin yürürlük takvimi ve kapsama giren ürün grupları aşağıda yer almaktadır:

Ekim 2026

- Gıda ve içecek ürünleri;
- Gıda ve içecek ürünlerine yönelik hammadde, gıda katkı maddeleri ve yardımcı maddeler;
- Kesim ürünleri ve kesim hizmetleri;
- Bitkisel ilaçlar, ilaç benzerleri (quasi drugs) ve sağlık takviyeleri;
- Kozmetik ürünler;
- Yalnızca gıda, içecek, ilaç ve kozmetiklerle bağlantılı olmak üzere kimyasal, biyolojik ve genetik olarak değiştirilmiş ürünler;
- Yalnızca hayvansal kaynaklı olan ve/veya hayvansal içerik barındıran tüketim ürünleri
- Giysi, baş örtüleri ve aksesuarlar gibi tüketim ürünleri,
- Evde sağlık malzemeleri, ev eşyaları, İslam ibadeti için malzemeler, kırtasiye ve ofis malzemeleri gibi tüketim ürünleri,
- A sınıfı (düşük riskli) tıbbi cihazlar.

Ekim 2029

- Reçetesiz ilaçlar ve sınırlı reçetesiz ilaçlar;
- B sınıfı (orta riskli) tıbbi cihazlar.

Ekim 2034

- Psikotrop ilaçlar hariç olmak üzere reçeteli ilaçlar;
- C sınıfı (yüksek riskli) tıbbi cihazlar.

BPJPH tarafından yayınlanan 307 sayılı ve 2025 tarihli Karar ile özellikle helal sertifika zorunluluğu olan ithal ürünlerin HS kodları temelinde sınıflandırılması, yabancı ülkelerde düzenlenen helal sertifikalarının BPJPH sistemine kaydı (SHLN- Sertifikat Halal Luar Negeri) ve bu sertifikaların Endonezya'da tanınmasına ilişkin süreçler düzenlenmiştir. Söz konusu Karar ile gıda ve içecekler, gıda katkı maddeleri, kozmetikler ile doğal içerikli ilaçlar kapsamında helal sertifikası alınması zorunlu olan ürünler HS kodları bazında belirlemiştir. Bununla birlikte halihazırda alt mevzuatın hazırlanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda, zorunlu helal sertifikasyonu kapsamına giren tıbbi cihazlara ilişkin henüz bir GTİP/HS kodu listesi yayımlanmamıştır.

Buna ek olarak, **Endonezya Din İşleri Bakanlığı'nın 2021 tarihli ve 1360 sayılı Kararı (KMA 1360/2021)**, helal sertifikasyon zorunluluğundan muaf tutulan hammadde ve ürünlerin belirlenmesi bakımından önemli bir düzenleme niteliğindedir. Bu nedenle Endonezya'ya ihracat gerçekleştiren firmalar açısından söz konusu kararın incelenmesi önem arz etmektedir.

Zira karar kapsamında yer alan ürünler için helal sertifikası alınması gerekmemekte, bu durum da firmaların sertifikasyon maliyetleri, başvuru süreçleri ve pazara giriş prosedürleri bakımından belirleyici olabilmektedir.

Karar kapsamında pek çok ürün yer almakta olup, ana ürün grupları arasında "doğadan, bitki veya bitkisel kaynaklardan, kesim gerektirmeyen hayvanlardan, mikrobiyal fermantasyon sürecinden veya doğal sudan elde edilen ve herhangi bir işleme tabi tutulmamış veya yalnızca kurutma, öğütme veya dondurma gibi basit fiziksel yöntemlerle işlenmiş ve bu süreçte yardımcı madde, katkı maddesi veya başka herhangi bir madde eklenmemiş olan maddeler"; "helal olmayan maddeleri içerme ve/veya helal olmayan maddelerle kontaminasyon riski

taşımayan işlenmiş maddeler" ve "tehlikeli olarak sınıflandırılmayan ve helal olmayan maddeler içermeyen kimyasal maddeler" yer almaktadır.

Bu çerçevede; katkı maddesi veya koruyucu içermeyen taze sebze ve meyveler, tahıllar (çeltik, kabuklu mısır, kabuklu yer fıstığı vb.), taze yumru kök bitkileri (patates, tatlı patates, manyok/cassava vb.) ile yalnızca kurutma, öğütme veya dondurma gibi basit fiziksel işlemlerden geçmiş ve katkı maddesi içermeyen ürünler (pirinç, öğütülmüş mısır, aromasız kavrulmuş kahve çekirdekleri vb.) helal sertifikasyon zorunluluğundan muaf tutulmaktadır.

Ayrıca taze süt, taze yumurta, deniz, tatlı su veya acı su balıklarının taze, dondurulmuş, kurutulmuş veya tuzlanmış halleri ile taze veya kurutulmuş çekirgeler ve sarı/beyaz balmumu gibi ürünler de muafiyet kapsamında değerlendirilmektedir.

Endonezya'da helal sertifikasyonuna ilişkin yükümlülüklerin kapsamı ve yürürlük tarihleri sektör ve ürün gruplarına göre farklılık gösterebildiğinden, Endonezya pazarına ihracat gerçekleştiren firmaların ilgili ürün bazında yürürlükteki mevzuat hükümlerini ayrıca değerlendirmeleri önem arz etmektedir.

Öte yandan, başta 2014 tarihli 33 sayılı Kanunun ve 2024 tarihli ve 42 sayılı Hükümet Yönetmeliği ile kapsamında helal olmayan ürünlerin Endonezya pazarına girişine ve satışına belirli şartlar altında izin verilmekte olup, bu ürünlerin ambalajlarında söz konusu ürünün helal olmadığına ilişkin bilginin yazı, sembol veya görsel işaretleme yoluyla açık ve görünür şekilde belirtilmesi zorunludur. Diğer bir ifadeyle helal olmayan ürünlerin Endonezya'da satışı yasak değildir; ancak ürün helal değilse bunun açık şekilde etiketlenmesi zorunludur.

İthal ürünler bakımından helal sertifikasyonu iki farklı şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Buna göre sertifikasyon süreci Endonezya'da ilgili mevzuat çerçevesinde BPJPH koordinasyonunda yürütülerek sertifika doğrudan BPJPH tarafından düzenlenebilmektedir. Alternatif olarak ise BPJPH tarafından tanınan yabancı helal belgelendirme kuruluşlarınca düzenlenen sertifikalar, BPJPH sistemine kaydedilmesi suretiyle Endonezya'da geçerli kabul edilmektedir.

Yabancı helal belgelendirme kuruluşlarının tanınması ve yetki kapsamı, BPJPH tarafından yapılan değerlendirme ve tesis edilen iş birliği mekanizması çerçevesinde belirlenmektedir. Bu kapsamda Endonezya'da yabancı helal sertifikalarının kabulü otomatik olmayıp, yalnızca BPJPH tarafından resmen tanınmış kuruluşlarca düzenlenen belgeler geçerli kabul edilmektedir. Yabancı helal sertifikalarının Endonezya'da geçerli olabilmesi için yalnızca BPJPH tarafından tanınan bir kuruluş tarafından düzenlenmiş olması yeterli olmayıp, ayrıca söz konusu sertifikanın BPJPH'nin elektronik sistemi üzerinden kaydedilmesi gerekmektedir.

Uygulamada helal sertifikasyon ve kayıt süreçleri çoğu zaman Endonezya'daki ithalatçı veya yerel temsilci tarafından yürütülmekte olup, başvuru ve kayıt işlemleri genellikle yerel firma üzerinden gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, helal sertifikası alınan ürünlerde BPJPH tarafından belirlenen resmi logonun ürün ambalajında kullanılması zorunludur.

Türkiye açısından süreç, T.C. Helal Akreditasyon Kurumu (HAK) ile BPJPH arasında 18 Kasım 2022 tarihinde imzalanan Mutabakat Zaptı (MoU) ile başlatılmıştır. Söz konusu mutabakat kapsamında, iki ülke arasında ihraç edilen yerli ürünler bakımından BPJPH ile HAK tarafından

akredite edilen helal belgelendirme kuruluşlarınca düzenlenen sertifikaların karşılıklı olarak tanınması konusunda anlaşmaya varılmış ve bu tanımanın teknik olarak uygulanabilmesi amacıyla tarafların ayrıca bir Karşılıklı Tanıma Anlaşması (Mutual Recognition Agreement – MRA) imzalaması öngörülmüştür.

Hâlihazırda Türkiye'den "GİMDES (Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetim ve Sertifikalandırma Araştırmaları Derneği)" ve "HAFSA Helal Sertifikasyon Hizmetleri ve Gıda Dış Tic. Ltd. Şti" BPJPH tarafından tanınan kuruluşlar arasında yer almakta olup, söz konusu kuruluşlarca düzenlenen helal sertifikaları Endonezya'da geçerli kabul edilmektedir. İmzalanan karşılıklı tanıma anlaşması çerçevesinde GİMDES'in yetki kapsamı; gıda, içecekler, biyolojik ürünler, kimyasal ürünler ve kesim hizmetlerinden oluşmakta; HAFSA'nın yetki kapsamı ise gıda, içecekler, biyolojik ürünler ve kimyasal ürünleri içermektedir. 2026 yılı Mart ayı itibariyle GİMDES ve HAFSA'nın yetki kapsamlarının kozmetik ve tüketim ürünleri (cosmetics and use goods) alanlarını da kapsayacak şekilde genişletilmesi amacıyla BPJPH'a başvuruda bulundukları ve sürecin devam ettiği bilgisi bulunmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen kuruluşlara ek olarak, ülkemizde faaliyet gösteren bazı helal belgelendirme kuruluşlarının da BPJPH nezdinde başvuru süreçleri devam etmektedir. BPJPH tarafından tanınan yabancı helal sertifikasyon kuruluşlarının güncel listesine (*https://bpjph.halal.go.id/datalhln/*) bağlantısından ulaşılabilmektedir. Söz konusu bağlantıda yer alan arama bölümüne ülke ismi girildiğinde, ilgili ülkeden BPJPH tarafından tanınan kuruluşların listesi ile bu kuruluşların sertifikasyon kapsamları ve geçerlilik tarihleri görüntülenebilmektedir.

Liman Sınırlaması: Endonezya'da belirli ürün gruplarının ithalatında geçmişte uygulanan genel liman sınırlamaları büyük ölçüde kaldırılmış olmakla birlikte, günümüzde bazı hassas ürünler için belirli giriş noktaları (designated ports) ve özel ithalat prosedürleri uygulanmaya devam etmektedir.

Bu kapsamda özellikle gıda ve içecek ürünleri, tarım ürünleri (taze meyve ve sebze dahil), hayvansal ürünler, tekstil ve konfeksiyon ürünleri, ayakkabı, oyuncaklar, kimyasallar, ozon tabakasına zarar veren maddeler, alkollü içecekler ve tehlikeli/yanıcı maddeler gibi ürün gruplarında ithalat; yetkili limanlar, ön izinler ve teknik düzenlemelere tabi olabilmektedir.

Tarım ve gıda ürünlerinde, ilgili kurumlar tarafından verilen ithalat izinleri, sağlık ve karantina kontrolleri ile birlikte belirli limanlardan giriş zorunluluğu uygulanabilmektedir. Benzer şekilde, bazı sanayi ürünlerinde de ürün güvenliği ve standartlara uygunluk kapsamında belirlenmiş limanlar üzerinden ithalat yapılması gerekebilmektedir.

Son yıllarda uygulamada genel bir serbestleşme eğilimi görülmekle birlikte, Endonezya'nın yerli üretimi koruma ve ithalatı kontrol etme politikaları çerçevesinde, ürün bazlı kısıtlamalar ve idari düzenlemeler önemini korumaktadır.

İthalat Lisansları: Endonezya'da ithalat faaliyetinde bulunabilmek için firmaların öncelikle Ticaret Bakanlığı nezdinde ithalatçı kimliği niteliğindeki kayıtlarını tamamlamaları gerekmektedir. Bu kapsamda, üretim faaliyetinde bulunan firmalar için Üretici İthalatçı Kimlik Numarası (API-P / Angka Pengenal Importir Produsen)", ticari amaçlı ithalat gerçekleştiren

firmalar için ise Genel İthalatçı Kimlik Numarası (API-U /Angka Pengenal Importir Umum)" belgesi temel ithalat lisansı niteliğindedir. API numarasına sahip olmayan firmaların doğrudan ithalat gerçekleştirmesi mümkün olmayıp, söz konusu işlemler ancak API sahibi yerel ithalatçılar aracılığıyla yürütülebilmektedir.

Bazı ürün gruplarında ithalat işlemleri yalnızca bu genel lisansa dayanılarak gerçekleştirilebilmekteyken, belirli sektörlerde ilave izin ve kayıt süreçleri söz konusu olabilmektedir. Bu çerçevede, ürün bazlı düzenlemelerin önceden analiz edilmesi önem arz etmektedir.

Endonezya Tarım Bakanlığı Nezdindeki İzinler: Endonezya'nın yerel mevzuatı kapsamında, ülkeye et, süt ve bunların işlenmiş ürünleri dahil olmak üzere hayvansal kaynaklı ürünlerin ihraç edilebilmesi için söz konusu ürünlerin Endonezya Tarım Bakanlığı tarafından onaylanmış yabancı tesislerden gelmesi ve bu tesislerin, yerinde denetim ve sertifikasyon süreçlerinden geçmesi zorunludur. Kapsama giren ürün grupları arasında et ve et ürünleri (kırmızı et, kanatlı eti, işlenmiş et ürünleri vb.), süt ve süt ürünleri, yumurta ve yumurta ürünleri, balık ve su ürünleri, bal ve arıcılık ürünleri (arı sütü, propolis vb.) jelatin ve kolajen gibi hayvansal kaynaklı ürünler ve evcil hayvan maması (petfood) bulunmaktadır.

Söz konusu değerlendirme süreci 3 aşamalı olup (masa başı belge incelemesi, yerinde inceleme, değerlendirme) süreç aşağıda özetlenmektedir. Ayrıca üç aşama için ayrı ayrı ödenmesi gereken harçlar bulunmaktadır.

Birinci aşamada; Endonezya Tarım Bakanlığı değerlendirmesi için öncelikle anılan Bakanlıktan alınan "Ülke Formu" ve "Firma Formu" düzenlenir; ülke formu T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından doldurularak onaylanır, firma formu da ilgili firma tarafından doldurulur ve Tarım ve Orman Bakanlığımızca onaylanır; akabinde anılan formlar Endonezya Tarım Bakanlığına diplomatik yollardan iletilir. Birinci aşama olan belge incelemesine geçilebilmesi için Endonezya Tarım Bakanlığı tarafından yapılan bildirime müteakip yedi gün içinde bir harç bedeli yatırılması gerekmektedir. Başvuru dosyasında eksiklikler var ise, belli bir süre içerisinde tamamlanması talep edilir. Bu eksiklerin tamamlanmasından sonra bir sonraki aşamaya geçilebilmesi için yeniden bir harç bedeli yatırılması gerekmektedir.

Yerinde inceleme için gerekli masrafların karşılanması ihracatçı firmamız tarafından kabul edilirse, Bakanlık yetkililerince ihracatçı firmaya ikinci aşama çerçevesinde yerinde inceleme yapılır. Üçüncü ve son aşamada tüm belgeler ve ürünler nihai değerlendirmeye tabi tutulur ve karar verilir.

Uygulama kapsamına giren ürünler ile Endonezya Tarım Bakanlığı tarafından onaylanmış ülke ve firmalara/tesislere ilişkin bilgilere (*https://simrek.ditjenpkh.pertanian.go.id/persyaratan-tatacara*) bağlantısından ulaşılabilmektedir.

Bazı Tarım Ürünleri İthalatında İhracatçı Ülke Gıda Güvenliği Test Laboratuvarları Kaydı

Endonezya'nın tarım ürünleri ithalatı, Endonezya Tarım Bakanlığı'nın "Bitki Kökenli Taze Gıda İhracat ve İthalatına Yönelik Gıda Güvenliği Denetimleri Yönetmeliği" çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Bu kapsamda Taze Bitkisel Gıda Ürünleri (FFPO) yalnızca şu ülkelerden ithal edilebilir:

- Gıda güvenliği kontrol sistemi tanınmış ülkelerden, veya
- Gıda güvenliği test laboratuvarı kayıtlı ülkelerden, veya
- Gıda güvenliği kontrol sistemi tanınmamış ve laboratuvarı da kayıtlı olmayan ülkelerden.

Gıda güvenliği kontrol sistemi tanınmış ülkelerden yapılacak ithalat, yalnızca ön bildirim ile birlikte gerçekleştirilecektir. Gıda güvenliği test laboratuvarı kayıtlı ülkelerden yapılacak ithalat, ön bildirim ve Analiz Sertifikası (CoA) ile birlikte yapılmalıdır. Gıda güvenliği kontrol sistemi tanınmamış ve laboratuvarı kayıtlı olmayan ülkelerden yapılacak ithalat ise ön bildirim ve Gıda Güvenliği Sertifikası ile desteklenmelidir. Bu kapsamda, tarım ürünlerinin Türkiye'den ithalatına Endonezya Tarım Bakanlığınca ilgili ürün için onaylanmış olan bir laboratuvarımızda yapılan analiz sonucunda uygunluk belgesi alınması şartıyla ve ayrıca nakliyeden önce elektronik ortamda ön bildirim yapılması koşuluyla izin verilmektedir.

Bu kapsamda Türkiye ikinci kategoride yer almaktadır. Bu çerçevede ülkemizce yapılan başvuru neticesinde, Türkiye Cumhuriyeti Gıda Güvenliği Test Laboratuvarlarının Kaydına İlişkin 2025/6047 sayılı Karar **9 Aralık 2025 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, 9 Aralık 2028 tarihine kadar geçerli olacaktır.**

Söz konusu Karar kapsamında, 14 Türk kamu laboratuvarı Endonezya'nın ilgili makamından onay almış ve Türkiye menşeli 16 tarım ürününün Endonezya'ya ihracatına mevzuatın şartlarına uygun şekilde ihraç edilmesi kaydıyla (Türkiye'deki ihracatçı tarafından sevkiyat çıkışından önce Ön Bildirim (Prior Notice) düzenlenmesi ve Karar ekinde listelenen 14 adet kayıtlı laboratuvardan biri tarafından düzenlenen Analiz Sertifikasının (Certificate of Analysis – CoA) sevkiyata eklenmesi) hâlinde izin verilmiştir.

Gıda güvenliği test laboratuvarları listesi (14 adet) söz konusu Kararın ayrılmaz bir parçası olan Ek I'de (Lampiran I), karar kapsamında ihracatına izin verilen taze bitkisel kökenli gıdalar listesi (16 adet) ile bunlara ilişkin zorunlu analiz parametreleri de Kararın ayrılmaz bir parçası olan Ek II'de (Lampiran II) yer almaktadır.

Ek-1'de sayılan 14 adet gıda güvenliği test laboratuvarı aşağıda yer almaktadır:

1. Adana Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü
2. Ankara Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü
3. Antalya Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü
4. Çanakkale Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü
5. Denizli Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü
6. Gaziantep Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü
7. Isparta Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü
8. Mersin Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü
9. İstanbul Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü
10. İzmir Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü
11. Kocaeli Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü
12. Konya Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü
13. Tekirdağ Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü

14. Bursa Gıda ve Yem Kontrol Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü

Ek-2'de sayılan 16 adet taze bitkisel kökenli gıda aşağıda yer almaktadır:
1. Üzüm
2. Elma
3. Kayısı
4. Avokado
5. İncir
6. Kiraz
7. Buğday
8. Mısır (mısır ve mısır unu)
9. Portakal
10. Fındık
11. Bezelye
12. Kuru üzüm
13. Limon
14. Erik
15. Çay (yeşil ve siyah çay)
16. Domates

Endonezya'ya taze bitkisel kökenli ürün ihracatının sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için, her bir sevkiyata Türkiye'deki ihracatçı tarafından sevkiyatın çıkışından önce düzenlenen Ön Bildirim (Prior Notice) ile Ek I'de listelenen kayıtlı laboratuvarlar tarafından düzenlenen Analiz Sertifikasının (Certificate of Analysis – CoA) eşlik etmesi gerekmektedir. Söz konusu Analiz Sertifikasının İngilizce dilinde hazırlanması zorunlu olup, asgari olarak ürüne ilişkin tanımlayıcı bilgiler, ihracatçı bilgileri, sevkiyat detayları, analiz tarihi, kullanılan analiz yöntemi, sertifika numarası ve düzenlenme tarihi ile analiz sonuçlarını içermesi gerekmektedir. Ayrıca, sertifikada yer alan analiz sonuçlarının Ek II'de belirtilen Maksimum Kalıntı Limitleri (MRL) ve/veya kirleticilere ilişkin Maksimum Limitleri (ML) aşmaması gerekmektedir.

Diğer Bakanlıklardaki İzinler: Endonezya'da bazı ürün gruplarının ithalatında, genel ithalat lisansına ilave olarak ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından alınacak izin, uygunluk belgesi veya tavsiye yazılarının ibrazı gerekebilmektedir. Bu kapsamda, ürünün niteliğine bağlı olarak Sağlık Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sanayi bakanlığı, Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Çevre Bakanlığı, İletişim ve Dijital İşler Bakanlığı ile Nükleer Enerji Ajansı (BAPETEN) gibi kurum ve kuruluşlardan alınacak ithalat izni veya tavsiye mektubu gibi belgeler de aranabilmektedir.

Bu çerçevede, ithalat sürecinde karşılaşılabilecek ilave idari yükümlülüklerin ürün bazında önceden tespit edilmesi ve gerekli izin süreçlerinin zamanında tamamlanması, olası gecikmelerin ve ilave maliyetlerin önüne geçilmesi açısından önem arz etmektedir.

Piyasaya arz edilen tüm ürünlerin güvenli ve kaliteli olmasını sağlamak ülkelerin en temel öncelikleri arasındadır. Bu amaçla, ürünlerin uyması gereken teknik kriterler (standartlar ve teknik düzenlemeler) ile ürünlerin bu kriterlere uygun üretildiğini belgeleyen uygunluk değerlendirmesi işlemlerine günümüzde daha fazla başvurulmaktadır. Standartlar, teknik düzenlemeler ve uygunluk değerlendirmesi prosedürleri, sınai, ekonomik ve ticari gelişmeye

T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026

katkıda bulunan, insan can ve mal güvenliğini korumayı amaçlayan, modern ekonominin ve standardizasyon sisteminin temel taşlarıdır.

Bununla birlikte, standartlar, teknik düzenlemeler ve uygunluk değerlendirmesi işlemleri çoğu zaman insan sağlığı ve güvenliği gibi meşru amaçların ötesinde ticarette teknik engeller olarak adlandırılan ve uluslararası ticaretin serbest akışını olumsuz etkileyen engellere yol açmaktadır. Uluslararası kabul görmüş standartlardan farklı teknik kriterler belirlenmesi ve gerektiğinden katı test ve belgelendirme işlemlerinin zorunlu kılınması bu alandaki en önemli sorunlardır. Şeffaf bir şekilde kabul edilmeyen ve uygulanmayan bu düzenlemeler ihracatçı firmalar açısından ek külfet ve maliyetlere de yol açmakta ve rekabet edebilirliklerini güçleştirmektedir. İhracatta karşılaştığımız ticarette teknik engellerin önlenmesi, sürdürülebilir ihracat artışının sağlanması açısından da önemlidir.

Bu kapsamda, T.C. Ticaret Bakanlığı Ürün Güvenliği ve Denetimi Genel Müdürlüğü internet sayfasında konu ile ilgili ayrıntılı bilgi mevcuttur (*https://teknikengel.ticaret.gov.tr/*). Ticarette Teknik Engeller İnternet Sitesi, ihracatçılarımızın ticarette teknik engeller alanında yararlanacağı ve etkin olarak kullanacağı temel bir platform olarak yapılandırılmıştır. Bu çerçevede; ihracata konu ülkenin ticarette teknik engeller uygulamaları hakkında bilgi sahibi olunabilmekte, ihtiyaç duyulan ülke mevzuat ve uygulamaları hakkında ilave bilgiler Bakanlığımızdan talep edilebilmekte ve ihracatta karşılaşılan ticarette teknik engeller interaktif olarak Bakanlığımıza bildirilebilmektedir. Ticarette Teknik Engeller İnternet Sitesine üyelik suretiyle ilgilenilen ülke ve ürün gruplarına ilişkin taslak düzenlemeler e-posta ile günlük olarak gönderilmektedir. Ayrıca, firmalarımız ihracatlarını olumsuz etkileyebilecek diğer ülke düzenlemelerini taslak aşamasında öğrenip yorum yapabilmektedir. Ticarette Teknik Engeller İnternet Sitesine üyelik ücretsizdir.

2. PAZARIN ÖZELLİKLERİ

Fikri, Sınai Mülkiyet Hakları

Madrid Protokolü, DTÖ Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS), Bern Sözleşmesi, Paris Sözleşmesi ve WIPO Telif Hakları Anlaşması gibi fikri mülkiyet haklarına ilişkin çeşitli uluslararası anlaşmalara taraf olan Endonezya fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunmasına yönelik kapsamlı bir yasal çerçeve sunmakta; temel hak türlerini tanımakta ve koruma altına almaktadır.

Endonezya'da patent, ticari marka, telif hakları, endüstriyel tasarımlar ve coğrafi işaretler dâhil olmak üzere fikri ve sınai mülkiyet haklarına ilişkin tescil başvuruları, Adalet Bakanlığı Fikri Mülkiyet Genel Müdürlüğü (Direktorat Jenderal Kekayaan Intelektual) nezdinde yürütülmektedir. Başvuru süreçlerine ilişkin belge gereklilikleri, işlem adımları ve ilgili formlara, Genel Müdürlüğün resmî internet sitesi üzerinden erişim sağlanabilmektedir. (*https://dgip.go.id/*) Mevcut uygulamada süreçlerin önemli ölçüde dijitalleştiği ve başvuruların büyük kısmının çevrim içi sistem üzerinden gerçekleştirilebildiği görülmektedir.

Endonezya'da fikri ve sınai mülkiyet hakkı ihlali durumunda hak sahipleri açısından süreç, öncelikle ihlalin tespiti ve delil toplanmasıyla başlamakta; çoğu durumda ihtar ve uzlaşma yoluna gidilmesi tercih edilmektedir. İhlalin devamı halinde, şikâyetler mezkûr Genel Müdürlük nezdinde idari olarak ileri sürülebilmekte, ayrıca ticari mahkemelerde dava açılarak ihlalin durdurulması ve tazminat talep edilmesi mümkün bulunmaktadır.

Bununla birlikte, uygulamada bazı durumlarda tescil süreçleri ile hak ihlallerinin takibinin uzun zaman alabildiği bilinmektedir. Bu çerçevede, süreçlerin etkin yönetimi açısından hakların önceden tescil ettirilmesi, yerel hukuk danışmanlarıyla çalışılması ve ihlallerin düzenli olarak izlenmesi önem arz etmektedir.

Dağıtım Kanalları

Endonezya'da dağıtım kanalları, ürün türü, hedef segment ve coğrafi faktörlere bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Ülke, 17.500'den fazla adadan oluşan bir takımadalar ülkesi olması nedeniyle, pazara girişin kurumsallaşmış ve yaygın dağıtım ağına sahip firmalar aracılığıyla yapılması büyük önem taşımaktadır. Aksi hâlde, ülkenin geniş coğrafyası ve adalar arası lojistik zorluklar, ürün erişimi ve dağıtım süreçleri açısından ciddi engeller oluşturabilmektedir. Son yıllarda altyapı yatırımlarında iyileşmeler kaydedilmiş olsa da lojistik maliyetler ve tedarik zinciri süreçleri hâlen ticaretin önündeki temel zorluklar arasında yer almakta; bu nedenle güçlü yerel ortaklarla iş birliği, pazarda başarılı olabilmek için kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Geleneksel kanallar arasında toptancılar, yerel perakendeciler, küçük mağazalar ve ulusal zincir marketler yer almakta olup, özellikle orta ve alt gelir grubuna hitap eden ürünler için önemlidir. Bu kanallar, geniş tüketici kitlesine erişim sağlamak ve ürünleri kırsal veya ulaşılması zor bölgelerde sunmak açısından stratejik bir rol oynamaktadır. Modern kanallar ise süpermarketler, hipermarketler ve AVM'lerdeki perakende zincirlerini kapsamaktadır. Bu

kanallar, daha yüksek gelir segmentine yönelik ürünler ve markalı ürünler için tercih edilmekte, aynı zamanda ürün görünürlüğü ve marka bilinirliği açısından etkili bir platform sunmaktadır. Gıda, kozmetik, temizlik ürünleri, hazır giyim ve mutfak eşyaları gibi tüketim ürünlerinde, ulusal zincir süpermarketler ve yaygın perakende satış noktaları ile iş birliği, dağıtımın etkinliğini artıran bir strateji olarak değerlendirilmektedir.

E-ticaret ve dijital satış kanalları ise özellikle son yıllarda hızlı bir büyüme göstermekte olup, tüketicilerin çevrimiçi platformlara kayması hem şehir merkezlerindeki yoğun nüfusa hem de adalar arası lojistik avantajları ile uzak bölgelerdeki tüketicilere ulaşmada önemli fırsatlar sunmaktadır. Uygun ürün gruplarında ülkede faaliyet gösteren önde gelen e-ticaret platformlarıyla iş birliği, pazarlama ve dağıtım süreçlerini destekleyen kritik bir kanal olarak değerlendirilmektedir.

Yaklaşık 160 milyonluk nüfusuyla ülke nüfusunun yarısından fazlasına ev sahipliği yapan Java Adası, ekonomik faaliyetlerin %60-65'ini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, pazarlama ve dağıtım faaliyetlerinde öncelikli hedef olarak Java Adası'nın konumlandırılması, kaynak kullanımının etkinliği açısından stratejik bir yaklaşım sunmaktadır.

Bunlara ek olarak, kamu alımları, özellikle regülasyona tabi veya kamu tarafından sağlanan hizmetlerde kullanılan ürünler açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda tıbbi cihazlar ve malzemeler, ilaçlar, altyapı ve inşaat malzemeleri, enerji ve teknoloji ekipmanları, savunma ve güvenlik ürünleri ile taşımacılık araçları gibi ürünler için kamu alımları kamu alımları aracılığıyla temin edilmektedir. Bu süreçler, "Kamu Mal ve Hizmet Alımlarına Yönelik Politika Kurumu" (LKPP- Lembaga Kebijakan Pengadaan Barang/Jasa Pemerintah) tarafından düzenlenen kayıt ve ihale sistemi üzerinden yürütülmekte olup, firmalara hem pazara erişim hem de güvenilirlik avantajı sağlamaktadır. Bu kapsamda pazarlama ve dağıtım faaliyetlerinin LKPP sistemine kayıtlı yerel firmalar aracılığıyla yürütülmesi hem pazara erişim hem de güvenilirlik açısından avantaj sağlamaktadır.

Özetle, Endonezya pazarı, geleneksel, modern ve dijital kanalları entegre edebilen çok katmanlı dağıtım stratejileri için fırsatlar sunmakta; ürün tipi, gelir segmenti ve coğrafi dağılım dikkate alınarak doğru kanal ve yerel ortak seçimi, pazardaki başarı için belirleyici olmaktadır.

Tüketici Tercihleri

Endonezya'da dağıtım kanalları, ürün türü, hedef segment ve coğrafi faktörlere bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Ülke, 17.500'den fazla adadan oluşan bir takımadalar ülkesi olması nedeniyle, pazara girişin kurumsallaşmış ve yaygın dağıtım ağına sahip firmalar aracılığıyla yapılması büyük önem taşımaktadır. Aksi hâlde, ülkenin geniş coğrafyası ve adalar arası lojistik zorluklar, ürün erişimi ve dağıtım süreçleri açısından ciddi engeller oluşturabilmektedir. Son yıllarda altyapı yatırımlarında iyileşmeler kaydedilmiş olsa da lojistik maliyetler ve tedarik zinciri süreçleri hâlen ticaretin önündeki temel zorluklar arasında yer almakta; bu nedenle güçlü yerel ortaklarla iş birliği, pazarda başarılı olabilmek için kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Geleneksel kanallar arasında toptancılar, yerel perakendeciler, küçük mağazalar ve ulusal zincir marketler yer almakta olup, özellikle orta ve alt gelir grubuna hitap eden ürünler için önemlidir. Bu kanallar, geniş tüketici kitlesine erişim sağlamak ve ürünleri kırsal veya ulaşılması zor bölgelerde sunmak açısından stratejik bir rol oynamaktadır. Modern kanallar ise süpermarketler, hipermarketler ve AVM'lerdeki perakende zincirlerini kapsamaktadır. Bu kanallar, daha yüksek gelir segmentine yönelik ürünler ve markalı ürünler için tercih edilmekte, aynı zamanda ürün görünürlüğü ve marka bilinirliği açısından etkili bir platform sunmaktadır. Gıda, kozmetik, temizlik ürünleri, hazır giyim ve mutfak eşyaları gibi tüketim ürünlerinde, ulusal zincir süpermarketler ve yaygın perakende satış noktaları ile iş birliği, dağıtımın etkinliğini artıran bir strateji olarak değerlendirilmektedir.

E-ticaret ve dijital satış kanalları ise özellikle son yıllarda hızlı bir büyüme göstermekte olup, tüketicilerin çevrimiçi platformlara kayması hem şehir merkezlerindeki yoğun nüfusa hem de adalar arası lojistik avantajları ile uzak bölgelerdeki tüketicilere ulaşmada önemli fırsatlar sunmaktadır. Uygun ürün gruplarında ülkede faaliyet gösteren önde gelen e-ticaret platformlarıyla iş birliği, pazarlama ve dağıtım süreçlerini destekleyen kritik bir kanal olarak değerlendirilmektedir.

Yaklaşık 160 milyonluk nüfusuyla ülke nüfusunun yarısından fazlasına ev sahipliği yapan Java Adası, ekonomik faaliyetlerin %60-65'ini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, pazarlama ve dağıtım faaliyetlerinde öncelikli hedef olarak Java Adası'nın konumlandırılması, kaynak kullanımının etkinliği açısından stratejik bir yaklaşım sunmaktadır.

Bunlara ek olarak, kamu alımları, özellikle regülasyona tabi veya kamu tarafından sağlanan hizmetlerde kullanılan ürünler açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda tıbbi cihazlar ve malzemeler, ilaçlar, altyapı ve inşaat malzemeleri, enerji ve teknoloji ekipmanları, savunma ve güvenlik ürünleri ile taşımacılık araçları gibi ürünler için kamu alımları kamu alımları aracılığıyla temin edilmektedir. Bu süreçler, "Kamu Mal ve Hizmet Alımlarına Yönelik Politika Kurumu" (LKPP- Lembaga Kebijakan Pengadaan Barang/Jasa Pemerintah) tarafından düzenlenen kayıt ve ihale sistemi üzerinden yürütülmekte olup, firmalara hem pazara erişim hem de güvenilirlik avantajı sağlamaktadır. Bu kapsamda pazarlama ve dağıtım faaliyetlerinin LKPP sistemine kayıtlı yerel firmalar aracılığıyla yürütülmesi hem pazara erişim hem de güvenilirlik açısından avantaj sağlamaktadır.

Özetle, Endonezya pazarı, geleneksel, modern ve dijital kanalları entegre edebilen çok katmanlı dağıtım stratejileri için fırsatlar sunmakta; ürün tipi, gelir segmenti ve coğrafi dağılım dikkate alınarak doğru kanal ve yerel ortak seçimi, pazardaki başarı için belirleyici olmaktadır.

Satış Teknikleri ve Satışı Etkileyen Faktörler

Endonezya pazarında satış faaliyetlerinin başarısı, yalnızca ürün kalitesi ve fiyat rekabeti ile sınırlı olmayıp, yerel tüketici davranışları, dağıtım kanallarının etkin kullanımı ve güven ilişkisine dayalı ticari yaklaşım gibi çok boyutlu unsurlardan etkilenmektedir. Bu çerçevede, firmaların pazara giriş ve sürdürülebilir büyüme stratejilerinde satış tekniklerini yerel dinamiklere uyumlu şekilde kurgulamaları önem arz etmektedir.

Öncelikle, ilişki temelli satış yaklaşımı Endonezya'da belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Ticari karar alma süreçlerinde güven, uzun vadeli iş birliği beklentisi ve kişisel iletişim önemli rol oynamakta olup, düzenli ziyaretler, yüz yüze görüşmeler ve yerel ortaklarla güçlü bağlar kurulması satış performansını olumlu yönde etkilemektedir.

Bununla birlikte, ülkede geniş bir orta ve alt gelir grubunun bulunması nedeniyle fiyat hassasiyeti belirgin bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Tüketicilerin fiyat/performans dengesine önem verdiği gözlemlenmekte olup, bu durum rekabetçi fiyatlandırma stratejilerini zorunlu kılmaktadır. Kampanya, indirim ve paket teklif uygulamalarının satışları desteklediği değerlendirilmektedir.

Marka güvenilirliği ve bilinirliği satın alma kararlarını etkileyen bir diğer önemli unsur olarak öne çıkmaktadır. Tüketicilerin güvenilir ve bilinen markalara yönelme eğiliminde olduğu, bu kapsamda kalite belgeleri, sertifikasyonlar ve müşteri geri bildirimlerinin satışları desteklediği gözlemlenmektedir. Özellikle helal sertifikasyonu gibi yerel gerekliliklerin belirli sektörlerde rekabet avantajı sağladığı değerlendirilmektedir.

Öte yandan, Türk ürünlerinin Endonezya'daki bilinirliğinin görece sınırlı olması, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin önemini artırmaktadır. Bu kapsamda, televizyon ve dijital medya kanallarında yürütülecek reklam kampanyaları ile marka bilinirliğinin artırılmasının satış performansına olumlu katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca, yabancı menşeli medya içeriklerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisi dikkate alındığında, özellikle Güney Kore içeriklerinin ürün tanıtımına sağladığı katkı dikkat çekmekte olup, Türk dizi ve programlarının Endonezya'da daha geniş kitlelere ulaşmasının dolaylı tanıtım açısından önemli fırsatlar sunabileceği değerlendirilmektedir.

Dijital kanalların etkin kullanımı da giderek daha kritik hale gelmektedir. Endonezya'da e-ticaret pazarı hızlı bir büyüme eğilimi göstermekte olup, tüketici alışkanlıklarının çevrimiçi platformlara yöneldiği gözlemlenmektedir. Bu çerçevede, ülkede faaliyet gösteren e-ticaret platformları ile iş birliği yapılması önem taşımaktadır. Bununla birlikte, söz konusu platformların büyük ölçüde yerel firmalar ve Endonezya vatandaşları üzerinden faaliyet gösterdiği dikkate alındığında, pazara girişte dolaylı modellerin tercih edilmesinin gerekebileceği değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan, dağıtım ağı ve yerel iş ortakları satış başarısında kilit rol oynamaktadır. Coğrafi olarak geniş ve parçalı bir yapıya sahip olan Endonezya'da, yerel distribütör ve bayilerle çalışılması, ürünlerin daha geniş kitlelere ulaştırılmasını kolaylaştırmaktadır. Aynı şekilde, ulusal zincir süpermarketler ile ülke genelinde yaygın perakende satış noktaları, tüketiciye erişimde önemli kanallar arasında yer almakta olup, bu yapılarla kurulacak iş birliklerinin satışları artırıcı yönde katkı sağladığı değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte, alışveriş merkezleri Endonezya'da yalnızca ticari alanlar değil, aynı zamanda sosyal yaşamın önemli merkezleri olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, mağazaların alışveriş merkezlerinde konumlandırılması ve bu alanlarda aktif tanıtım faaliyetleri yürütülmesi, hedef kitlelere doğrudan ulaşılması açısından etkili bir yöntem olarak değerlendirilmektedir.

Endonezya'nın uluslararası ve yerel düzeyde çok sayıda fuar ve ticari etkinliğe ev sahipliği yapması da firmalar açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Söz konusu organizasyonlara katılım sağlanması hem sektör profesyonelleriyle temas kurulmasına hem de doğrudan tüketiciye ulaşılmasına imkân tanımaktadır.

Son olarak, satış sonrası hizmetler ve müşteri deneyimi, müşteri sadakatinin oluşturulmasında kritik rol oynamaktadır. Hızlı geri dönüş, etkin teknik destek ve çözüm odaklı hizmet anlayışının tekrar satın alma oranlarını artırdığı ve marka bağlılığını güçlendirdiği değerlendirilmektedir.
Genel olarak değerlendirildiğinde, Endonezya pazarında başarılı bir satış stratejisinin; ilişki yönetimi, rekabetçi fiyatlandırma, etkin tanıtım, dijitalleşme, güçlü dağıtım ağı ve güven inşası gibi unsurların bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirdiği anlaşılmaktadır.

Kamu İhaleleri

Endonezya'da kamu alımları, ülke genelindeki devlet projeleri ve kamu hizmetlerinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu alımlar hem regülasyona tabi ürünleri hem de kamu hizmetlerinde kullanılan ürünleri kapsamakta ve firmalara pazara erişim açısından fırsatlar sunmaktadır.

Tüm kamu alımları, **"Kamu Alımları Politikası Kurumu (LKPP)** tarafından yönetilen kayıt ve ihale sistemi üzerinden yürütülmektedir. LKPP, politika geliştirme, düzenleme ve koordinasyon görevlerini üstlenirken, firmaların sisteme kayıtlı olması ihalelere katılım için zorunludur ve güvenilir tedarikçi olarak tanınmada kritik öneme sahiptir.

Endonezya'da kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilen mal ve hizmet alımları, **Elektronik Kamu Alımları Sistemi (LPSE)** aracılığıyla elektronik ortamda yürütülmektedir. Bu sistem, kamu alımlarında şeffaflık, rekabet ve hesap verebilirliğin artırılmasını amaçlamakta olup, ihale süreçlerinin tamamı elektronik ortamda gerçekleştirilmektedir.

İhale ilanları, teknik dokümanlar ve süreçlere ilişkin güncel bilgilere, **Endonezya Ulusal Kamu Alımları Portalı (INAPROC)** üzerinden erişim sağlanabilmektedir *(https://inaproc.id/en)*. Söz konusu platform, farklı kamu kurumları tarafından açılan ihaleleri tek bir çatı altında toplayarak yerli ve yabancı firmalar açısından merkezi bir bilgi kaynağı işlevi görmektedir.

Ayrıca, ilgili yıl içinde gerçekleştirilecek kamu alım planlarının önceden ilan edildiği **Genel Kamu Alımları Planlama Bilgi Sistemi (SIRUP)** ise firmalara hazırlık ve öngörü imkânı sunmaktadır *(https://sirup.inaproc.id/sirup/caripaketctr/index).*

Bunlara ek olarak, kamu alımlarına konu olan ve gerekli teknik ve idari şartları karşılayan ürünler, **e-Catalogue sistemi** üzerinden doğrudan kamu kurumları tarafından temin edilebilmektedir *(https://katalog.inaproc.id/)*. Bu sistem, tedarikçilerin ürünlerini elektronik katalogda listelerken, kamu kurumlarının da ihtiyaç duydukları ürünleri hızlı ve standartlara uygun şekilde temin etmelerine imkân tanımaktadır.

Kamu ihalelerinde, ürünlerin Yerli Katkı Oranı (TKDN) ve Firma Katkı Puanı (BMP) dikkate alınarak kademeli öncelik ve puanlama sistemi uygulanmaktadır.

Yerli Katkı Oranı (TKDN) sistemi, yerli üretimi güçlendirmek, ithalata bağımlılığı azaltmak ve yerel sanayiyi desteklemek amacıyla stratejik bir kriter olarak kullanılmaktadır. Belirli sektör ve ürün gruplarında asgari TKDN oranı aranmakta, bu durum yabancı firmaların pazara girişinde belirleyici olabilmektedir. Asgari TKND oranı sektöre ve ürün tipine göre değişiklik göstermektedir. Özellikle enerji, otomotiv, elektronik ve dijital altyapı sektörlerinde TKDN, ihalelerde önemli bir kriter hâline gelmiştir.

Buna ek olarak, **kamu alımlarında firmaların ekonomik ve toplumsal katkısını daha geniş bir perspektifle değerlendiren Firma Katkı Puanı (BMP) sistemi** de uygulanmaktadır. BMP, yerli bileşen kullanımının ötesinde; örneğin yerel fabrika kurmak, **yerel KOBİ'lerle iş birlikleri, yerel işgücü kullanımı veya** yerel Ar-Ge ekipleri ile iş birliği yapmak gibi unsurları kapsamakta ve bu tarz aktiviteler ihalelerde bonus puan kazandırmaktadır.

TKDN hesaplaması, ürünün toplam üretim maliyeti içindeki yerli malzeme, işçilik ve işletme giderlerinin oranına göre yapılmaktadır.

TKDN sertifikasyonu, yerli katkı oranının hesaplanması ve resmi olarak doğrulanmasını kapsayan birleşik bir süreçtir. Süreç, Sanayi Bakanlığı koordinasyonunda yürütülmekte olup, değerlendirme bağımsız doğrulama kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Sıklıkla atanan doğrulayıcılar arasında PT Sucofindo, PT Surveyor Indonesia ve PT Biro Klasifikasi Indonesia yer almakta olup; başvuru sahipleri ürün bileşenleri, maliyet dağılımı ve üretim süreçlerini belgelemektedir. Doğrulayıcılar verileri resmi metodolojiye göre incelemekte ve gerekirse saha denetimi yaparak sertifikayı düzenlemektedir. Sertifika, kamu ihaleleri ve teşvik programları için resmi geçerlilik sağlamakta ve ürün veya süreç değişikliklerinde güncellenebilmektedir.

Bu çerçevede, yabancı firmaların kamu ihalelerine katılımında çoğu durumda yerel bir ortakla iş birliği yapması, Endonezya'da tüzel kişilik kurması veya yerel temsilci ataması gerekmektedir. Ayrıca, teknik yeterlilik, yerel sertifikasyonlar, TKDN kriterlerinin sağlanması ve BMP puanının mümkün olduğunca yüksek tutulması, ihalelere katılım ve başarı açısından önem taşımaktadır.

3. ÖNEMLİ SEKTÖRLER

Tarım ve Hayvancılık

İhracata sağladığı katkı ve yarattığı istihdam dikkate alındığında, tarım sektörü Endonezya ekonomisi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Endonezya önemli bir tarım üreticisi olmakla birlikte, üretimin belirli ürünlerde yoğunlaşması ve bazı temel gıda ürünlerinde kendine yeterliliğin sağlanamaması nedeniyle, gıda arzının karşılanması amacıyla ithalat da gerçekleştiren bir ülkedir. Artan nüfus ve şehirleşme eğilimi, gıda talebini yükselterek bu ithalat ihtiyacını daha da belirgin hale getirmektedir.

Tarım, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık sektörünün gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) içerisindeki payı 1960'lı yıllarda %50'lerde iken, 2025 yılında %13,1 seviyesine gerilemiştir. Bu gerilemede, sanayi ve hizmetler sektörlerinin hızlı büyümesi kadar tarım sektöründe gerçekleştirilen yatırımların görece yetersiz kalması, küçük ölçekli üretim yapısının yaygınlığı ve verimlilik artışının sınırlı kalması da etkili olmuştur.

Endonezya'da gıda ve tarım alanları hassas sektörler olarak tanımlanması nedeniyle en çok korunan sektörler arasındadır. Bu çerçevede ithalat kotaları, lisans uygulamaları ve zaman zaman uygulanan ihracat kısıtlamaları (özellikle palm yağı gibi ürünlerde) sektöre yön vermektedir. Ancak bu korumacı yapı, yerli üretimi desteklemekle birlikte yabancı yatırım ve ileri tarım teknolojilerinin ülkeye girişini de sınırlayabilmektedir. Son yıllarda ise kontrollü bir liberalizasyon eğilimi dikkat çekmektedir.

Son yıllarda tarım sektörünün geliştirilebilmesi için önemli kaynaklar harcanmaktadır. Bu kapsamda sulama altyapısının geliştirilmesi, dijital tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması, gübre ve tohum destekleri ile mekanizasyonun artırılması hedeflenmektedir. Ayrıca, iklim değişikliğinin etkilerine karşı dayanıklı tarım uygulamaları ve sürdürülebilir üretim modelleri de politika öncelikleri arasına girmiştir.

Endonezya'nın Ulusal Kalkınma Plan'ında tarım sektörüne iki temel rol atfedilmektedir: gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla başta pirinç olmak üzere temel ürünlerde üretimin artırılması ve kırsal kesimde gelir seviyesinin yükseltilmesi için daha yüksek katma değerli tarımsal üretime geçişin teşvik edilmesi. Bu çerçevede agro-endüstri entegrasyonu ve işlenmiş tarım ürünleri üretimi de ön plana çıkmaktadır.

Endonezya'nın başlıca tarımsal ürünleri arasında palm yağı, doğal kauçuk, kakao, kahve, çay, pirinç, Hindistan cevizi ve çeşitli baharatlar yer almaktadır. Sektörde büyük ölçekli plantasyonlar ile küçük aile işletmeleri birlikte faaliyet göstermekte; büyük üreticiler daha çok ihracata yönelik palm yağı ve kauçuk üretiminde yoğunlaşırken, küçük üreticiler pirinç, mısır, meyve ve sebze üretiminde ağırlık kazanmaktadır.

Pirinç üretimi Endonezya'nın gıda güvenliği kapsamında kendine yeterliliği açısından son derece büyük öneme sahiptir. Ülke Çin ve Hindistan'ın ardından dünyanın en büyük üçüncü pirinç üreticisidir. Ancak üretim, iklim koşulları ve verimlilik sorunları nedeniyle her yıl iç talebi

karşılayamamakta ve dönemsel ithalat ihtiyacı doğmaktadır. Pirinç üretim alanları ağırlıklı olarak Java ve Bali adalarında yoğunlaşmıştır.

Endonezya dünyanın en büyük palm yağı üreticisidir (küresel üretimin yaklaşık %58'i). Endonezya'yı Malezya ve Tayland takip etmektedir (2025 yılında tahminlerine göre Dünya üretimi 80,7 milyon MT, Endonezya 46,7 milyon MT, Malezya 20,2 milyon MT, Tayland 3,4 milyon MT). Endonezya ve Malezya dünya üretiminin yaklaşık %80-90'ını gerçekleştirmektedir. Hindistan, Çin, Pakistan, ABD ve AB ülkeleri dünyanın en büyük palm yağı ithalatçıları arasında yer almaktadır.

Ayrıca, Endonezya Tayland'dan sonra dünyanın en büyük ikinci doğal kauçuk üreticisidir (küresel üretimin yaklaşık %14'ü). Ülke aynı zamanda önemli kakao ve kahve üreticileri arasında yer almakta olup, özellikle kahve üretiminde ilk beş ülke içerisinde (küresel üretimin yaklaşık %7'si) bulunmaktadır.

Endonezya tarihsel olarak baharat ticaretinin merkezi olmuştur. Maluku ve Banda adaları karanfil ve Hindistan cevizi üretimi açısından önem taşımaktadır. Biber üretimi ise Java ve Sumatra adalarında yoğunlaşmış olup, ülke küresel pazarda önemli bir tedarikçi konumundadır.

Endonezya Güneydoğu Asya'nın en büyük orman ürünleri ihracatçısıdır. Ancak son yıllarda başta palm yağı üretimi için arazi açılması olmak üzere, aşırı kullanım ve kaçak kesim nedeniyle orman alanlarında ciddi bir azalma yaşanmıştır. Buna karşılık, sürdürülebilir orman yönetimi ve sertifikasyon uygulamaları giderek önem kazanmaktadır. Orman kaynakları aynı zamanda kâğıt ve selüloz sanayine önemli katkı sağlamaktadır.

Balıkçılık da hem gıda güvenliği hem de tüketim alışkanlıkları açısından Endonezya'da büyük öneme sahiptir. Ülke, dünyanın en büyük deniz ürünleri üreticilerinden biri olup, balıkçılık sektörü istihdam açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Hayvansal protein tüketiminin önemli bir kısmı balıkçılık ürünlerinden sağlanmaktadır.

Ülkede hayvancılık faaliyetleri yürütülmekle birlikte, özellikle kırmızı et ve süt ürünlerinde arz açığı nedeniyle önemli ölçüde ithalat yapılmaktadır. Artan nüfus, kentleşme ve gelir seviyesindeki yükseliş, hayvansal ürünlere olan talebi artırmakta; bu durum yerli üretimin talebi karşılamakta yetersiz kalmasına yol açmaktadır. 2025 yılı verilerine göre ülkenin büyükbaş hayvan varlığı 13,5 milyon sığır, 499 bin süt ineği ve 775 bin adet manda (buffalo) olmak üzere toplam 14,8 milyon baştır. Küçükbaş hayvan varlığı ise 15,8 milyon keçi ve 9,2 milyon koyun olmak üzere toplam 24,9 milyon baş seviyesindedir.

Tavukçuluk sektörü, son yıllarda önemli ölçüde yatırım çeken ve hızla gelişen alt sektörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Ülkedeki tavuk sayısı ise köy tavuğu ve yumurta tavuğu üretimi dahil olmak üzere 2025 yılı itibarıyla yaklaşık 3,9 milyar adede ulaşmıştır. Ayrıca yaklaşık 45,3 milyon adet ördek varlığı bulunmaktadır. Kanatlı eti ve yumurta üretimi, kırmızı ete kıyasla daha uygun maliyetli olması nedeniyle iç tüketimde önemli bir yer tutmaktadır.

Son yıllarda hayvancılık sektöründe verimliliğin artırılmasına yönelik olarak entegre tesis yatırımları, yem sanayinin geliştirilmesi, genetik ıslah çalışmaları ve hayvan sağlığı

hizmetlerinin iyileştirilmesi yönünde politikalar uygulanmaktadır. Buna karşın, yem maliyetlerinin yüksekliği, ithal girdilere bağımlılık ve ölçek ekonomisinin yeterince sağlanamaması sektörün temel sorunları arasında yer almaktadır.

Sanayi

Ülkede imalat sanayii üretiminin GSYH içerisindeki payı yaklaşık %20 düzeyindedir. Son yıllarda uygulanan sanayileşme politikaları çerçevesinde bu payın orta vadede artırılması hedeflenmekte olup, özellikle yüksek katma değerli üretime geçiş öncelik olarak belirlenmiştir.

Ülke sanayii, bir yandan Çin ve Hindistan gibi, ASEAN ve bölgesel ticaret anlaşmaları kapsamında rekabet ettiği ülkelerin düşük maliyetli üretim ve ölçek avantajlarına dayalı sanayi mallarının baskısı altında kalırken; diğer yandan yabancı sermaye girişlerinin sağladığı teknoloji transferi, üretim kapasitesi artışı ve finansman imkanlarından olumlu etkilenmektedir. Son dönemde özellikle Çin, Güney Kore ve Japonya kaynaklı yatırımların imalat sanayinde yoğunlaştığı gözlemlenmektedir.

Dünyanın en kalabalık dördüncü ülkesi olan Endonezya, geniş ve genç iş gücü ile zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına dayalı önemli bir hammadde çeşitliliğine sahiptir. Bununla birlikte, işgücü verimliliğinin artırılması ve nitelikli işgücü ihtiyacının karşılanması, sanayinin dönüşüm sürecinde öne çıkan temel zorluk alanları arasında yer almaktadır. Ülke sanayisinde otomotiv, enerji, kimya, tekstil, makine, metal işleme, madencilik ürünleri işleme, elektronik, gıda, kakao, palm yağı ve kauçuk işleme sektörleri öne çıkmaktadır.

GSYH içerisinde özellikle gıda ve içecek sanayi, kömür ve rafine petrol ürünleri, kimyasal ürünler, ilaç ve bitkisel ürünler, elektronik ve elektrikli ekipmanlar, bilgisayar ve optik ürünler, ulaşım araçları ile tekstil, konfeksiyon ve ayakkabı sektörleri önemli paya sahiptir. Bunun yanı sıra, son yıllarda batarya, elektrikli araç (EV) ve yenilenebilir enerji ekipmanlarına yönelik üretim faaliyetlerinde de artış gözlenmektedir.

Son yıllarda uygulanan sanayi politikaları çerçevesinde, madenlerin ham olarak ihraç edilmesi yerine işlenerek katma değerli ürünlere dönüştürülmesi (downstreaming) teşvik edilmektedir.

Endonezya, ilk ihracat kısıtlamasını 2014 yılında getirmiş, sonraki yıllarda bu kısıtlamaları kademeli olarak artırmış ve en son düzenleme 2025 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeler, yerli işleme zorunluluklarının kapsamını giderek genişletmiş, ihracata izin verilen eşik değerini değer zincirinde daha aşağı seviyelere çekmiş ve ham ya da yarı işlenmiş emtia ihracatının koşullarını daraltmıştır. Bu durum özellikle nikel başta olmak üzere madencilik sektöründe önemli yatırımları beraberinde getirmiştir. Endonezya, küresel nikel arzında önemli bir konuma gelmiş olup, bu durum batarya ve elektrikli araç değer zincirinde stratejik bir oyuncu olma hedefini güçlendirmektedir. Bununla birlikte politika bazı zorluklar da barındırmaktadır; özellikle teknoloji transferinin sınırlı kalması ve istihdam yaratma etkisinin beklenen düzeyde olmaması dikkat çekmektedir. Endonezya ayrıca bu aşağı yönlü sanayileşme girişimini madencilik sektörü dışına da genişletmeye başlamış; palm yağı, kahve, kakao, ormancılık ve su ürünleri gibi diğer emtia sektörlerini de kapsamına almıştır.

Kâğıt sanayii de ülkenin geniş orman varlığı sayesinde önemli bir üretim ve ihracat kalemi olmayı sürdürmektedir.

İmalat sanayii ihracatında öne çıkan başlıca ürün grupları arasında gıda ürünleri, palm yağı ve türevleri, maden ve mineraller, kimyasal hammaddeler ve ürünler, tekstil ve hazır giyim, kâğıt ve kâğıt ürünleri ile doğal kauçuk yer almaktadır. Ayrıca son dönemde demir-çelik ürünleri ve yarı işlenmiş metal ürünlerinin ihracatında da artış eğilimi gözlenmektedir.

Dijitalleşme ve sanayi dönüşümü kapsamında "Making Indonesia 4.0" stratejisi doğrultusunda otomasyon, yapay zekâ ve ileri üretim teknolojilerinin sanayiye entegrasyonu teşvik edilmekte olup, özellikle gıda, otomotiv, tekstil, kimya ve elektronik sektörleri öncelikli dönüşüm alanları olarak belirlenmiştir.

Hizmetler

Hizmetler sektörü, Endonezya ekonomisinin büyümesinde ve istihdama yaptığı katkı anlamında giderek daha belirleyici bir rol oynamaktadır. Hizmetler sektörünün GSYH içerisinde payı 2025 yılı sonu itibarıyla yaklaşık %45 düzeyinde gerçekleşmiştir. Son yıllarda uygulanan yapısal reformlar, dijitalleşme ve altyapı yatırımları sayesinde hizmetler sektörünün hem çeşitliliği hem de katma değeri artış göstermiştir.

Sektör, özellikle bilgi ve iletişim ile finansal hizmetler gibi yüksek katma değerli alt sektörlerin desteğiyle ekonomik şoklara karşı daha dayanıklı bir yapı sergilemiş; bu alanlar pandemi döneminde dahi büyümeye devam eden sınırlı alt sektörler arasında yer almıştır. Ulaştırma ve depolama hizmetleri sektörü, altyapı yatırımları ve artan ticaret hacmiyle istikrarlı bir büyüme kaydederken, bilgi ve iletişim hizmetleri alt sektörü de daha hızlı bir gelişim göstermiştir.

Endonezya'da istihdam edilen kişilerin yarısından fazlası hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. 2025 yılı Ağustos ayı itibariyle hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin sayısı 74 milyon kişiyi aşmıştır. Alt sektörler itibarıyla incelendiğinde, toptan ve perakende ticaret sektörü açık ara en büyük istihdam alanını oluştururken (19 milyon kişi), bu sektörü konaklama ve yiyecek hizmetleri (7,8 milyon kişi) ile eğitim hizmetleri (5,1 milyon kişi) takip etmektedir.
17 binden fazla adadan oluşan Endonezya'da ulaştırma, lojistik ve haberleşme altyapısı stratejik önem taşımaktadır. Bu kapsamda ulaştırma ve depolama ile bilgi ve iletişim teknolojileri (ICT) sektörleri birlikte değerlendirildiğinde GSYİH içerisindeki payları yaklaşık %10-12 seviyesine ulaşmaktadır. Özellikle son yıllarda dijital altyapıya yapılan yatırımların hız kazanmasıyla birlikte, e-ticaret, fintech ve dijital hizmetler alanında hızlı bir büyüme gözlenmektedir. Yüksek internet ve akıllı telefon penetrasyonu ile büyük ve genç nüfus, dijital ekonominin gelişimini destekleyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Endonezya, Güneydoğu Asya'nın en büyük dijital ekonomilerinden biri haline gelmiş olup, bulut bilişim, yapay zekâ entegrasyonu ve dijital ödeme sistemlerinin (QRIS) tabana yayılması, e-ticaret ve fintech alanındaki büyümeyi sürdürülebilir kılmaktadır.

Finansal hizmetler sektörü, 1998 Asya finans krizinin ardından gerçekleştirilen reformlar sayesinde daha sağlam bir yapıya kavuşmuştur. Günümüzde bankacılık sektörü güçlü sermaye yapısı ve düzenleyici çerçevenin etkinliği sayesinde istikrarlı bir görünüm sergilemektedir.

Ülkede 100'ün üzerinde ticari banka faaliyet göstermekte olup, kamu bankaları sektörde önemli bir paya sahiptir. Dünyanın en kalabalık Müslüman nüfusuna sahip ülkesi olan Endonezya'da İslami finans (katılım bankacılığı) alanında da büyüme potansiyeli devam etmekte ve sektörün toplam finansal sistem içerisindeki payı kademeli olarak artmaktadır.

Finans ve sigortacılık hizmetlerinin GSYH içerisindeki payı yaklaşık %4,1 seviyesinde olup, finansal kapsayıcılığın artırılması ve sermaye piyasalarının derinleştirilmesi yönünde çalışmalar sürdürülmektedir.

Turizm sektörü Endonezya'nın önemli gelir kaynaklarından birisidir. Geçmişte güvenlik ve doğal afet kaygıları ile turizmin negatif etkilendiği yıllar olsa da özellikle Çin'den önemli sayıda turist çekmeye başlamasıyla birlikte ülkenin turizm gelirleri genel olarak istikrar kazanmıştır. Pandemi sonrası toparlanma sürecini başarıyla tamamlayan turizm sektörü, 2025 yılında 15,4 milyon yabancı turisti ağırlamıştır. Ülke bazında değerlendirildiğinde Endonezya'yı en çok Malezyalı, Avustralyalı, Singapurlu ve Çin'den gelen turistlerin tercih ettiği görülmektedir.

Ziyaretçi başına ortalama harcama miktarı milliyetlere göre farklılık gösterse de 2024 yılında ülke genelinde turist başına ortalama harcama 1.392 ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Öte yandan 2023 yılı itibarıyla ülkedeki toplam yatak kapasitesi sınıflandırılmış otellerde 578.197, sınıflandırılmamış otellerde 546.180 olmak üzere yaklaşık 1,1 milyon düzeyindedir. Bununla birlikte, "10 Yeni Bali" projesi kapsamında Labuan Bajo ve Mandalika gibi bölgelerde lüks otel yatırımları hız kazanmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Endonezya hizmetler sektörü; altyapı yatırımları, dijitalleşme, finansal sistemin gelişimi ve turizmdeki toparlanma ile birlikte büyümesini sürdürmekte olup, orta ve uzun vadede ekonomik çeşitliliğin artırılması ve sürdürülebilir büyümenin desteklenmesinde kilit rol oynamaya devam edecektir.

İnşaat: Endonezya'da inşaat sektörü, ekonomik büyümenin temel itici güçlerinden biri olarak öne çıkmakta olup, özellikle kamu altyapı yatırımları ve kentsel gelişim projeleri sayesinde istikrarlı bir büyüme eğilimi sergilemektedir. Özellikle ülkenin coğrafi yapısı, plansız kentleşme, yetersiz toplu taşıma altyapısı ve enerji ihtiyacındaki artış, yeni altyapı ve üstyapı yatırımlarına olan talebi artırmaktadır. Bu kapsamda karayolu, liman, havaalanı, demiryolu ve lojistik koridor projeleri ile su ve kanalizasyon altyapısı ve enerji üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik yatırımlar ile konut, ofis ve ticari gayrimenkul projeleri öncelikli alanlar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda hükümetin altyapı odaklı kalkınma politikaları, inşaat sektörünün GSYH içindeki payını ve istihdam yaratma kapasitesini artırmıştır. Ayrıca, başkentin Cakarta'dan Kalimantan'a taşınmasını öngören Nusantara (IKN-Ibu Kota Nusantara) Projesi, son yılların en büyük projelerinden biri olarak öne çıkmakta; yeni idari merkez, altyapı sistemleri ve kentsel planlama çalışmalarıyla inşaat sektörüne önemli bir ivme kazandırmaktadır. Buna ek olarak, Endonezya Cumhurbaşkanı Prabowo Subianto'nun "3 milyon sosyal konut" programı, ülkede konut erişimini artırmayı hedefleyen büyük ölçekli bir girişimdir. Program, özellikle düşük ve orta gelir gruplarına yönelik uygun fiyatlı konut arzını artırarak konut açığının azaltılmasını amaçlamakta ve hem sosyal politika hem de inşaat talebi açısından önemli bir bileşen oluşturmaktadır.

Sektörde kamu yatırımları belirleyici rol oynamaya devam ederken, özel sektör ve yabancı sermaye de giderek daha fazla yer almaktadır. Büyük ölçekli altyapı projeleri kapsamında kamu-özel iş birliği (PPP) modellerinin yaygınlaşması, finansman yapısının çeşitlenmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca konut ihtiyacındaki artış, hızlı kentleşme ve orta sınıfın genişlemesi, konut ve ticari gayrimenkul projelerinde talebi desteklemektedir.

Bununla birlikte sektör, bazı yapısal zorluklarla da karşı karşıyadır. Arazi edinimi süreçlerindeki karmaşıklık, bürokratik izin mekanizmaları ve bölgesel düzenlemelerdeki farklılıklar yatırım süreçlerini zaman zaman yavaşlatabilmektedir. Ayrıca inşaat maliyetlerinde yaşanan artış ve nitelikli iş gücü ihtiyacı, sektörün verimlilik ve proje teslim süreleri üzerinde baskı oluşturmaktadır. Buna rağmen, altyapı açığının yüksekliği ve hükümetin uzun vadeli kalkınma hedefleri dikkate alındığında, inşaat sektörünün orta ve uzun vadede Endonezya ekonomisinin en dinamik alanlarından biri olmaya devam etmesi beklenmektedir.

İnşaat sektörünün GSYH içerisindeki payı, 2025 yılında %9,8 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı itibarıyla sektörün büyüklüğünün yaklaşık 273 milyar ABD doları seviyesinde olduğu, 2025 yılında ise 310 milyar ABD dolarını aştığı değerlendirilmektedir. Orta vadede, devam eden altyapı projeleri, yeni başkent (Nusantara/IKN) yatırımları ve özel sektör projeleri ile birlikte sektör büyüklüğünün artmaya devam ederek 2030 yılına kadar 500 milyar ABD dolarının üzerine çıkması beklenmektedir. Sektördeki büyüme rakamları incelendiğinde ise sektörün 2024 yılında bir önceki yıla göre %7,02 oranında büyüdüğü görülmektedir. 2025 yılında bütçe planlamaları ve küresel finansal koşullar nedeniyle büyüme oranı %3,81 olarak gerçekleşmiştir.

Madencilik

Endonezya, 17.500'den fazla adasıyla dünyanın en büyük ada devleti ve Güneydoğu Asya'nın en kalabalık ülkesi ve en büyük ekonomisidir. Ayrıca, doğal kaynaklar açısından dünyanın en zengin ülkelerinden biri konumundadır.

Madencilik sektörü, petrol ve doğal gaz çıkarımı da dahil olmak üzere, ülkenin GSYH'sinin yaklaşık %10'unu, ihracatın ise yaklaşık %25'ini oluşturmakta ve ihracat ile vergilendirme yoluyla döviz kazançları ve kalkınmaya önemli katkılarda bulunmaktadır. Endonezya, kömür, bakır, altın, kalay, boksit, nikel ve kobalt başta olmak üzere çeşitli minerallerde dünya çapında önemli üreticiler arasında yer almaktadır. Ülke, dünyanın en büyük nikel rezervlerine sahip olup, kömür ve kalay üretiminde üst sıralarda yer almaktadır.

Endonezya'nın sahip olduğu doğal kaynaklar arasında petrol, doğalgaz, kömür, nikel, kalay, boksit, bakır, altın, gümüş, demir cevheri, kaolin ve granit yer almaktadır. Nadir toprak elementleri potansiyeli ise hâlen tam olarak keşfedilmemiş olmakla birlikte, bu alanda bazı pilot projeler ve araştırmalar yürütülmektedir.

Fosil yakıtlar, özellikle petrol, doğal gaz ve kömür, ülke için önemli bir gelir kaynağıdır. Bu kaynaklar, ağırlıklı olarak Sumatra, Kalimantan ve Java çevresi ile Güney Çin Denizi'ndeki açık deniz sahalarında üretilmektedir. 1968'den bu yana rafineri üretimi devlet mülkiyetindeki Pertamina tarafından yürütülmekte olup, yabancı petrol şirketleri üretim paylaşım formülü çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bu düzenleme kapsamında petrol kaynaklarının

mülkiyeti Endonezya hükümetine aittir ve yabancı şirketler gerekli sermayeyi sağlayarak yüklenici olarak hareket etmektedir. 20. yüzyılın sonlarından itibaren Endonezya, kömür üretimini önemli ölçüde artırmış ve dünyanın önde gelen kömür ihracatçılarından biri hâline gelmiştir. Sıvılaştırılmış doğal gaz satışı da giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Hidrokarbon rezervlerinin yanı sıra, Endonezya'nın mineral kaynakları da ekonomiye önemli katkılarda bulunmaktadır. Endonezya, dünya genelinde en büyük kalay üreticilerinden biridir; kalay yatakları Bangka, Singkep ve Belitung adalarında ve Kalimantan'ın güneybatı kıyısında yer almaktadır. Boksit çoğunlukla Riau Adaları ve batı Kalimantan'da çıkarılmakta ve kuzey Sumatra'daki Kualatanjung'da, Güneydoğu Asya'nın ilk alüminyum eritme tesisinde işlenmektedir. Celebes, Halmahera ve diğer Molukku adaları ile Papua'da zengin nikel rezervleri bulunmaktadır. Manganez, Orta Java ve Sumatra, Kalimantan, Celebes ve Timor'da bulunmaktadır. Önemli bakır yatakları Papua'daki Jayawijaya Dağları'nda bulunmakta; daha küçük yataklar Sumatra, Java, Kalimantan ve Celebes'te yer almaktadır. Endonezya'ya altının çoğu Papua'dan gelmektedir.

Endonezya, dünyanın en büyük nikel madeni üreticisidir ve en büyük rezerve sahip ülkesidir. Çoğunlukla bakır veya nikel cevheri yan ürünü olarak çıkarılan kobaltta dünyanın en büyük ikinci üreticisi konumuna yükselmiştir. Ayrıca dünyanın en büyük üçüncü kalay ve kömür madeni üreticisidir. Buna ek olarak, doğal zeolitlerde dünyanın en büyük dördüncü, bakır madeninde beşinci, altında ise dünyanın en büyük sekizinci üreticisi konumundadır.

Madencilik sektörüne yönelik yasal çerçeve, 2009'da kabul edilen Madencilik Kanunu (No. 4/2009) ve 2020'de yürürlüğe giren Yeni Madencilik Kanunu (No. 3/2020) ile şekillenmektedir. 2020 yasası, yatırım süreçlerini kolaylaştırmak ve yerli işleme kapasitelerini artırmak amacıyla 2009 kanununda önemli değişiklikler içermektedir. Kanunlar, madenlerin işlenmeden ihraç edilmesini sınırlayarak yurtiçi downstreaming kapasitesinin artırılmasını hedeflemektedir.

Endonezya, yatırım, üretim ve ihracat aşamalarında uyguladığı politikalarla genel anlamda korumacı bir yaklaşım benimsemekte ve bu yaklaşım kaynak milliyetçiliği stratejisi çerçevesinde şekillenmektedir. Bu çerçevede, madenlerin yalnızca çıkarılmasını değil, aynı zamanda ülke içinde işlenerek katma değer yaratılmasını (downstreaming) hedefleyen düzenlemeler yürürlüktedir. Bu kapsamda Endonezya, ilk ihracat kısıtlamasını 2014 yılında getirmiş, sonraki yıllarda bu kısıtlamaları kademeli olarak artırmış ve en son düzenleme 2025 yılında yürürlüğe girmiştir (Permendag No.8/2025). Bu düzenlemeler, yerli işleme zorunluluklarının kapsamını giderek genişletmiş, ihracata izin verilen eşik değerini değer zincirinde daha aşağı seviyelere çekmiş ve ham ya da yarı işlenmiş emtia ihracatının koşullarını daraltmıştır. Bu durum özellikle nikel başta olmak üzere madencilik sektöründe önemli yatırımları beraberinde getirmiştir. Bu politika, mineral zenginliğinden elde edilen ekonomik faydanın artırılmasını, yerli sanayinin geliştirilmesini ve doğal kaynakların yönetiminde ulusal kontrolü güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Yabancı sermayeli madencilik şirketlerinin Endonezya'daki faaliyetleri, 2009 tarihli Madencilik Kanunu (No. 4/2009), 2020 tarihli Madencilik Kanunu (No. 3/2020) ve ülkenin kaynak milliyetçiliği ve downstreaming stratejilerini destekleyen diğer hükümet politikaları çerçevesinde düzenlenmektedir. Bu düzenlemeler uyarınca, yabancı şirketler maden projelerinin belirli bir aşamasına gelindiğinde hisselerinin kademeli olarak Endonezyalı

kuruluşlara devredilmesini sağlamak zorundadır. 2009 kanunu, bu yükümlülüğü öngörmüş, 2020 kanunu ise hisse devri oranını ve zaman çizelgesini netleştirerek zorunlu hâle getirmiştir.

Güncel uygulamada yabancı şirketler, hisselerinin %51'ini Endonezyalı taraflara devretmekle yükümlüdür. Bu taraflar, merkezi veya bölgesel hükümetler, kamu iktisadi teşebbüsleri, bölgesel kamu iktisadi teşebbüsleri veya Endonezyalı özel şirketler olabilmektedir. Hisse devri gereklilikleri ve takvimi, madenin türüne (kömür, nikel, bakır, altın vb.), izin aşamasına ve üretim planına göre değişmektedir.

Ayrıca, yabancı şirketler madencilik izinleri kapsamında faaliyet göstermekte olup, bu izinler downstreaming yükümlülüklerini, üretim ve ihracat kotalarını, çevresel ve sosyal standartları da içermektedir. İzinler devlet tarafından denetlenmekte ve izin süresi ile üretim hacmi, yerel işleme ve istihdam gereklilikleri ile uyumlu şekilde belirlenmektedir. Bu çerçevede, madenlerin ham olarak ihracatı sınırlanmakta, yerli işleme tesislerinin kurulması ve yerel iş gücünün kullanımı teşvik edilmektedir.

Endonezya'da faaliyet gösteren birçok yabancı madencilik şirketi, hisse devri, yerli ortaklık ve downstreaming yükümlülüklerine uyum sağlamak amacıyla mülkiyet yapılarını yeniden düzenlemek durumunda kalmıştır. Bu uygulama genellikle kamu iktisadi teşebbüsleriyle ortaklık kurmayı veya devlete ait madencilik şirketlerine hisse satmayı içermektedir. Öne çıkan örneklerden biri, ABD merkezli uluslararası madencilik şirketi Freeport-McMoRan'ın 2018 yılında PT Freeport Indonesia'daki hisselerinin %51'ini Endonezya hükümetine devretmesidir.

Bu işlem, yalnızca şirketin yasal yükümlülüklerini yerine getirmesi açısından değil, aynı zamanda Endonezya hükümetinin kaynak milliyetçiliği ve downstreaming stratejilerini kararlılıkla uyguladığını göstermesi açısından da önem taşımaktadır. Bu örnek, hükümetin yabancı yatırımcıların büyüklüğüne veya uluslararası itibarı ne olursa olsun kaynak milliyetçiliği ve downstreaming politikalarını kararlılıkla uyguladığını göstermektedir.

Endonezya'nın downstreaming stratejisi ve enerji verimliliğine yönelik politikaları, kritik mineral işleme tesislerinin geliştirilmesi, yüksek kaliteli batarya malzemeleri üretimi ve enerji depolama çözümleri kurulmasını teşvik ederek, madencilikten elde edilen katma değeri artırmayı ve ekonomik kalkınmayı desteklemeyi hedeflemektedir. Bu açıdan madencilik sektörü, yatırımcılar ve ihracatçılar için büyüyen ve çeşitli fırsatlar sunan stratejik bir alan olarak öne çıkmaktadır.

Madencilik ekipmanı pazarında da önemli bir büyüme gözlenmektedir. 2025 yılında pazarın yaklaşık 2,5 milyar dolar değerinde olduğu tahmin edilmekte olup, 2031 yılına kadar yıllık bileşik büyüme oranının %8,1 olması beklenmektedir. Özellikle yer altı madenciliği ekipman segmenti, 2025-2030 döneminde %9,1 ile büyüyerek 2030'da 397,5 milyon dolara ulaşması öngörülmektedir.

Enerji

Endonezya geniş nüfusu, sahip olduğu zengin doğal kaynakları, ekonomik büyüme dinamikleri, artan enerji talebi ile arasındaki etkileşim çerçevesinde şekillenmekte olup, ülke hem bölgesel hem de küresel enerji piyasalarında önemli bir üretici ve tüketici konumunda bulunmaktadır.

Endonezya küresel ölçekte dördüncü en büyük kömür üreticisi ve Güneydoğu Asya'nın en büyük doğal gaz tedarikçisi konumunda bulunmakla birlikte, son yıllarda petrol ithalatında belirgin bir artış eğilimi gözlemlenmektedir. Buna ilave olarak dünyanın en büyük biyoyakıt üreticileri arasında yer almaktadır. Dönemsel dalgalanmalar olmakla birlikte, ülkenin enerji ihracatının enerji ithalatına kıyasla daha hızlı arttığı, bu doğrultuda Endonezya'nın enerji alanındaki net ihracatçı konumunu koruduğu görülmektedir. Özellikle kömür ve doğal gaz ihracatına dayalı olarak ülkenin küresel enerji piyasalarındaki arz yönlü rolünün güçlendiği; bununla birlikte özellikle petrol ve petrol ürünlerinde artan ithalat eğilimi sebebiyle bu alanda dışa bağımlılığın arttığı görülmektedir.

Endonezya enerji sektörü 2025 yılı itibarıyla, enerji güvenliği, arz-talep dengesi ve enerji dönüşümü hedeflerinin eş zamanlı olarak yönetilmeye çalışıldığı bir döneme işaret etmektedir. Bir yandan fosil yakıtlara dayalı mevcut sistemin sürdürülebilirliğini sağlama çabası devam ederken, diğer yandan enerji dönüşümüne yönelik adımların kademeli olarak hız kazandığı görülmektedir. Bu çerçevede Endonezya'nın enerji politikalarının, bir yandan yerli kaynak kullanımını artırmaya, diğer yandan ise dışa bağımlılığı azaltmaya odaklandığı gözlemlenmektedir.

Son beş yıllık dönemde Endonezya enerji sektöründe yatırımların ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaz ile madencilik (özellikle kömür ve kritik mineraller) alanlarında yoğunlaştığı, buna karşılık yenilenebilir enerji yatırımlarının artış eğilimi göstermekle birlikte toplam içindeki payının görece sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu dönemde aynı zamanda elektrik üretim altyapısı, iletim şebekeleri ve özellikle jeotermal gibi yenilenebilir kaynaklar yatırım odağında yer almıştır. Önümüzdeki beş yıllık süreçte yatırım odağının büyük ölçüde kömür, petrol ve doğal gaz projeleri etrafında şekillenmeye devam edeceği; özellikle mevcut üretim kapasitesinin sürdürülmesi, yeni saha geliştirme faaliyetleri ve enerji arz güvenliğinin sağlanmasına yönelik yatırımların öncelikli olacağı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, uluslararası finansman eğilimleri ve politika yönlendirmeleri doğrultusunda yenilenebilir enerji projeleri, enerji depolama sistemleri ve şebeke modernizasyonuna yönelik yatırımların da kademeli olarak artış göstereceği, ancak toplam yatırım kompozisyonu içerisinde daha sınırlı bir paya sahip olmayı sürdüreceği öngörülmektedir. Ayrıca, elektrikli araç ekosisteminin geliştirilmesi ve batarya üretimine yönelik yatırımların da hız kazandığı, bu alanların orta vadede öne çıkan yatırım başlıkları arasında yer aldığı değerlendirilmektedir.

Yatırımcı profili incelendiğinde, kamu tarafında başta Pertamina ve PLN (Perusahaan Listrik Negara) olmak üzere devlet enerji şirketlerinin sektörde belirleyici rol oynadığı; bu kuruluşların özellikle petrol ve gaz, rafinaj, elektrik üretimi ve iletim altyapısı yatırımlarında öncü konumda bulunduğu görülmektedir. Özel sektörde ise yerli büyük holdingler ile birlikte başta Japonya, Güney Kore, Çin ve Körfez ülkeleri olmak üzere uluslararası enerji şirketleri ve finans kuruluşlarının özellikle yenilenebilir enerji ve altyapı projelerinde giderek daha görünür hale geldiği gözlemlenmektedir.

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) verilerine göre, 2023 yılı itibarıyla Endonezya'nın toplam enerji arzı incelendiğinde, enerji sepetinde fosil yakıtların belirleyici ağırlığını koruduğu görülmektedir. Bu çerçevede, kömür ve kömür ürünleri %35,6 ile en büyük payı oluştururken, petrol ve petrol ürünleri %26,3 ile ikinci sırada yer almaktadır. Doğal gazın payı %15,6 seviyesinde gerçekleşirken, yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam içindeki payının henüz sınırlı olmakla birlikte artış eğiliminde olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim hidroelektrik %0,8, güneş, rüzgâr ve diğer yenilenebilir kaynaklar %10,7, biyoyakıtlar ve atıklar ise %11,0 paya sahiptir. Bu dağılım, Endonezya'nın enerji arzında fosil yakıt bağımlılığının devam ettiğine işaret etmekle birlikte, yenilenebilir enerji kaynaklarının kademeli olarak sistem içerisindeki yerini artırmakta olduğunu göstermektedir.

Endonezya'nın toplam enerji arzının son 20 yıldaki gelişimi incelendiğinde, enerji sepetinde belirgin bir büyüme ve yapısal dönüşüm eğilimi gözlemlenmektedir. Bu kapsamda enerji arzının güçlü bir büyüme sergilediği, ancak bu büyümenin önemli ölçüde kömür kaynaklı olduğu (kömür ve kömür ürünlerinin arzı yaklaşık sekiz kat artarak enerji portföyünde giderek daha baskın bir konuma gelmiştir); buna karşılık yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artmakla birlikte halen görece sınırlı kaldığı ifade edilebilir.

IEA verilerine göre, 2023 itibarıyla yurt içi enerji üretimi incelendiğinde, üretimin büyük ölçüde kömür ve kömür ürünlerine dayandığı (yaklaşık %72) görülmekte; bunu doğal gaz (%11) ve birincil petrol üretimi (%6) izlemektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları tarafında ise biyoyakıt ve atıklar (%6) ile güneş, rüzgâr ve diğer yenilenebilir kaynakların (%5) kayda değer bir paya sahip olduğu, hidroelektrik üretiminin ise oldukça sınırlı bir düzeyde (yaklaşık %0,4) kaldığı anlaşılmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, Endonezya'nın yurt içi enerji üretim yapısında kömürün belirleyici rolünün belirgin şekilde güçlendiği, buna karşılık petrolün payının gerilediği ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kademeli olarak artış eğilimine girdiği anlaşılmaktadır.

IEA verilerine göre, 2023 yılında Endonezya'nın elektrik üretiminde kömürün açık ara baskın kaynak olduğu görülmekte olup toplam üretimin yaklaşık %69'unu oluşturmaktadır. Bunu %13 civarı payla doğal gaz izlerken, biyoyakıtlar (%6) ve hidroelektrik (%6'ya yakın) önemli katkı sağlayan diğer kaynaklar olarak öne çıkmaktadır. Jeotermal enerji yaklaşık %4 pay ile dikkat çekerken, petrolün payı %2 seviyesinde kalmaktadır. Buna karşılık güneş ve rüzgâr enerjisinin payı %1'in oldukça altında seyretmekte, atık kaynaklı üretim ise ihmal edilebilir düzeyde kalmaktadır.

IEA verilerine göre, 2023 yılında Endonezya'nın nihai enerji tüketimi incelendiğinde, petrol ürünlerinin yaklaşık %42 ile en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Bunu elektrik tüketimi (%22) izlerken, doğal gaz (%13), biyoyakıt ve atıklar (%12) ve kömür (%11) diğer önemli kalemler olarak öne çıkmaktadır. Bu dağılım, nihai tüketimde petrol ürünlerinin belirleyici rolünü koruduğunu, elektrik ve gazın önemli tamamlayıcı kaynaklar olduğunu ve modern yenilenebilir enerji kullanımının henüz sınırlı seviyede bulunduğunu göstermektedir. Endonezya'da nihai enerji tüketiminin sektörel dağılımı incelendiğinde ise, enerji talebinin büyük ölçüde sanayi ve ulaştırma sektörleri tarafından şekillendiği görülmektedir.

Petrol: Endonezya, 1885 yılında Kuzey Sumatra'da ilk petrol kaynaklarının keşfiyle petrol sektöründe faaliyetlere başlamıştır. Ülke, 1962 yılında OPEC'e üye olmuş, ancak üretimin

düşüklüğü ve net ithalatçı hâline gelmesi nedeniyle 2009'da üyeliğini askıya almıştır. Günümüzde Endonezya, petrol ve doğal gaz üretimi açısından bölgesel olarak önemli bir üretici konumunu sürdürmektedir.

Endonezya Enerji ve Mineral Kaynaklar Bakanlığına göre, Endonezya'nın 2025 yılı itibarıyla petrol ve kondensat rezervleri, 2,3 milyarı kanıtlanmış olmak üzere yaklaşık 4,4 milyar varil düzeyindedir. Söz konusu rezervlerin ise Orta Sumatra, Doğu Java, Kalimantan, Batı Java ve Güney Sumatra bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Genel bir değerlendirmeyle, Endonezya'daki petrol sahalarının önemli bir bölümünün uzun süredir üretimde olan olgun (mature) sahalardan oluştuğu ve bu durumun doğal bir sonucu olarak üretim kapasitesinin zaman içerisinde kademeli bir düşüş eğilimi sergilediği değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, mevcut sahalarda üretimin sürdürülebilirliğinin büyük ölçüde ileri üretim tekniklerinin etkin kullanımına bağlı olduğu, buna karşılık yeni büyük ölçekli keşiflerin sınırlı kalmasının ve ticari üretime geçiş süreçlerinin zaman ve yüksek yatırım gerektirmesinin toplam üretim artışı üzerinde baskı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu görünüm, ülkenin artan enerji talebiyle birlikte petrol ithalatına olan bağımlılığını artıran yapısal bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

IEA verilerine göre, Endonezya'da petrolün enerji arzındaki payı 2023 yılı itibarıyla yaklaşık %26,3 seviyesinde olup, son 20 yılda toplam petrol arzının yaklaşık %25 oranında arttığı görülmektedir. Buna karşılık ham petrol üretimi aynı dönemde yaklaşık %56 oranında gerileyerek, arzın giderek daha fazla dış kaynaklara dayandığına işaret etmektedir. Nitekim 2023 itibarıyla toplam ham petrol arzının yaklaşık %63,3'ü yurt içi üretimden, %35,2'si ise net ithalattan karşılanmakta olup, ham petrol ithalatı toplam enerji ithalatının yaklaşık %33'ünü oluşturmaktadır. Petrol ürünleri tarafında ise, hızla artan talep karşısında yurt içi rafinaj kapasitesindeki gelişimin sınırlı kalması sebebiyle, dışa bağımlılığın daha belirgin olduğu görülmektedir. Bu kapsamda petrol ürünleri ithalatının toplam enerji ithalatı içindeki payı yaklaşık %48 seviyesine ulaşmıştır. Tüketim kompozisyonu incelendiğinde ise motor benzininin yaklaşık %42 ile en büyük paya sahip olduğu, dizel yakıtın ise yaklaşık %32 ile ikinci sırada yer aldığı görülmektedir.

Endonezya'nın petrol ve petrol ürünleri ithalatında tedarikçi ülke yapısı incelendiğinde, ham petrol tarafında ağırlıklı olarak Orta Doğu ve Afrika ülkelerinin öne çıktığı, rafine petrol ürünleri tarafında ise bölgesel ticaretin belirleyici olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, ham petrol ithalatında başlıca tedarikçiler arasında Suudi Arabistan, Nijerya, Irak ve Angola yer almaktadır. Petrol ürünleri ithalatında ise özellikle Singapur, Malezya, Güney Kore ve Çin öne çıkan tedarikçiler olarak dikkat çekmektedir.

Petrol satış ve dağıtımında devletin ulusal enerji şirketi olan Pertamina'nın tekel konumu, 2004 tarihinde sonlamıştır. Buna rağmen Pertamina, üretim, rafinaj, dağıtım ve perakende dahil olmak üzere değer zincirinin tamamındaki faaliyetleriyle ülkedeki en büyük petrol ve gaz şirketi olma konumunu sürdürmektedir. Öte yandan, Pertamina'nın ölçeğiyle kıyaslanamayacak olmakla birlikte, akaryakıt dağıtımı ve pazarlaması alanında faaliyet gösteren bazı uluslararası enerji şirketlerinin de pazarda sınırlı ölçüde varlık gösterdiği görülmektedir.

Doğal Gaz: Endonezya Enerji ve Mineral Kaynaklar Bakanlığına göre, 2025 yılı itibarıyla ülkenin doğal gaz rezervleri, 34,8 trilyon kübik fit kanıtlanmış olmak üzere, toplam 55,8 trilyon kübik fit düzeyindedir. Buna göre, en büyük doğal gaz rezervlerinin Maluku bölgesinde yoğunlaştığı, bunu Kalimantan ve Papua bölgelerinin izlediği görülmektedir.

IEA verilerine göre, Endonezya'da doğal gazın toplam enerji arzındaki payı 2023 yılı itibarıyla yaklaşık %15,6 seviyesinde olup, 2000'lerden bu yana doğal gaz arzında yaklaşık %62 oranında artış kaydedildiği görülmektedir. Aynı dönemde doğal gaz üretimi ise görece sınırlı bir değişim göstererek yalnızca %3 oranında artmıştır. Buna karşın üretimin toplam arzın üzerinde seyretmesi, ülkenin net ihracatçı konumunu koruduğuna işaret etmektedir. Nitekim 2023 yılı itibarıyla doğal gaz üretiminin yaklaşık %27,4'ü net ihracat olarak gerçekleşmiş olup, gaz ihracatı son 20 yılda yaklaşık %53 oranında artış göstermiştir. Bununla birlikte doğal gazın toplam enerji ihracatı içindeki payının %5 seviyesinde kalması, gazın ihracat sepetinde önemli ancak kömür kadar baskın olmayan bir rol oynadığını göstermektedir.

Endonezya'nın doğal gaz ihracatı, bölgesel enerji ticaretinde önemli bir yer tutmakta olup, ağırlıklı olarak Singapur, Çin, Japonya ve Güney Kore gibi Asya ülkelerine yöneliktir. Büyük ölçüde uzun dönemli LNG kontratları aracılığıyla gerçekleştirilen bu ihracat, Endonezya'nın coğrafi yakınlığı ve yerleşik altyapısıyla Asya-Pasifik bölgesinde güvenilir bir tedarikçi konumunu sürdürmesini sağlamakta ve gelir istikrarı ile öngörülebilir bir ihracat yapısı oluşturmaktadır. Bu çerçevede, ihracatın büyük kısmı devlet destekli projeler ve uzun dönemli sözleşmelerle Pertamina tarafından yürütülmekte olup, bazı yabancı ortaklıklar ve özel LNG üreticileri de sürece katkı sağlamaktadır.

Kömür: Endonezya, dünyanın önde gelen kömür üreticilerinden biri olarak hem rezerv hem de üretim açısından kritik bir konuma sahiptir. Ülkenin kanıtlanmış kömür rezervlerinin özellikle Doğu Kalimantan, Güney Sumatra ve Güney Kalimantan bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Endonezya Enerji ve Maden Kaynakları Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalara göre, 2025 yılı itibarıyla ülkenin kömür rezervlerinin yaklaşık 97 milyar ton düzeyinde olduğu, bunun yaklaşık 32 milyar tonunun kanıtlanmış rezervlerden oluştuğu belirtilmektedir. Mevcut üretim seviyeleri dikkate alındığında, yıllık ortalama 700 milyon tonluk üretimle kanıtlanmış rezervlerin yaklaşık 45 yıl boyunca üretimi karşılayabileceği; potansiyel kaynakların tamamının rezerve dönüştürülmesi halinde ise bu sürenin 185 yıla kadar uzayabileceği değerlendirilmektedir.

Endonezya'nın kömür madenciliği sektörü oldukça geniş bir yapıya sahip olup, 2025 yılı itibarıyla 959 şirketin faaliyet gösterdiği bu alan, ülkeyi hem yerli enerji arzında hem de küresel kömür ticaretinde kritik bir aktör konumuna taşımaktadır.

IEA verilerine göre, 2023 verilerine göre Endonezya'nın toplam enerji arzında kömürün payı %35,6 olup, ülke enerji üretiminde ve ihracatında kritik bir rol oynamaktadır. Toplam kömür üretimi son 20 yılda yaklaşık sekiz artış göstermiştir. Üretimin önemli bir kısmı, %68,7 oranında net ihracat olarak bölgesel ve küresel pazarlara yönlendirilmiş olup, kömür toplam enerji ihracatının %92'sini teşkil etmektedir. Elektrik üretiminde de kömür belirleyici bir kaynak olup, toplam üretimin %69,1'i kömürden sağlanmaktadır. Hindistan ve Çin başta olmak üzere

ihracatın neredeyse tamamı Asya pazarlarına yönelmekte olurken, bu gelişmeler ülkenin kömür ihracat gelirleri ve küresel pazar payı üzerinde belirgin bir baskı yaratmıştır.

Yenilebilir Enerji: Endonezya, zengin doğal kaynak yapısı sayesinde yenilenebilir enerji alanında önemli bir potansiyele sahip olup, özellikle jeotermal, hidroelektrik ve biyoyakıt kaynakları bakımından küresel ölçekte öne çıkan ülkeler arasında yer almaktadır. Ülkenin jeotermal enerji potansiyelinin dünya genelinde en yüksek seviyelerden biri olduğu, hidroelektrik ve mikro hidro kaynaklarının ise özellikle kırsal ve adalar arası bölgelerde enerji arzının çeşitlendirilmesine katkı sunduğu görülmektedir. Bununla birlikte, mevcut enerji karması içerisinde yenilenebilir enerji kaynaklarının payının görece sınırlı kaldığı; enerji üretiminde fosil yakıtların belirleyici konumunu sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

IEA verilerine göre, Endonezya'da modern yenilenebilir enerji kaynaklarının nihai enerji tüketimi içindeki payı 2023 yılı itibarıyla yaklaşık %14 düzeyinde olup, son 20 yılda sınırlı bir artış eğilimi sergileyerek yaklaşık %15 oranında yükselmiştir. Elektrik üretimi açısından bakıldığında ise yenilenebilir kaynakların payı 2023 yılı itibarıyla yaklaşık %16 seviyesinde gerçekleşmiş, ancak uzun dönemli eğilim incelendiğinde bu oranda kayda değer bir artış gözlenmemiştir. Yenilenebilir kaynaklar içinde elektrik üretiminde en büyük pay hidroelektrik enerjisine ait olup (%58), onu 540 ile jeotermal enerji %39,6 takip etmektedir. Güneş enerjisinin payı yaklaşık %1,7, rüzgâr enerjisinin payı ise %1,1 düzeyinde kalmaktadır. Bu dağılım, Endonezya'da yenilenebilir elektrik üretiminde hidroelektrik ve jeotermal kaynakların belirleyici olduğunu, diğer modern yenilenebilir kaynakların ise henüz sınırlı bir paya sahip olduğunu göstermektedir.

Elektrik: Endonezya elektrik sektöründe PLN ülkenin elektrik üretim ve dağıtımından sorumlu ana kuruluş olarak hem fosil hem de yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı arzı yönetmekte ve ulusal enerji talebinin güvenli ve kesintisiz karşılanmasında kritik bir rol üstlenmektedir; nitekim kurulu kapasitenin büyük bölümü bu kuruluş tarafından işletilmektedir. 2023 yılı itibarıyla PLN tarafından işletilen elektrik üretim tesislerinin toplam kurulu kapasitesi 73.461 MW olarak kaydedilmiştir. Mevcut kapasite yapısı incelendiğinde, elektrik üretiminin ağırlıklı olarak (%73) buhar ve kombine çevrim santrallerine dayandığı ve fosil yakıtların sistemde belirleyici konumunu koruduğu görülmektedir. Bu durum, enerji arz güvenliği açısından mevcut yapının sürekliliğini desteklemekle birlikte, uzun vadede arz çeşitliliği ve esneklik açısından sınırlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam kapasite içindeki payının (%12) görece düşük seviyede kalması, özellikle güneş ve jeotermal başta olmak üzere temiz enerji alanında önemli bir büyüme potansiyeline işaret etmekte; bu alanların önümüzdeki dönemde yatırım açısından öne çıkabileceği değerlendirilmektedir.

Elektriğe erişimin yaygınlaştırılmasına yönelik kamu politikaları kapsamında son yıllarda önemli ilerlemeler kaydedilmiş olmakla birlikte, erişim sorunlarının özellikle Doğu Nusa Tenggara ve Papua gibi ülkenin doğu bölgelerinde görece daha belirgin olduğu görülmektedir.

Bu çerçevede, bölgesel farklılıkların belirgin olduğu Endonezya'da enerji erişimi hedeflerine ulaşılmasında tek tip bir çözüm yaklaşımının yeterli olmayacağı anlaşılmakta; Perusahaan Listrik Negara (PLN) öncülüğünde sürdürülen şebeke genişletme yatırımlarına ilave olarak, özellikle erişimin sınırlı olduğu bölgelerde mikro hidro, şebeke dışı güneş enerjisi sistemleri ve

hibrit çözümler gibi çok boyutlu politika araçlarının önem kazandığı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, elektrik üretimi ağırlıklı olarak kamu tarafından gerçekleştirilmekte olup, son yıllarda kamu-özel iş birliği modelleri aracılığıyla özel sektörün de enerji yatırımlarına daha fazla dahil edildiği ve üretim kapasitesinin çeşitlendirilmesine yönelik çabaların arttığı gözlenmektedir.

T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026

4. PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR VE DİĞER BİLGİLER

İş Kültürü

Endonezya pazarı, yüksek potansiyeline rağmen sabır, güvene dayalı ilişkiler ve uzun vadeli yaklaşım gerektiren bir iş ortamı sunmaktadır. Ülkede ticari ilişkilerin gelişimi büyük ölçüde kişisel güvenin tesis edilmesine bağlıdır. Aile bağlarının ve sosyal ağların güçlü olduğu Endonezya iş dünyasında, güvene dayalı kişisel ilişkiler ticari süreçlerin ilerlemesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Endonezya iş kültürü genel olarak hiyerarşik ve grup odaklıdır. Karar alma süreçlerinde üst yönetimin rolü belirleyici olup yaş ve kurumsal statüye verilen önem yüksektir. İlk görüşmeler çoğu zaman karşılıklı tanışma ve güven tesisine ayrılmakta, ticari detaylar ise çoğunlukla sonraki toplantılarda ele alınmaktadır. Bu nedenle, kısa sürede sonuç alınmasını hedefleyen hızlı ve doğrudan müzakere tarzı yerine karşılıklı güven oluşturmaya ve ilişkileri zaman içerisinde geliştirmeye dayalı bir yaklaşımın benimsenmesi, ticari ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Bu çerçevede firmalarımızın ilk temasları yalnızca ticari teklif sunumu olarak değil, aynı zamanda ilişki geliştirme sürecinin başlangıcı olarak değerlendirmeleri faydalı görülmektedir.

İletişim tarzı bakımından Endonezya kültüründe doğrudan reddetme veya açık şekilde “hayır” deme alışkanlığı yaygın değildir. Olumsuz görüşler çoğu zaman dolaylı ifadelerle veya belirsiz cevaplarla dile getirilebilmektedir. Bu nedenle görüşmelerde verilen “olumluya yakın” ancak netlik içermeyen cevapların kesin bir uzlaşı olarak değerlendirilmemesi, ticari kararların mümkün olduğunca yazılı teyitlerle netleştirilmesi ve sürecin düzenli iletişimle takip edilmesi önem arz etmektedir.

Endonezya’da faaliyet gösteren yabancı yatırımcılar ile ticaret yapan firmalar tarafından sıklıkla dile getirilen bir diğer husus, iş ve karar alma süreçlerinin ülkemizdeki tempoya kıyasla daha yavaş ilerleyebilmesidir. Özellikle kamu kurumlarının dahil olduğu işlemlerde lisans ve izin süreçlerinin zaman alabilmesi nedeniyle planlama yapılırken bu durumun dikkate alınması gerekmektedir. Bu nedenle pazara giriş stratejisinin kısa vadeli sonuç beklentileri yerine orta ve uzun vadeli bir perspektifle ele alınması daha gerçekçi bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan, Endonezya ile ticari ilişkilerin yalnızca uzaktan iletişim yoluyla geliştirilmesi her zaman kolay olmayabilmektedir. Dil farklılıkları ve tekliflere geri dönüşlerin sınırlı olabilmesi gibi nedenlerle e-posta veya telefon üzerinden yürütülen temasların ilerlemesi zaman zaman güçleşebilmektedir. Bu nedenle yerinde ziyaretlerin gerçekleştirilmesi, fuarlara katılım sağlanması ve düzenli yüz yüze temasların sürdürülmesi ticari ilişkilerin geliştirilmesine önemli katkı sağlayabilmektedir.

Endonezya ekonomisi kamu ve özel sektörün birlikte faaliyet gösterdiği karma bir yapıya sahiptir ve bazı sektörlerde kamu iktisadi teşebbüslerinin önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. Ayrıca ekonomik ve ticari faaliyetlerde lisans ve izin mekanizmalarının yoğunluğu ile bürokratik süreçlerin zaman alabilmesi iş ortamının öne çıkan özellikleri arasında yer almaktadır. Bununla

birlikte zaman zaman kayıt dışı faaliyet gösteren firmaların yarattığı haksız rekabet ve bazı işlemlerde ortaya çıkabilen "ilave maliyetlerin" iş ortamını zorlaştırabildiği ifade edilmektedir.

Bu kapsamda Endonezya hükümeti son yıllarda şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmak ve yolsuzlukla mücadele etmek amacıyla çeşitli reformlar yürütmektedir.

Özetle, Endonezya pazarında faaliyet göstermeyi planlayan firmalarımızın sabırlı bir yaklaşım benimsemeleri, güvene dayalı ilişkiler kurmaya önem vermeleri, süreçleri yakından takip etmeleri ve mümkün olduğunca yerinde temaslarla ticari ilişkilerini güçlendirmeleri faydalı olacaktır.

Endonezyalı Firmalardan Talep Edilmesi Önerilen Bilgiler: Sözleşme ve ticari koşullar açısından, yazılı mutabakatların net ve detaylı şekilde oluşturulması önem arz etmektedir.

Özellikle teslim, ödeme ve kalite standartlarına ilişkin hususların açıkça belirlenmesi, olası uyuşmazlıkların önlenmesi açısından kritik görülmektedir. Ayrıca, bazı sektörlerde yerel düzenlemeler ve sertifikasyon süreçlerinin (örneğin ithalat lisansları, ürün standartları, yerli katkı oranı gibi) süreci etkileyebileceği dikkate alınmalıdır.

Ödeme yöntemleri bakımından, ilk işlemlerde riskin minimize edilmesi amacıyla akreditif (L/C) gibi güvenli ödeme yöntemlerinin tercih edilmesi önerilmektedir. Piyasa koşullarına bağlı olarak vadeli satış talepleri ile karşılaşılabilmekte olup, bu durumda firma güvenilirliğinin titizlikle değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Endonezya pazarı, doğru iş ortakları ile çalışılması halinde önemli fırsatlar sunmaktadır. Bununla birlikte, ticari ilişkilerde ön inceleme (due diligence) yapılmasının, sözleşme disiplinine önem verilmesinin ve yerel mevzuatın yakından takip edilmesinin sürecin sağlıklı ilerlemesine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda ticari ilişki tesis edilmeden önce, muhatap firmaya ilişkin aşağıdaki bilgi ve belgelerin temin edilmesi faydalı olacaktır:

- İşletme Kimlik Numarası (Nomor Induk Berusaha / NIB)
- Vergi Kimlik Numarası (Nomor Pokok Wajib Pajak / NPWP)
- İthalat/ İhracat lisansları (sektöre göre zorunlu olabilir)
- Faaliyet alanı ve yetki belgeleri (ilgili sektöre göre lisanslar)
- İmza sirküleri / yetkili kişi bilgileri
- Firma profili ve referanslar (daha önce çalıştığı firmalar, ihracat yaptığı ülkeler)
- Finansal durumuna ilişkin temel bilgiler (mümkünse bilanço veya banka referansı)
- Ürün sertifikaları ve standart belgeleri (SNI, helal sertifikası vb. – ürüne göre değişir)

Endonezyalı muhataplar ile ticari ilişkilerde anlaşmazlık yaşanması halinde, yasal süreçlerin uzun ve maliyetli olabileceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, uluslararası hukuki danışmanlık hizmetlerinin de yüksek maliyetler doğurabildiği dikkate alınmalıdır.

Yargılamaların zaman alabilmesi nedeniyle uygulamada tarafların sıklıkla müzakere, arabuluculuk veya tahkim gibi alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerine yöneldiği görülmektedir. Bu çerçevede, sözleşmelere açık ve bağlayıcı uyuşmazlık çözüm hükümlerinin dahil edilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, özellikle yabancı mahkeme kararlarının icrasında karşılaşılabilecek güçlükler dikkate alındığında, ticari ilişkinin başında risk azaltıcı

mekanizmaların (güvenli ödeme yöntemleri, teminatlar vb.) kurgulanmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Para Kullanımı

Endonezya'nın resmi para birimi Endonezya rupisi (IDR/Rp.) olup, ülke içinde gerçekleştirilen ödeme ve sözleşmelerde yerel para biriminin kullanımı yaygındır. Endonezya'da yürürlükte bulunan mevzuat uyarınca ülke sınırları içerisinde gerçekleştirilen birçok işlemde Endonezya rupisi kullanılması zorunlu olmakla birlikte, uluslararası ticaret işlemleri bu zorunluluğun dışında tutulmakta ve söz konusu işlemlerde yabancı para cinsinden fiyatlandırma ve faturalandırma yapılabilmektedir. Endonezya rupisi dönemsel olarak dalgalanma gösterebildiğinden, uluslararası ticarette ödeme koşullarının ve fiyatlandırmanın belirlenmesi sırasında kur riskinin dikkate alınması ve ödeme planlarının buna göre yapılandırılması faydalı görülmektedir.

Endonezya'da kredi kartı ve banka kartı (debit) kullanımı için gerekli altyapı bulunmakta olup, özellikle büyük şehirlerde ve modern perakende kanallarında kartlı ödeme sistemleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Son yıllarda cep telefonu uygulamalarına dayalı elektronik ödeme sistemleri ve dijital cüzdanlar hızla yaygınlaşmış; mobil ödeme çözümleri günlük ticari işlemlerde önemli bir yer edinmiştir. Endonezya Merkez Bankası tarafından geliştirilen ve farklı dijital ödeme uygulamalarının tek bir QR kod üzerinden kullanılmasına imkân tanıyan QRIS (Quick Response Code Indonesian Standard) sistemi de özellikle perakende satış noktalarında ve küçük işletmelerde mobil ödeme kullanımını önemli ölçüde artırmıştır. Bununla birlikte özellikle küçük ölçekli işletmelerde, geleneksel perakende kanallarında ve yerel pazarlarda nakit kullanımının halen önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Ülkede çek kullanımı bulunmakla birlikte, Türkiye'de olduğu gibi piyasada yaygın biçimde dolaşan bir ödeme aracı niteliğinde değildir. Ticari işlemlerde banka transferi yaygın olarak kullanılmaktadır.

Endonezya'da bankacılık sistemi hem kamu hem özel sektör bankalarının faaliyet gösterdiği gelişmiş bir altyapıya sahiptir. Bankacılık sektörü ve finansal kuruluşların düzenlenmesi ve denetlenmesi, Endonezya Finansal Hizmetler Otoritesi (OJK- Otoritas Jasa Keuangan) tarafından yürütülmektedir. Güncel veriler itibarıyla ülkede yaklaşık 105 ticari banka faaliyet göstermektedir. Ülkenin en büyük kamu bankaları arasında Bank Mandiri, Bank Rakyat Indonesia (BRI), Bank Negara Indonesia (BNI) ve Bank Tabungan Negara (BTN) yer almakta olup, bu bankalar özellikle KOBİ finansmanı, konut kredileri ve kurumsal işlemler alanında geniş bir hizmet ağı sunmaktadır. Özel sektör bankaları arasında ise Bank Central Asia (BCA), CIMB Niaga ve Bank Syariah Indonesia (BSI) öne çıkmakta, bireysel bankacılık, ticari finansman ve dijital ödeme çözümleri ile firmalara destek sağlamaktadır. Bu bankaların geniş şube ağı ve uluslararası ödeme altyapısı, özellikle ihracat ve ithalat işlemlerinde, banka havalesi, akreditif ve döviz transferleri gibi güvenli ödeme yöntemlerinin kullanılmasına imkân tanımaktadır.

Bu çerçevede firmalarımızın ödeme yöntemlerini belirlerken bankacılık kanalları üzerinden gerçekleştirilen güvenli ödeme araçlarını tercih etmeleri ve ödeme koşullarını sözleşmelerde açık biçimde düzenlemeleri faydalı olacaktır.

Pasaport ve Ülkeye Geçici Giriş Vizesi uygulaması

Endonezya'ya turistik amaçla gelecek Türk vatandaşları 3 Temmuz 2025 tarihinden itibaren ülkeye vizesiz olarak giriş yapabilmektedir. Pasaport türü ne olursa olsun [Umuma Mahsus (Bordo)/Hususi (Yeşil)/Diplomatik/Hizmet] 30 günü aşmayan turistik amaçlı seyahatlerde vize alınmasına gerek yoktur.

Vatandaşlarımızın havalimanlarında "Visa on Arrival" gişelerine uğramaksızın doğrudan pasaport kontrolüne ilerlemeleri gerekmektedir.

Endonezya'ya vizesiz giriş yapılabilmesi için Endonezya'dan dönüş biletinin (Türkiye'ye veya üçüncü bir ülkeye) ibraz edilmesi zorunludur.

Vizesiz yapılan girişlerde en geç 30. gün Endonezya'dan çıkış yapılması önem taşımaktadır. Aksi halde ikamet süresi ihlali yapılmış kabul edilerek, günlük 1 milyon Endonezya rupisi (yaklaşık 60 ABD doları) idari para cezası uygulanır. Vizesiz giriş yapıldığında hak edilen 30 gün ikamet süresi Endonezya'dan çıkış yapılmadan uzatılamaz. 30 günden daha fazla süreli seyahatleriniz için uygun vizeyi alarak Endonezya'ya gelmeniz gerekmektedir. Vize türleri hakkında bilgi almak için (*https://evisa.imigrasi.go.id*) adresini ziyaret ediniz.

Turistik vize dışındaki vizelerin (çalışma, eğitim/öğrenim, uzun süreli ikamet, vb.) ne şekilde verildiği hakkındaki soruların vize başvurusu yapılacak Endonezya dış temsilciliğine yöneltilmesi gerekmektedir.

Yerel Mevzuat uyarınca, 14 Şubat 2024 tarihinden itibaren yürürlükte olan Bali'ye gelecek tüm yabancı uyruklu turistlerden 150.000 Endonezya rupisi (yaklaşık 10 ABD doları) vergi (foreign tourist levy) alınması uygulaması devam etmektedir. Tatil amacıyla Bali'ye gelecek vatandaşlarımızın bu ücreti ödemesi gerekmektedir.

Endonezya'ya giriş yapabilmek için pasaport süresinin giriş yapılan tarih itibariyle en az 6 aydan 1 gün daha fazla süreyle geçerli olması gerekmektedir. Bu kural çok sıkı uygulanmakta olup, Endonezya'da çok kısa süre kalacak olmalarını beyan etmelerine ve dönüş biletlerini ibraz etmelerine rağmen pasaport geçerlilik süresi 1 gün eksik olan vatandaşlarımızın ülkeye sokulmadan tekrar geldikleri ülkeye gönderildikleri durumlar yaşanmıştır. Mağdur olmamak için bu hususa çok dikkat edilmesi gerekmektedir.

Endonezya'da vize ikamet süresi ihlalinde bulunmamaya azami dikkat edilmesi gerekmektedir. Vize ikamet süresi ihlalinde bulunulduğu takdirde, ihlalde bulunulan her bir gün için 1 milyon Endonezya rupisi (yaklaşık 60 ABD doları) tutarında idari para cezası uygulanmaktadır. Verilen idari para cezası ödenmeden ihlalde bulunan yabancının Endonezya'dan çıkışına izin verilmemektedir. Çıkış sırasında para cezasını ödeyecek maddi imkânı olmayan kişilere süresi 2-3 ayı bulan sınır dışı işlemleri uygulanmaktadır. İhlalde bulunan kişiler sınır dışı işlemleri sırasında fiziki şartları oldukça yetersiz olan göç idaresine ait nezarethanelerde gözaltında tutulmaktadır. Mağdur olmamak için vize ikamet sürenizi geçirmemeye azami dikkat edilmesi gerekmektedir.

Endonezya'ya giriş yapacak tüm yabancıların aşağıdaki linkten erişilebilecek elektronik gümrük beyanname formunu doldurarak, işlemin sonucunda oluşturulacak QR kodunu (cep telefonuna ekran görüntüsü olarak kaydedebilirsiniz) havaalanındaki gümrük yetkililerine ibraz etmesi zorunludur. (*https://allindonesia.imigrasi.go.id*)

Endonezya'ya yolcu beraberinde getirilebilecek nakit döviz miktarı toplamı 1.000.000.000 Endonezya rupisi'ni (hesaplama giriş yapılan tarihteki döviz kuru esas alınarak yapılır / yaklaşık 60.000 ABD doları'na tekabül etmektedir) geçemez. Bu tutarı geçen durumlarda ülkeye giriş sırasında sınır kapısındaki gümrük makamlarına beyanda bulunulması zorunludur. Beyanda bulunmadan ülkeye sokulmak istenen nakit para ve mal/eşya tespit edildiği takdirde gümrük makamlarınca el konularak, adli işlem yapılmaktadır.

Yurtdışından getirilen cep telefonları, IMEI numaraları kaydettirilmeden 90 gün kullanılabilmektedir. Endonezya'da 90 günden fazla kalınması planlanıyorsa, telefonun IMEI numarasını havalimanındaki gümrük ofisinden kaydettirilmesi gerekmektedir.

Firmalarımızın Endonezya'ya yönelik ziyaret planlamaları kapsamında, ülkeye seyahat edecek vatandaşlarımızın dikkat etmesi gereken hususlara ilişkin olarak Büyükelçiliğimizin internet sitesinde *(https://cakarta-be.mfa.gov.tr/Mission)* yer alan duyuruların incelenmesi önem arz etmektedir.

Resmi Tatiller ve Mesai Saatleri

Endonezya'da kamu kurum ve kuruluşlarında yaygın olarak uygulanan mesai saatleri pazartesi–perşembe günleri 07:30–16:00 (öğle tatili 12:00–13:00), cuma günleri ise 07:30–16:30 (öğle tatili 12:00–13:30) şeklindedir. Ramazan ayında ise kamu çalışanlarının mesai saatleri kısaltılmakta olup genel uygulama pazartesi–perşembe günleri 08:00–15:00 (öğle arası 12:00–12:30), cuma günleri ise 08:00–15:30 (öğle arası 11:30–12:30) şeklindedir.

Özel sektörde çalışma saatleri sektör ve şirket uygulamalarına göre değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak haftada beş gün çalışma sistemi yaygın olup mesai saatleri çoğunlukla 08:00–17:00 veya 09:00–18:00 aralığında uygulanmaktadır. Bununla birlikte üretim faaliyetlerinin yoğun olduğu bazı sektörlerde altı günlük çalışma düzeni de görülebilmektedir. Büyük ölçekli uluslararası şirketlerde ise daha esnek çalışma modelleri ve hibrit çalışma uygulamalarının giderek yaygınlaştığı değerlendirilmektedir.

Endonezya'da cuma öğleden sonraları ve Ramazan ayı esnasında kamu kuruluşlarının mesai süreleri ve çalışma temposunda görece bir yavaşlama gözlenmektedir. Özellikle cuma günleri cuma namazı nedeniyle öğle tatili diğer günlere kıyasla daha uzun tutulmaktadır.

Endonezya'da resmî tatil takviminin önemli bir unsurunu "cuti bersama" (toplu izin günleri) uygulaması oluşturmaktadır. Hükümet tarafından her yıl belirlenen bu uygulama kapsamında bazı resmî tatillerle bağlantılı olarak kamu çalışanları için ilave izin günleri ilan edilmekte ve böylece uzun tatil dönemleri oluşabilmektedir. Özellikle Ramazan Bayramı döneminde söz konusu uygulama nedeniyle kamu kurumlarında ve özel sektörde faaliyetlerin önemli ölçüde yavaşladığı gözlenmektedir.

Ramazan Bayramı öncesi ve sonrasında gerçekleşen ve “mudik” olarak adlandırılan, çalışanların memleketlerine seyahat ettiği yoğun göç hareketi de iş hayatını etkileyen ve planlama yaparken göz önünde bulundurulması gereken önemli bir unsurdur. Bayram öncesinde büyük şehirlerden diğer bölgelere doğru yoğun bir seyahat hareketi yaşanırken, bayram sonrasında çalışanların işlerine dönüşü kademeli olarak gerçekleşebilmekte ve özellikle bayram sonrası ilk hafta iş faaliyetlerinde görece bir yavaşlama gözlenebilmektedir.

2026 Ramazan Bayramı (Lebaran) dönemi için Endonezya’da yaklaşık 150 milyon kişinin mudik seyahati gerçekleştirdiği tahmin edilmektedir.

Resmî tatillerin hafta sonu günleri ile birleştiği dönemlerde oluşan “uzun hafta sonu” (long weekend) tatilleri de Endonezya’da iş dünyasının çalışma temposunu etkileyen bir diğer faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu tür dönemlerde çalışanların şehir dışına seyahat etmeyi tercih etmeleri nedeniyle hem kamu kurumlarında hem de özel sektörde iş faaliyetlerinde geçici bir yavaşlama yaşanabildiği değerlendirilmektedir.

Öte yandan iş dünyasında belirli dönemlerde toplantı ve iş programlarının planlanmasında daha temkinli davranıldığı görülmektedir. Özellikle aralık ve ocak aylarında birçok şirketin bütçe kapanışları, yıllık planlama süreçleri ve tatil dönemleri nedeniyle yoğun toplantı programları organize etmekten kaçınabildiği değerlendirilmektedir. Benzer şekilde Ramazan ayı boyunca da özellikle öğleden sonra saatlerinde iş toplantılarının planlanmasının sınırlı tutulduğu ve birçok kurumun toplantı ve etkinliklerini Ramazan sonrasına ertelemeyi tercih ettiği gözlenmektedir.

Buna ilave olarak, Endonezya’da iş dünyasında randevu ve toplantı planlamasının daha esnek bir yapıya sahip olduğu, toplantı saatlerinin zaman zaman son anda değişebildiği bilinmektedir.

Bu çerçevede iş görüşmeleri ve ticari temasların planlanmasında zamanlama açısından belirli bir esneklik payı bırakılmasının faydalı olabileceği değerlendirilmektedir.

Özellikle büyük şehirlerde, başta Cakarta olmak üzere yoğun trafik koşulları da toplantı planlamalarını etkileyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle iş toplantılarının çoğunlukla sabah saatlerinde planlanmasının tercih edildiği, öğleden sonra saatlerinde ise ulaşım sürelerinin uzayabilmesi nedeniyle programların daha sınırlı tutulabildiği gözlenmektedir.

Endonezya’da resmî tatil sayısının görece yüksek olmasının bir diğer nedeni ülkenin çok dinli ve çok kültürlü yapısıdır. Takvimde Müslümanlar, Hristiyanlar, Hindular ve Budistler için farklı dini bayramlar resmî tatil olarak yer almaktadır. Bu durum yıl içerisinde görece yüksek sayıda resmî tatil gününün oluşmasına yol açmakta olup iş planlaması yapılırken söz konusu tatil takviminin dikkate alınmasının faydalı olabileceği değerlendirilmektedir.

Özetle, Endonezya’da resmî tatillerin önemli bir kısmının hafta sonları ile birleşmesi ve “cuti bersama” uygulaması ile desteklenmesi, yıl içerisinde birden fazla uzun tatil döneminin oluşmasına yol açabilmektedir. Özellikle Ramazan Bayramı, Noel, Çin Yeni Yılı ile diğer bazı dini bayramlar etrafında oluşan bu uzun tatil dönemlerinde kamu kurumları ve özel sektörde iş faaliyetlerinin geçici olarak yavaşladığı gözlenmektedir. Ayrıca haziran–temmuz dönemi birçok

eğitim kurumunda okul tatiline denk gelmekte olup bu dönemde izin kullanımının artabildiği görülmektedir. Bu çerçevede, Endonezya ile gerçekleştirilecek ticari temaslar, iş görüşmeleri ve tanıtım faaliyetlerinin planlanmasında söz konusu tatil dönemlerinin dikkate alınmasının ve mümkün olduğunca bu dönemler dışında programlama yapılmasının faaliyetlerin etkinliği ve katılım düzeyi açısından daha elverişli sonuçlar doğurabileceği değerlendirilmektedir.

2026 yılı için Endonezya'da uygulanacak resmî tatil günlerine ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır.

2026 Yılı Endonezya Resmî Tatil Günleri		
Tarih	**Gün**	**Tatil**
1 Ocak	Perşembe	Yeni Yıl
16 Ocak	Cuma	Miraç Kandili
16 Şubat	Pazartesi	Çin Yeni Yılı
17 Şubat	Salı	Çin Yeni Yılı (Imlek)
18 Mart	Çarşamba	Nyepi
19 Mart	Perşembe	Nyepi (Hindu Yeni Yılı)
20 Mart	Cuma	Ramazan Bayramı
21 Mart	Cumartesi	Ramazan Bayramı
22 Mart	Pazar	Ramazan Bayramı
23 Mart	Pazartesi	Ramazan Bayramı
24 Mart	Salı	Ramazan Bayramı
3 Nisan	Cuma	İsa'nın Ölümü (Good Friday)
5 Nisan	Pazar	Paskalya
1 Mayıs	Cuma	İşçi Bayramı
14 Mayıs	Perşembe	İsa'nın Göğe Yükselişi
15 Mayıs	Cuma	İsa'nın Göğe Yükselişi
27 Mayıs	Çarşamba	Kurban Bayramı
28 Mayıs	Perşembe	Kurban Bayramı
31 Mayıs	Pazar	Vesak (Buddha Günü)
1 Haziran	Pazartesi	Pancasila Günü
16 Haziran	Salı	Hicri Yılbaşı
17 Ağustos	Pazartesi	Bağımsızlık Günü
25 Ağustos	Salı	Mevlid Kandili
24 Aralık	Perşembe	Noel
25 Aralık	Cuma	Noel

Yerel Saat

Endonezya'da ülkenin geniş coğrafi yapısı nedeniyle üç farklı standart zaman dilimi uygulanmaktadır. Bu zaman dilimleri sırasıyla Batı Endonezya Saati (WIB – Western Indonesia Time), Orta Endonezya Saati (WITA – Central Indonesia Time) ve Doğu Endonezya Saati (WIT – Eastern Indonesia Time) olarak adlandırılmaktadır.

Ülkenin başkenti Cakarta ve ekonomik faaliyetlerin önemli bir bölümünün yoğunlaştığı Java adası Batı Endonezya Saat Dilimi (WIB) içerisinde yer almakta olup bu saat dilimi UTC+7 olarak uygulanmaktadır. Bu çerçevede, Cakarta ile Türkiye arasında yıl boyunca 4 saatlik bir zaman farkı bulunmaktadır. Orta Endonezya Saat Dilimi (WITA) UTC+8 olarak uygulanmakta olup başta Bali, Sulawesi ve Nusa Tenggara adalarını kapsamaktadır. Doğu Endonezya Saat Dilimi (WIT) ise UTC+9 olup başlıca Papua bölgesinde uygulanmaktadır.

Endonezya'da yaz saati uygulaması bulunmamakta olup yıl boyunca sabit saat sistemi uygulanmaktadır. Türkiye'de de kalıcı saat uygulamasının yürürlükte olması nedeniyle iki ülke arasındaki zaman farkı yıl boyunca sabit kalmaktadır. Bu durum uluslararası iş görüşmeleri ve toplantı planlamalarında zaman farkının öngörülebilir olmasını sağlamaktadır.

Bununla birlikte, Endonezya'da iş hayatının Türkiye'ye kıyasla daha erken saatlerde başlaması nedeniyle zaman farkının iş planlaması üzerinde belirli etkileri olabilmektedir. Örneğin Türkiye'de sabah saatlerinde gerçekleştirilen iş temasları Endonezya'da çoğu zaman öğleden sonraya denk gelmektedir. Bu nedenle iki ülke arasında gerçekleştirilecek çevrim içi toplantı ve görüşmelerin planlanmasında zaman farkının dikkate alınmasının faydalı olabileceği değerlendirilmektedir.

5. ŞİRKET KURULUŞU VE İŞ YAPMA İLE İLGİLİ BİLGİLER

Şirket Türleri

Endonezya'da şirketler, temel olarak yatırımcı tipine ve kuruluş şekline göre ayrılmaktadır.

Endonezya vatandaşları tarafından kurulabilen şirket türleri, işletmenin ölçeğine, faaliyet alanına ve sorumluluk tercihine göre farklılık göstermektedir. Uygulamada en yaygın kullanılan yapılar arasında PT (Perseroan Terbatas), CV (Commanditaire Vennootschap) ve şahıs işletmeleri UD (Usaha Dagang) öne çıkmaktadır. Söz konusu yapılar doğrudan yabancı yatırım yapısına açık olmayıp, esas itibarıyla Endonezya vatandaşları tarafından kurulan ve kullanılan yapılardır. Yabancı yatırımcıların bu yapılara doğrudan ortak olmaları halinde, şirketin yabancı sermayeli şirket (PT PMA) statüsüne geçmesi gerekmektedir.

PT, Endonezya'da en yaygın ve kurumsal şirket türüdür. Tüzel kişiliğe sahiptir ve hissedarlarının sorumluluğu koydukları sermaye ile sınırlıdır. Güncel düzenlemeler çerçevesinde, özellikle mikro ve küçük ölçekli işletmeler için kuruluş aşamasında sabit asgari sermaye zorunluluğu kaldırılmış olup, sermaye tutarı şirket kurucuları tarafından faaliyet ölçeği ve ihtiyaçlara göre belirlenebilmektedir. Bununla birlikte, orta ve büyük ölçekli işletmeler açısından uygulamada faaliyet ölçeği ile uyumlu bir sermaye yapısının beklendiği görülmektedir. PT yapısı; sözleşme yapabilen, mal varlığı edinebilen, dava açıp dava edilebilen bağımsız bir tüzel kişilik sunmaktadır. Bu çerçevede, Endonezya'da kurumsal ve ticari faaliyet yürütmek isteyen yerli yatırımcılar açısından, özellikle orta ve büyük ölçekli işletmeler için en yaygın ve güvenilir şirket yapısı olarak öne çıktığı değerlendirilmektedir.

CV, Endonezya'da özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler tarafından tercih edilen bir ortaklık yapısıdır. Tüzel kişiliğe sahip olmayan bu yapı, aktif (komplementer) ve pasif (komanditer) ortaklardan oluşmaktadır. Aktif ortaklar şirketin yönetiminden sorumlu olup sınırsız sorumluluk taşırken, pasif ortaklar yalnızca koydukları sermaye ile sınırlı sorumluluğa sahiptir.

Kuruluş sürecinin görece hızlı ve maliyetinin düşük olması, CV'yi yerel girişimciler açısından cazip kılmaktadır. CV kuruluşu için mevzuatta belirlenmiş bir asgari sermaye zorunluluğu bulunmamakta olup, sermaye tutarı ortaklar tarafından serbestçe belirlenebilmektedir. Bununla birlikte, tüzel kişilik bulunmaması nedeniyle kurumsallaşma, finansmana erişim ve büyük ölçekli projelerde yer alma açısından sınırlılıklar barındırdığı değerlendirilmektedir.

UD, en basit ve en düşük maliyetli işletme yapısı olarak öne çıkmaktadır. Bu modelde işletme ile gerçek kişi arasında hukuki bir ayrım bulunmamakta olup, tüm mali ve hukuki sorumluluk doğrudan işletme sahibine aittir. Kurulum sürecinin hızlı ve bürokratik yükünün sınırlı olması, küçük ölçekli ticari faaliyetler ve bireysel girişimler açısından avantaj sağlamaktadır. UD yapısında da yasal olarak belirlenmiş bir asgari sermaye gerekliliği bulunmamakta olup, faaliyetler işletme sahibinin mali imkânları çerçevesinde yürütülmektedir. Ancak, sınırsız sorumluluk yapısı, kurumsallaşma imkânlarının kısıtlı olması ve finansmana erişimde yaşanan zorluklar nedeniyle bu yapı daha çok mikro ölçekli işletmeler için uygun görülmektedir.

T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026

İhracatçı firmalarımız açısından bakıldığında, Endonezya'da çalışılacak firmanın PT, CV veya UD statüsünde olması; muhatap firmanın kurumsallık düzeyi, finansal kapasitesi, hukuki sorumluluk yapısı ve genel ticari risk profili hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu çerçevede, şirket türüne ilave olarak potansiyel iş ortaklarının ticari geçmişi, referansları, bankacılık ilişkileri ve kullandıkları ödeme yöntemlerinin detaylı şekilde incelenmesi önem arz etmektedir. Endonezyalı iş ortaklarıyla yapılacak dış ticaret işlemlerinde, özellikle yeni kurulan ticari ilişkilerde peşin ödeme veya akreditif gibi güvenli ödeme yöntemlerinin tercih edilmesi; ayrıca sözleşmelerin açık, net ve bağlayıcı hükümler içerecek şekilde düzenlenmesi önerilmektedir.

Endonezya mevzuatı, yabancı yatırımcıların ülkede varlık gösterebilmeleri için başlıca iki yapı öngörmektedir. Bunlar, yabancı sermayeli limited şirket **(PT PMA / Perseroan Terbatas Penanaman Modal Asing)** ve temsilcilik ofisleri **(Kantor Perwakilan / Representative Office)** olarak sınıflandırılmaktadır. PT PMA, Endonezya hukukuna göre kurulmuş ve ayrı tüzel kişiliğe sahip bir şirket olarak faaliyet gösterirken, temsilcilik ofisleri bağımsız bir tüzel kişilik oluşturmaz ve yabancı ana şirketin Endonezya'daki uzantısı niteliğinde faaliyet göstermektedir.

Yabancı sermayeli limited şirket (PT PMA), Endonezya'da gelir elde etmek ve uzun vadeli operasyonlar kurmak isteyen yabancı yatırımcılar için standart yapı olarak kabul edilmektedir. PT PMA, hissedarlarından bağımsız bir tüzel kişi olarak faaliyet gösterir; bu durum hem sorumluluk koruması sağlar hem de operasyonel özerklik tanır.

Endonezya'da PT PMA'lere ilişkin hukuki çerçeve; başta 2020 tarihli ve 11 sayılı İş Yaratma Kanunu'nun (2023 tarihli ve 6 sayılı Kanun ile değiştirildiği şekliyle), 2007 tarihli ve 40 sayılı Şirketler Kanunu'nun, 2021 tarihli 5 sayılı Hükûmet Yönetmeliği'nin (risk bazlı lisanslama), 2021 tarihli 8 sayılı Hükûmet Yönetmeliği'nin (şirket kuruluş ve sermaye esasları), 2021 tarihli 49 sayılı Başkanlık Düzenlemesinin (Pozitif Yatırım Listesi) ve Yatırım ve Downstream Endüstriler Bakanlığı/BKPM tarafından yayımlanan 2025 tarihli ve 5 sayılı Yönetmeliğin birlikte değerlendirilmesi suretiyle şekillenmektedir.

Yabancı sermaye oranı, PT PMA'nın faaliyet göstereceği iş sektörüne ve Pozitif Yatırım Listesi kapsamında belirlenen kurallara göre değişiklik göstermektedir. Kısıtlamaya tabi olmayan sektörlerde %100 yabancı mülkiyet mümkündür. Bazı sektörlerde ise azami yabancı sermaye oranları belirlenmiş veya Endonezyalı ortaklarla ortaklık yapılması zorunlu kılınmıştır.

Sermaye gereklilikleri açısından, BKPM'nin 2025/5 sayılı düzenlemesi ve ilgili uygulamalar çerçevesinde, yabancı sermayeli şirketler (PT PMA) bakımından her bir faaliyet alanı için (KBLI kodu ve proje lokasyonu bazında) toplam yatırım tutarının (arazi ve bina hariç) genel olarak en az 10 milyar Endonezya rupisi (yaklaşık 600.000 ABD doları) seviyesinde olması beklendiği görülmektedir. Öte yandan, şirket sermaye yapısına ilişkin olarak, çıkarılmış ve ödenmiş sermayenin taahhüt edilen toplam sermayenin en az %25'i oranında olması gerekmekte olup, uygulamada bu tutarın sıklıkla 2,5 milyar Endonezya rupisi (yaklaşık 150.000 ABD doları) ve üzeri seviyelerde belirlendiği gözlemlenmektedir.

Ödenmiş sermayenin şirkete aktarılmasını takiben, ilgili mevzuat uyarınca bu tutarın en az 12 ay süreyle şirket hesabında tutulması gerekmektedir. Bununla birlikte, söz konusu sermayenin varlık alımı, bina inşaatı ve işletme faaliyetlerine ilişkin giderler için kullanılması mümkündür.

Bu yükümlülük, OSS (Online Single Submission) sistemi kapsamında yapılan başvuru sırasında verilen beyan (self-declaration) çerçevesinde uygulanmakta olup, söz konusu beyana aykırılık halinde idari yaptırımlar söz konusu olabilmektedir. Yeni düzenleme, her projenin asgari 10 milyar Endonezya rupisi tutarında bir yatırım planı bulundurması gerekliliğini devam ettirmekle birlikte, ödenmiş sermaye koşulunu hafifleterek piyasaya girişi kolaylaştırmıştır. (Ödenmiş sermaye, şirket kuruluşunda hissedarlar tarafından şirkete sağlanan özkaynağı ifade ederken, yatırım planı OSS-RBA sisteminde kayıtlı toplam proje değerini kapsamaktadır.)

Yapısal gereklilikler açısından, PT PMA'nın en az iki hissedara (yabancı şahıs, tüzel kişi veya yerli ortaklarla kombinasyon) sahip olması gerekmektedir. Şirket yapısında ayrıca en az bir direktör ve en az bir komiser bulunması zorunlu olup, bu kişilerin yabancı veya Endonezya vatandaşı olması mümkündür. Şirketin Endonezya'da kayıtlı bir iş adresine sahip olması gerekmektedir. PT PMA'ların genel olarak Endonezya yatırım mevzuatı çerçevesinde büyük ölçekli işletme (Skala Usaha Besar) kategorisinde değerlendirildiği görülmekte olup, şirket kuruluşu ve tescil işlemleri OSS sistemi üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Lisanslama gereklilikleri açısından, 2021 tarihli 5 sayılı Hükûmet Yönetmeliği (PP No. 5/2021) ve BKPM 2025/5 sayılı Yönetmeliği çerçevesinde Endonezya'daki iş faaliyetleri risk bazlı lisanslama (OSS-RBA) sistemine göre dört risk seviyesine ayrılmaktadır. Bu kapsamda, düşük riskli faaliyetlerde yalnızca İşletme Kimlik Numarası (NIB) yeterli görülmekteyken, orta-düşük risk seviyesinde NIB ve beyan esasına dayalı Standart Sertifika, orta-yüksek risk seviyesinde NIB ve ilgili otorite tarafından doğrulanan Standart Sertifika gerekmektedir. Yüksek riskli faaliyetlerde ise NIB'e ek olarak ilgili otoritelerden gerekli lisans veya onayların alınması zorunlu olup, bu izinler olmaksızın faaliyete başlanması mümkün bulunmamaktadır.

Yabancı şirket temsilcilik ofisleri, Endonezya pazarına giriş ve iş geliştirme süreçlerinde kullanılan başlangıç niteliğinde bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Bu ofisler, ana şirketin yerel uzantısı olarak faaliyet göstermekte olup, bağımsız bir ticari işletme olarak yapılandırılmamaktadır.

Endonezya'da yabancı firmaların temsilcilik ofisi açmalarına ilişkin düzenlemeler, başta 2020 tarihli ve 11 sayılı İş Yaratma Kanunu (Job Creation Law) (2023 tarihli 6 sayılı Kanun ile değiştirildiği şekliyle) ve bunu takiben çıkarılan uygulama düzenlemeleri kapsamında yeniden şekillendirilmiştir. Bu çerçevede, Yatırım ve Downstream Endüstriler Bakanlığı/BKPM tarafından yayımlanan 2025 tarihli ve 5 sayılı Yönetmelik (BKPM 2025/5), yabancı temsilcilik ofislerinin kuruluşuna ilişkin temel çerçeveyi ortaya koymaktadır.

Endonezya yerel mevzuatı temsilcilik ofisi türlerine ilişkin tek ve kapsamlı bir liste sunmamaktadır. Bunun yerine temsilcilik ofisleri sektörel bazda yapılandırılmakta olup, her bir kategori ilgili teknik bakanlık veya otorite tarafından düzenlenmektedir. Bu çerçevede lisanslama süreçlerinde, başvuruların tek bir platform üzerinden yapılmasına imkân tanıyan, ilgili kurumlar arasında veri paylaşımını sağlayan ve faaliyetlerin risk seviyesine göre farklılaştırılmış izin ve denetim mekanizmaları öngören OSS sistemi üzerinden yürütülen daha

entegre ve risk bazlı bir yaklaşım benimsenmiştir. OSS sistemi, Yatırım ve Downstream Endüstriler Bakanlığı/BKPM koordinasyonunda işletilmektedir.
Bu çerçevede, Endonezya'da yaygın olarak karşılaşılan başlıca yabancı temsilcilik ofisi türleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Temsilcilik Ofisi (KPPA)
- Ticaret Temsilcilik Ofisi (KP3A)
- E-Ticaret (PMSE) Alanında Ticaret Temsilcilik Ofisi (KP3A PMSE)
- Yabancı Müteahhitlik Hizmetleri Şirketi Temsilcilik Ofisi (BUJKA)
- Yabancı Elektrik Destek Hizmetleri Temsilcilik Ofisi

Temsilcilik Ofisi/ KPPA (Kantor Perwakilan Perusahaan Asing): KPPA, yurtdışında yerleşik bir yabancı şirket veya şirketler grubu tarafından Endonezya'da temsil faaliyetlerini yürütmek üzere kurulan ofisleri ifade etmektedir. Bu yapı, OSS sistemi üzerinden alınan NIB ile faaliyet göstermekte olup, ticari faaliyet yürütmeksizin ana şirket adına temsil, koordinasyon, pazar araştırması ve yatırım hazırlık faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılandırılmaktadır. KPPA'nın Endonezya'da gelir elde etmesi veya ticari işlem gerçekleştirmesi mümkün bulunmamaktadır.

Ticaret Temsilcilik Ofisi/ KP3A (Kantor Perwakilan Perusahaan Perdagangan Asing): KP3A, yurtdışında yerleşik ticaret şirketlerinin Endonezya'daki ticari temsil faaliyetlerini yürütmek üzere kurulan ofislerdir. Bu ofisler, OSS sistemi üzerinden NIB almakta ve ayrıca ticari temsil faaliyetleri için SIUP3A lisansına tabi bulunmaktadır. KP3A'ların temel işlevi, ana şirketin ürün ve hizmetlerinin tanıtımını yapmak, pazar geliştirme faaliyetlerinde bulunmak ve yerel iş ortakları ile bağlantı kurmaktır; doğrudan ticari işlem gerçekleştirmeleri öngörülmemektedir.

E-Ticaret Alanında Ticaret Temsilcilik Ofisi/ KP3A PMSE (Kantor Perwakilan Perusahaan Perdagangan Asing di Bidang Perdagangan Melalui Sistem Elektronik): KP3A PMSE, elektronik ticaret alanında faaliyet gösteren yabancı şirketlerin Endonezya'daki temsil faaliyetlerini yürütmek üzere kurulan özel nitelikli temsilcilik ofisleridir. Bu yapı, OSS sistemi üzerinden lisanslandırılmakta olup, faaliyetleri elektronik ticaret sistemleri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu çerçevede söz konusu ofisler, dijital platformlar aracılığıyla yürütülen ticari faaliyetlere ilişkin temsil ve koordinasyon görevlerini üstlenmektedir.

Yabancı İnşaat Hizmetleri Şirketi Temsilcilik Ofisi/ BUJKA (Kantor Perwakilan Badan Usaha Jasa Konstruksi Asing): BUJKA, yabancı inşaat hizmetleri şirketlerinin Endonezya'da faaliyet gösterebilmeleri için kurdukları temsilcilik ofisleridir. Bu yapı, sektöre özgü düzenlemelere tabi olup, OSS sistemi üzerinden yürütülen lisanslama sürecine ilave olarak inşaat sektörüne ilişkin teknik otoritelerin düzenlemeleri kapsamında faaliyet göstermektedir. BUJKA'ların faaliyetleri, belirli proje bazlı hizmetlerin yürütülmesi ve yerel ortaklık yapıları ile ilişkili şekilde sınırlandırılabilmektedir.

Yabancı Elektrik Destek Hizmetleri Temsilcilik Ofisi/ Kantor Perwakilan Badan Usaha Jasa Penunjang Tenaga Listrik Asing: Yabancı elektrik destek hizmetleri temsilcilikleri, elektrik sektörüne yönelik destek hizmetleri sunan yabancı şirketlerin Endonezya'daki temsil yapılarıdır. Bu ofisler, OSS sistemi kapsamında lisanslandırılmakta olup, faaliyetleri elektrik sektörüne ilişkin özel düzenlemeler ve ilgili teknik otoritelerin gözetimi altında

yürütülmektedir. Bu kapsamda, söz konusu temsilciliklerin faaliyet alanlarının sektör spesifik düzenlemeler ile belirlendiği değerlendirilmektedir.

Temsilcilik ofisleri, düzenleyici gereklilikleri temsilcilik türüne göre farklılık göstermekle birlikte, genel olarak yabancı ana şirketin Endonezya'daki uzantıları niteliğinde yapılandırılmakta olup, bağımsız bir ticari işletme olarak faaliyet göstermeleri öngörülmemektedir. Bu kapsamda, özellikle bazı temsilcilik türleri bakımından gelir elde edilmesine yönelik doğrudan ticari faaliyetlerde bulunulması, fatura düzenlenmesi veya satış sözleşmesi akdedilmesi mümkün bulunmamaktadır. Ancak, söz konusu kısıtlamaların temsilcilik türüne göre farklılık gösterebilmektedir.

Operasyonel açıdan temsilcilik ofislerinin faaliyet kapsamı da temsilcilik türüne bağlı olarak değişmekle birlikte, genel olarak pazar araştırması, iş geliştirme, tanıtım faaliyetleri, yerel paydaşlarla iletişim ve ana şirket faaliyetlerinin koordinasyonu gibi faaliyetlerin yürütülmesine izin verildiği görülmektedir. Bununla birlikte, bazı temsilcilik türleri bakımından daha geniş kapsamlı faaliyetlerin ilgili sektörel düzenlemeler çerçevesinde mümkün olabildiği değerlendirilmektedir.

Bu ofisler personel istihdam edebilmekte ve belirli durumlarda sınırlı görevler için yabancı personel görevlendirebilmektedir. Bununla birlikte, yabancı personel istihdamı ilgili işgücü ve göç mevzuatı çerçevesinde izne tabi olup, söz konusu personelin genellikle belirli nitelik ve pozisyonlar ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Yabancı uyruklu bir temsilci atanması veya yabancı personel istihdam edilmesi halinde, ilgili mevzuat uyarınca Endonezya vatandaşı çalışanların da istihdam edilmesi gerekmektedir. Temsilcilik ofisleri bakımından yerli ve yabancı personel arasında sabit bir yasal oran bulunmamakla birlikte, söz konusu dağılım firma ihtiyacı, yerel istihdam politikaları ve ilgili kamu otoritelerinin onayı çerçevesinde vaka bazında belirlenmektedir.

Temsilcilik ofisinin başına atanan Başkan (Chief Representative), kamu otoriteleri ile ana temas noktası olarak görev yapmakta ve ofisin faaliyetlerinin mevzuata uygun şekilde yürütülmesinden sorumlu bulunmaktadır. Başkanın Endonezya'da ikamet etmesi, ofisin faaliyetlerinden tam sorumluluk taşıması ve görev tanımı dışındaki faaliyetlerde bulunmaması gerekmektedir. Ayrıca aynı kişinin başka bir temsilcilik ofisinde veya şirkette eş zamanlı yönetici pozisyonu üstlenemeyeceği düzenlenmektedir.

Ayrıca temsilcilik ofislerinin OSS sistemi üzerinden periyodik olarak Yatırım Faaliyet Raporu (Laporan Kegiatan Penanaman Modal – LKPM) sunması gerekmekte olup, bu yükümlülüğün yerine getirilmesi yatırım faaliyetlerinin izlenmesi ve idari uyum açısından önem arz etmektedir. Söz konusu yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde ilgili mevzuat kapsamında idari yaptırımlar uygulanabilmektedir.

Temsilcilik ofisleri için belirli bir azami faaliyet süresi öngörülmemekte olup, OSS sistemi kapsamında alınan izinlerin faaliyetlerin devamına bağlı olarak geçerliliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, ilgili raporlama (LKPM) ve diğer uyum yükümlülüklerinin yerine getirilmesi gerekmektedir.

Finansal ve vergisel açıdan temsilcilik ofisleri, yerel gelir elde edemediklerinden genellikle ana şirketten yapılan fon transferleri ile finanse edilmektedir. Ticari faaliyet yürütmemeleri nedeniyle kurumlar vergisine tabi olmamakla birlikte, çalışan gelir vergisi ve stopaj yükümlülükleri gibi belirli vergisel sorumlulukları bulunmaktadır.

Bu çerçevede temsilcilik ofisleri, yabancı yatırımcılar için özellikle pazara giriş ve keşif aşamasında uygun bir araç olarak değerlendirilmektedir. Asgari sermaye şartı bulunmaması, görece hızlı ve kolay kuruluş süreci, düşük operasyonel ve uyum maliyetleri, tüzel kişilik oluşturmaksızın faaliyet gösterebilme imkânı, gelir elde edilmemesi nedeniyle kurumlar vergisi yükümlülüğünün doğmaması ve yabancı yöneticiler için oturum/çalışma izni gibi avantajlar, temsilcilik ofisini cazip kılmaktadır. Buna karşılık, gelir elde edememe, sınırlı ticari faaliyet alanı, kısıtlı operasyonel esneklik ve bazı durumlarda yabancı personel istihdamına ilişkin sınırlamalar temel dezavantajlar olarak öne çıkmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, temsilcilik ofisleri yabancı yatırımcılar açısından geçiş veya hazırlık aşamasına uygun bir yapı niteliğindedir. Uygulamada birçok yabancı yatırımcı, pazar koşullarını değerlendirmek, iş ağlarını geliştirmek ve ana şirket faaliyetlerini desteklemek amacıyla öncelikle temsilcilik ofisi kurmakta; ticari faaliyetlerin belirli bir olgunluğa ulaşması sonrasında ise genellikle PT PMA gibi tam yetkili bir ticari yapıya geçiş yapmaktadır.

Şirket Kurma Prosedürü

Endonezya'da şirket kuruluş işlemleri, 2020 tarihli ve 11 sayılı İş Yaratma Kanunu'nun (2023 tarihli 6 sayılı Kanun ile değiştirildiği şekliyle) yanı sıra, 2021 tarihli 5 ve 8 sayılı Hükûmet Yönetmelikleri ile Yatırım ve Downstream Endüstriler Bakanlığı/BKPM tarafından yayımlanan başta 2025 tarihli ve 5 sayılı Yönetmelik (BKPM 2025/5) olmak üzere ilgili ikincil düzenlemeler çerçevesinde yürütülmektedir. Bu kapsamda, şirket kuruluş ve lisanslama süreçlerinin OSS (Online Single Submission) platformu üzerinden yürütüldüğü ve daha entegre bir yapının benimsendiği görülmektedir.

Şirket kuruluş sürecinin başlangıç aşaması, Endonezya'da yürütülmesi planlanan faaliyetlerin niteliğine uygun şirket modelinin belirlenmesidir. Yabancı yatırımcılar için başlıca iki seçenek mevcuttur: PT PMA (yabancı sermayeli şirket) ve temsilcilik ofisi. Bu aşamada doğru hukuki yapının seçimi kritik olup, söz konusu tercih yalnızca şirketin operasyonel kapasitesini değil, aynı zamanda lisans ve izin süreçlerini, sermaye yükümlülüklerini ve mevzuata uyum gerekliliklerini de doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle karar aşamasında kapsamlı hukuki ve ticari değerlendirme yapılması önem taşımaktadır.

Şirket kuruluş sürecinin ikinci adımı, faaliyet alanı ve lisans gerekliliklerinin belirlenmesidir. Bu kapsamda, her faaliyet için KBLI (Indonesian Standard Business Classification) kodlarının tespit edilmesi ve seçilen sektörün yabancı yatırıma açık olup olmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Endonezya'da 2021 yılında yürürlüğe giren düzenlemeler ile Negatif Yatırım Listesi kaldırılarak Pozitif Yatırım Listesi sistemine geçilmiştir. Bu yeni yaklaşım ile yabancı yatırımcılar açısından çok sayıda sektörde (KBLI bazında 200'ün üzerinde faaliyet alanı) pazara giriş imkânı genişletilmiştir. Pozitif Yatırım Listesi (i) öncelikli sektörler, (ii) belirli şartlara veya sınırlamalara tabi sektörler, (iii) KOBİ'lere ayrılmış veya KOBİ iş birliği gerektiren sektörler ve

T.C. Ticaret Bakanlığı, 2026

(iv) yabancı yatırıma kapalı sektörler olmak üzere dört ana kategori altında ele alınmaktadır. Pozitif Yatırım Listesi, 2021 tarihli ve 49 sayılı Cumhurbaşkanlığı Yönetmeliği (Perpres No. 49/2021) kapsamında düzenlenmiş olup, yatırım yapılabilecek sektörler yönetmeliğin eklerinde KBLI bazında tanımlanmaktadır.

Söz konusu yönetmeliğe (*https://peraturan.bpk.go.id/Details/168534/perpres-no-49-tahun-2021*) linkinden ulaşılabilmektedir.

Buna ek olarak, seçilen faaliyet alanının mevzuata uygunluğunun doğrulanması ve sektöre özgü lisans veya yabancı mülkiyet sınırlamalarının kontrol edilmesi gerekmektedir. PT PMA planlayan yatırımcılar için bu aşama, sonraki lisans başvurularının sağlıklı yürütülmesi açısından belirleyici niteliktedir. Temsilcilik ofisleri ise yalnızca pazar araştırması, iş geliştirme ve koordinasyon gibi faaliyetleri yürütebilmektedir. Bu çerçevede yanlış faaliyet alanı seçimi, OSS ve lisans süreçlerinde gecikmelere veya başvuruların reddine yol açabileceğinden, ön analiz yapılması önem taşımaktadır.

Bir sonraki adım, şirket unvanının noter aracılığıyla Endonezya Adalet Bakanlığı (Kementerian Hukum Republik Indonesia) bünyesinde yer alan AHU Online sistemi üzerinden rezerve edilmesidir. Bu aşamada seçilen unvanın benzersiz olması ve mevzuata uygunluğu kontrol edilmekte olup, Latin alfabesi kullanımı zorunludur. Hatalı veya eksik unvan seçimi sonraki tescil ve OSS işlemlerinde sorunlara yol açabilmektedir.

Sonraki aşama, kuruluş belgelerinin hazırlanması ve noter onayının alınmasıdır. Bu kapsamda şirket ana sözleşmesi hazırlanarak noter huzurunda düzenlenir. Ana sözleşmede şirketin faaliyet konusu, sermaye yapısı, ortaklık oranları ve yönetim organlarına ilişkin hükümler yer almaktadır. Talep edilen belgeler yatırımcının gerçek kişi veya tüzel kişi olmasına göre farklılık göstermekle birlikte, uygulamada pasaport veya kimlik belgeleri, kurucu ortaklara ve yöneticilere ilişkin bilgiler, faaliyet konusu (KBLI), sermaye ve ortaklık yapısı ile tüzel kişi ortaklar için şirket kuruluş ve yetki belgeleri gibi belgeler talep edilmektedir.

Sonraki aşama, şirketin tüzel kişilik onayının alınmasıdır. Noter tarafından hazırlanan ana sözleşme, Endonezya Adalet Bakanlığı tarafından onaylanmakta ve bu onay ile birlikte şirket hukuken tüzel kişilik kazanmaktadır. Bu aşama, şirketin resmi olarak kurulmuş sayıldığı kritik bir adım olup, şirketin kendi adına hak ve yükümlülük üstlenebilmesinin önünü açmaktadır.

Tüzel kişilik onayının alınmasını takiben, şirketin OSS sistemine kaydı gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda şirket adına bir kullanıcı profili oluşturulmakta ve sistem üzerinden İşletme Kimlik Numarası (NIB-Business Identification Number) alınmaktadır. NIB, şirketin temel kimlik numarası niteliğinde olup, aynı zamanda vergi, ithalat ve sosyal güvenlik kayıtları ile entegre şekilde çalışmaktadır.

Bunu izleyen aşamada, şirketin faaliyet alanına bağlı olarak gerekli lisans ve izinlerin temin edilmesi gerekmektedir. Endonezya'da uygulanan risk bazlı lisanslama yaklaşımı çerçevesinde, faaliyetler risk seviyelerine göre sınıflandırılmakta; düşük riskli faaliyetlerde yalnızca NIB yeterli görülürken, daha yüksek riskli sektörlerde ilgili kurum ve kuruluşlardan ek izin ve onayların alınması gerekmektedir. Bu süreç de OSS sistemi üzerinden yürütülmektedir.

Şirketin faaliyete geçebilmesi için bir diğer önemli adım vergi kaydının tamamlanmasıdır. Bu kapsamda şirket adına Vergi Kimlik Numarası (NPWP-Nomor Pokok Wajib Pajak) alınmakta ve ilgili vergi yükümlülükleri başlatılmaktadır. NPWP başvurusu OSS sistemi ile entegre şekilde yürütülmekte olup, şirketin mali ve vergisel işlemlerinin temelini oluşturmaktadır.

Vergi kaydını takiben, şirket adına bir banka hesabı açılması gerekmektedir. Özellikle yabancı sermayeli şirketlerde (PT PMA), taahhüt edilen sermayenin belirli bir kısmının bu hesaba yatırılması beklenmekte olup, ödenmiş sermaye ilgili hesap üzerinden OSS sistemi ile uyumlu şekilde izlenebilmektedir. Temsilcilik ofisleri de faaliyetlerini yürütmek üzere banka hesabı açabilmekte olup, bu yapılar için sermaye yatırma yükümlülüğü bulunmamaktadır. Banka hesabı, şirketin finansal işlemlerinin yürütülmesi açısından temel bir unsur niteliğindedir.

Sermaye yükümlülüklerinin doğru hesaplanması ve OSS sisteminde beyan edilmesi, lisans sürecinde yaşanabilecek olası gecikmelerin önlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Son aşamada ise faaliyet alanına bağlı olarak sektöre özgü izinler/lisanslar ve operasyonel gerekliliklerin tamamlanması gerekmektedir. Bu kapsamda, OSS sistemi üzerinden faaliyetlere uygun lisans başvuruları yapılmakta olup, süreçler şirketin faaliyet göstereceği sektör ve risk düzeyine göre farklılık gösterebilmektedir. Bazı sektörlerde ayrıca teknik sertifikalar, çevresel izinler, yerel otoritelerden alınacak ek belgeler veya fiziksel ofis gereklilikleri söz konusu olabilmektedir. Temsilcilik ofisleri ise ticari faaliyet yürütmemeleri nedeniyle operasyonel lisanslara tabi değildir.

Endonezya'da şirket kuruluş süreci, son yıllarda yapılan reformlar ile önemli ölçüde dijitalleşmiş ve kolaylaştırılmış olmakla birlikte, özellikle yabancı yatırımcılar açısından sektörel düzenlemeler, sermaye gereklilikleri ve lisans süreçleri dikkatle değerlendirilmesi gereken unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, süreçlerin noterler ve danışmanlık hizmeti sağlayan firmalar aracılığıyla yürütülmesi uygulamada yaygın bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

Sigorta

Endonezya'da sosyal güvenlik sistemi, son yıllarda gerçekleştirilen reformlar ile önemli ölçüde yeniden yapılandırılmış olup, sistem temel olarak kamu ve özel sektör çalışanlarını kapsayan zorunlu sosyal güvenlik programları üzerinden yürütülmektedir. Mevcut yapı, büyük ölçüde **BPJS** (Badan Penyelenggara Jaminan Sosial) sistemi altında toplanmış olup, sağlık ve istihdam temelli sosyal güvenlik programları ayrı kurumlar tarafından yönetilmektedir. Bu kapsamda sistem iki ana kurumsal yapıdan oluşmaktadır. **BPJS Kesehatan** (Sağlık Sigortası Kurumu) ulusal sağlık sigortası (JKN) programını, **BPJS Ketenagakerjaan** (İşgücü Sosyal Güvenlik Kurumu) ise çalışanlara yönelik sosyal güvenlik programlarını yönetmektedir.

BPJS Ketenagakerjaan kapsamında hem kayıtlı sektör çalışanları hem de belirli koşullarda yabancı çalışanlar (genellikle 6 aydan uzun süreli istihdam edilenler) sisteme dahil edilmekte olup, aşağıdaki temel programlar uygulanmaktadır:

- Yaşlılık tasarruf programı (Jaminan Hari Tua – JHT)
- Emeklilik programı (Jaminan Pensiun – JP)

- Ölüm sigortası (Jaminan Kematian – JKM)
- İş kazası sigortası (Jaminan Kecelakaan Kerja – JKK)
- İş kaybı güvencesi (Jaminan Kehilangan Pekerjaan – JKP)

Bu çerçevede, işverenlerin çalışanlarını BPJS sistemine kaydetmesi zorunlu olup, primler işveren ve çalışan arasında paylaşılmaktadır. Prim oranları program bazında değişmekte olup, iş kazası sigortası primi işin risk seviyesine göre tamamen işveren tarafından karşılanmaktadır.

Sosyal güvenlik primleri genel olarak aşağıdaki şekilde uygulanmaktadır:

Program	Toplam Prim Oranı	İşveren Payı	Devlet Payı	Çalışan Payı	Açıklama
JHT– Yaşlılık tasarruf programı	%5,75	%3,7	%0	%2,0	Birikimli emeklilik fonu oluşturur; devlet katkısı yoktur.
JP – Emeklilik programı	%3	%2	%0	%1	Emeklilik primleri işveren ve devlet tarafından ödenir; çalışan katkısı yoktur. Emeklilik yaşından sonra kural olarak sona erer.
JKN (BPJS Kesehatan) – Sağlık Sigortası	%5	%4	0%	%1	Primler ücret tavanına tabi, dolayısıyla yüksek maaşlı çalışanlarda üst limite ulaşabilir.
JKK – İş Kazası Sigortası	%0,24 – 1,74	%0,24 – %1,74	%0	%0	Risk sınıfına göre işveren tarafından ödenir; çalışan katkısı yoktur.
JKP – İş Kaybı Güvencesi	%0,36	%0,14	%0,22	%0	İşten çıkarılma durumunda geçici gelir desteği ve mesleki eğitim sağlar; çalışan katkısı yoktur. JKP istisnasız tüm çalışanlara değil, belirli şartları karşılayan çalışanlara yöneliktir.
JKM – Ölüm Sigortası	%0,3	%0,3	%0	%0	İşveren tarafından ödenir; çalışan katkısı yoktur.

Ulusal sağlık sigortası primleri, mevzuatta belirlenen ücret tavanı (upah maksimum) ile sınırlıdır, yani yüksek maaşlı çalışanlar için primler fiilen sabit bir üst limitte kalır. Sağlık sigortası sistemi, BPJS Kesehatan tarafından yürütülen Ulusal Sağlık Sigortası (JKN) programı kapsamında uygulanmakta olup, geniş nüfus kapsayıcılığı ile dikkat çekmektedir.

Endonezya'da BPJS Kesehatan tarafından yürütülen Ulusal Sağlık Sigortası (JKN) kapsamında 2024 yılı itibarıyla yaklaşık 278 milyon kişi sistem kapsamında yer almakta olup, bu oran toplam nüfusun yaklaşık %98'ine karşılık gelmektedir. Bu yönüyle Endonezya sağlık sigortası sistemi, kapsadığı kişi sayısı itibarıyla dünya genelinde en geniş kapsamlı kamu sağlık sigortası uygulamalarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Kamu çalışanları ile asker ve emniyet personeline yönelik olarak ise ayrı emeklilik ve sigorta yapıları bulunmaktadır. Bu kapsamda, sivil memurlar için TASPEN (Taspen – Tabungan dan Asuransi Pegawai Negeri) sistemi uygulanırken, askeri personel ve emniyet teşkilatı için ASABRI kapsamında daha kapsamlı sosyal güvenlik hakları sağlanmaktadır. TASPEN sistemi,

kamu çalışanlarına yalnızca emeklilik geliri sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda emeklilik ikramiyesi, ölüm halinde hak sahiplerine yapılan ödemeler ve belirli durumlarda ek sosyal yardımlar gibi tamamlayıcı faydalar da sunmaktadır. Benzer şekilde, asker ve emniyet personeline yönelik olarak uygulanan ASABRI sistemi de bu tür faydaları içermekle birlikte, görevlerin doğası gereği daha yüksek riskleri kapsayacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu yönüyle söz konusu sistemler, Endonezya'daki özel sektör odaklı BPJS yapısından farklı olarak daha sınırlı bir kesimi kapsayan ancak görece daha kapsamlı sosyal güvenlik hakları sağlayan yapılar olarak değerlendirilmektedir.

Bağımsız çalışanlar ve kayıt dışı sektörde faaliyet gösteren kişiler de belirli programlar kapsamında gönüllü olarak sisteme dahil olabilmekte olup, bu durumda prim ödemeleri bireyler tarafından karşılanmaktadır. Bu kapsamda primler, seçilen sosyal güvenlik programına göre değişmekte olup, genellikle sabit tutarlar veya beyan edilen gelir üzerinden belirli oranlar şeklinde hesaplanmaktadır.

Endonezya'da özel sektör çalışanları açısından emeklilik yaşı, BPJS Ketenagakerjaan kapsamında yürütülen emeklilik programı (JP) çerçevesinde belirlenmektedir. Endonezya'da emeklilik yaşı, 2015 tarihli ve 45 sayılı Hükümet Yönetmeliği (PP No. 45/2015) kapsamında kademeli olarak artırılmakta olup, her üç yılda bir yaş sınırı bir yıl yükseltilmektedir. Bu çerçevede, 2026 yılı itibarıyla 59 olarak uygulanan emeklilik yaşının, mevcut mevzuat doğrultusunda 2043 yılına kadar 65 yaş seviyesine ulaşması öngörülmektedir. Özel sektör çalışanları açısından emeklilik yaşı, cinsiyete göre farklılaştırılmamış olup, ilgili mevzuat kapsamında kadın ve erkek çalışanlar için eşit şekilde uygulanmaktadır. Bununla birlikte, yaşlılık tasarruf programı kapsamında biriken tutarların belirli koşullar altında emeklilik yaşına ulaşılmadan önce de çekilebildiği görülmektedir. Endonezya'da emeklilik yaşı, iş sözleşmesinin otomatik olarak sona erdiği bir yaş sınırı olmaktan ziyade, emeklilik haklarının kazanıldığı bir eşik niteliğindedir. Bu çerçevede, çalışanların emeklilik yaşına ulaşmalarına rağmen işveren ile mutabakat sağlanması halinde çalışmaya devam edebildikleri görülmektedir. Endonezya'da çalışanların emeklilik yaşına ulaşmalarına rağmen çalışmaya devam etmeleri halinde, iş kazası, ölüm ve sağlık sigortası gibi programlara ilişkin prim yükümlülükleri devam etmekte olup, emeklilik programı (JP) kapsamındaki prim ödemelerinin ise kural olarak (bazı istisnai durumlar haricinde) sona ermektedir.

Bankacılık Mevzuatı

Endonezya bankacılık sistemi, 1997-1998 Asya Finansal Krizi sonrasında kapsamlı bir yeniden yapılandırma sürecine tabi tutulmuştur. Bu süreç, finansal istikrarın sağlanması, bankaların sermaye yeterliliğinin artırılması ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesini kapsamıştır. 2002 yılından itibaren sektörde iyileşmeler gözlenmiş, özellikle likidite ve sermaye yeterliliği göstergelerinde istikrarlı bir artış kaydedilmiştir. 2026 itibarıyla Endonezya'da 4'ü devlet bankası, 101'ü özel (67 ulusal özel ticari banka, 27 bölgesel kalkınma Bankası, 7 yurtdışı merkezli bankalara ait şubeler) olmak üzere toplam 105 banka faaliyet göstermektedir. (*https://www.ojk.go.id/en*)

Endonezya İstatistik Kurumu (BPS) verilerine göre, 2025 yılında finansal hizmetler ve sigortacılık sektörünün GSYH içindeki payının yaklaşık %4,11 civarında olduğu tahmin

edilmektedir. Bu oran, sektörün ekonomik çıktıya olan katkısını göstermekte olup, bankacılık ve sigortacılık faaliyetlerinin Endonezya ekonomisindeki önemli rolünü vurgulamaktadır.

Bankaların denetimi ve düzenlenmesi, Endonezya Finansal Hizmetler Otoritesi (OJK – Otoritas Jasa Keuangan) tarafından yürütülmektedir ve OJK, bankaların sermaye yeterliliği, likidite, risk yönetimi ve kurumsal yönetim uygulamalarını düzenli olarak denetlemektedir. Endonezya bankacılık sistemi, ayrıca Basel II ve Basel III sermaye ve risk yönetimi standartları çerçevesinde düzenlemelere uyum sağlamaktadır.

Endonezya'da İslami bankacılık da önemli bir yer tutmaktadır. Bu bankaların toplam varlığı, ülkedeki toplam bankacılık varlığının yaklaşık %5'ini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, geleneksel bankacılığa kıyasla büyüme hızı beklentilerin altında kalmaktadır; bu sınırlı büyümenin başlıca nedenleri arasında finansal ürün çeşitliliğinin kısıtlı olması, pazarlama ve müşteri erişim kapasitesinin sınırlı olması ve işlem altyapısının geleneksel bankacılık kadar yaygın olmaması sayılmaktadır.

Endonezya bankacılık sektörü, ASEAN bölgesinde yüksek kârlılık ve istikrarlı büyüme performansı ile öne çıkmaktadır. Ülkeye yapılan hem Asya hem de Batı kökenli yatırımlar, özellikle bankacılık alanında yoğunlaşmakta; bu durum, finansal ürün ve hizmet çeşitliliğinin artmasına, kurumsal ve profesyonel iş dünyasının ihtiyaçlarına yanıt verebilecek altyapının güçlenmesine ve sektörün rekabetçi bir ekosistem oluşturmasına katkı sağlamaktadır.

Dijitalleşme, Endonezya bankacılık sisteminin önemli bir dönüşüm alanını temsil etmektedir.

Elektronik bankacılık, mobil uygulamalar ve internet bankacılığı giderek geleneksel bankacılık işlemlerinin yerini almakta; bireysel ve kurumsal müşterilere hızlı, güvenli ve erişilebilir finansal hizmetler sunulmaktadır. Özellikle büyük bankalar ve bazı fintech iş birlikleri, dijital kredi, dijital ödemeler ve temassız bankacılık hizmetlerinde öncü rol oynamaktadır.

Vizeler

Endonezya'da yabancıların çalışabilmesi, oturum izni alabilmesi ve geçici çalışma vizesi süreçleri İşgücü Bakanlığının 2019 tarihli 228 sayılı Kararı (Keputusan Menteri Ketenagakerjaan No.228/2019), 2021 tarihli 8 sayılı Yönetmeliği (Peraturan Menteri Ketenagakerjaan No.8/2021), 2021 tarihli ve 34 sayılı Yabancı İşçilerin Kullanımı Hakkında Hükümet Yönetmeliği (PP. No. 34/2021), 2024 tarihli ve 29 sayılı Hükümet Yönetmeliği (Peraturan Pemerintah No.29/2024) ve Adalet ve İnsan Hakları Bakanlığının 2023 tarihli 22 sayılı Yönetmeliği (Peraturan Menteri Hukum dan Hak Asasi Manusia No.22/2023) kapsamında düzenlenmektedir.

Endonezya'da yabancıların istihdam edilebileceği sektör ve pozisyonları belirleyen düzenleme İşgücü Bakanlığının 2019 tarihli 228 sayılı Kararıdır. Bu düzenleme, önceki Bakanlık kararlarını tek bir listede konsolide etmiş ve yabancıların çalışabileceği pozisyonları pozitif liste şeklinde sıralamıştır. Bu karar kapsamında 2.000'i aşkın pozisyon listelenmiştir ve bu liste 18 kategoride yabancı işçilerin istihdam edilebileceği pozisyonları içermektedir. Bazı sektörler ve pozisyonlar,

yerli işgücünün korunması amacıyla yabancı işçilere kapalıdır. Eğer bir pozisyon bu listede yer almıyorsa, söz konusu iş için özel izin alması gerekmektedir.

Endonezya'da yabancı işçi çalıştırmak isteyen firmalar, yabancı çalışanlara karşılık yerli işçi istihdam etmekle yükümlüdür. Mevzuatta sabit bir oran belirtilmemiş olup, bu yükümlülüğün kapsamı sektör, faaliyet alanı ve firmanın kapasitesine göre değişiklik göstermektedir.

İşgücü Bakanlığının 2021 tarihli 8 sayılı Yönetmeliği, Endonezya'da yabancı işçi çalıştırma süreçlerini detaylandırmakta ve uygulama esaslarını belirlemektedir. Bu düzenleme, işverenlerin Yabancı İşçi Çalıştırma Planı (RPTKA) başvurularında sunması gereken belgeleri, onay süreçlerini ve yabancı çalışanların nitelik uygunluğu ile bilgi/uzmanlık transferine ilişkin sorumluluklarını düzenler, idari yaptırımlar ile cezai hükümleri de kapsar.

Adalet ve İnsan Hakları Bakanlığının 2023 tarihli 22 sayılı Yönetmeliği, Endonezya'da yabancı çalışanların geçici çalışma vizesi (VITAS) ve geçici oturum izni (ITAS/KITAS) başvuru ve onay süreçlerini düzenler. Düzenleme, yabancıların oturum ve çalışma haklarının verilmesi, başvuru prosedürleri, gerekli belgeler ve yetkili birimler tarafından yapılacak değerlendirme esaslarını belirleyerek, yabancı çalışanların Endonezya'da yasal olarak ikamet ve çalışmasını güvence altına alır.

34 sayılı ve 2021 tarihli Hükümet Yönetmeliği, yabancı işçilerin Endonezya'da istihdam edilebileceği genel çerçeveyi belirler, işverenlerin yükümlülüklerini tanımlar ve RPTKA onay süreçleri ile Yabancı İşçi Kullanım Tazminat Fonu (DKPTKA) gibi mekanizmaları içerir. Ayrıca, işverenler için idari yaptırımlar ve cezai hükümler de bu yönetmelikte öngörülmüştür.

2024 tarihli ve 29 sayılı Hükümet Yönetmeliği, Nusantara Başkenti (IKN) özelinde yabancı işçi istihdamına ilişkin özel politikaları ve sınırlamaları düzenlemektedir. Yönetmelik, bölgesel yatırımlar ve özel projelerde yabancı işçi kullanımına ilişkin istisnai kuralları belirler.

Endonezya'da yabancıların çalışabilmesi ve ikamet edebilmesi için, öncelikle işveren tarafından hazırlanacak Yabancı İşçi Çalıştırma Planı (RPTKA – Rencana Penggunaan Tenaga Kerja Asing) onayının alınması zorunludur. RPTKA, işverenin hangi pozisyonlarda yabancı işçi çalıştıracağını, bu pozisyonlar için gerekli eğitim, deneyim ve sertifikasyon şartlarını, ayrıca bilgi ve uzmanlık transferi planlarını detaylı şekilde gösteren resmi bir belgedir. Onay sürecinde, işverenin başvuruda sunduğu belgelerin eksiksizliği, yabancı çalışanın niteliklerinin uygunluğu ve yerli işçilere sağlanacak bilgi transferi mekanizmalarının yeterliliğini incelenir.

RPTKA onayı, yabancı işçi istihdamının temel yetkilendirme aracı olarak işlev görmekte olup, bu onay olmadan yabancı çalışanın çalıştırılması yasal değildir. Ayrıca onay, işverenin yabancı çalışanlara karşılık yerli işçi istihdam etme yükümlülüğünü de belgelemektedir.

RPTKA onayına istinaden, yabancı çalışan için ilk adım olarak VITAS (Visa Izin Tinggal Terbatas – Geçici Çalışma Vizesi) başvurusu yapılır. Bu vize, yabancı çalışanın Endonezya'ya yasal olarak giriş yapabilmesini sağlar. Ülkeye girişin ardından, VITAS, ITAS (Izin Tinggal Terbatas – Geçici Oturum İzni) statüsüne dönüştürülür ve yabancı çalışanın adına KITAS kartı düzenlenir. KITAS genellikle 1 yıl süreyle verilir ve uzatılabilir; toplam süresi, aynı işverenle devam eden RPTKA onayları çerçevesinde en fazla 6 yıla kadar uzatılabilir. KITAS süresinin sonunda, çalışan kalıcı

oturum izni (KITAP – Kartu Izin Tinggal Tetap) için başvurabilir; KITAP genellikle 5 yıl süreyle verilir ve sahibine sürekli ikamet ve çalışma hakkı sağlar. Bu süreç, yabancı çalışanın Endonezya'da yasal olarak çalışabilmesini ve ikamet edebilmesini güvence altına alır.

Çalışma izni süreçleri, RPTKA onayı temelinde İşgücü Bakanlığı (Kementerian Ketenagakerjaan) tarafından yürütülürken; oturum ve göçmenlik işlemleri, Adalet Bakanlığı (Kementerian Hukum) çatısı altındaki Göçmenlik Genel Müdürlüğü (Direktorat Jenderal Imigrasi) tarafından yürütülmekte ve bu birim, KITAS ve KITAP başvurularını değerlendirip onaylamaktadır.

Ayrıca, yabancı yatırım firmalarının kısa dönemli teknik ihtiyaçları (ör. yeni ekipman kurulumu veya eğitim) için sınırlı süreli RPTKA onayı ve buna bağlı kısa süreli VITAS/ITAS uygulamaları mümkündür. Bu tür başvurular, gerekli durumlarda ülke dışındaki Endonezya temsilciliklerine yapılabilmektedir.

Kaynak: T.C.Cakarta Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği